Felsefe dergisi

ANATOLİ LUNAÇARSKİ/BERNARD GROETHUYSEN/
RAYMOND BAYER/AFŞAR TİMUÇİN/
GYÖRGY LUKACS - WOLFGANG ABENDORTH
HERBERT SPENCER/MAX WEBER/SPINOZA

(Çeviriler: Yurdanur Salman - Hülya Divitçioğlu - Meral Demirel - Afşar Timuçin - Mehmet Şert - Sinan Köm)

Sanat ve Edebiyat Bölümü :

ADALET AĞAOĞLU/MUSTAFA ÖNEŞ/
PERİHAN MAĞDEN/ADNAN AZAR/
ÖMER ATEŞ KIZILTUĞ/AHMET ADA/
MELAHAT KAÇAMAK/NİYAZİ HÜSEYİN/
ABDÜLKADİR BUDAK/BEHÇET NECATİGİL/
DEMİR ÖZLÜ

6

OCAK/ŞUBAT/MART 1979

Felsefe dergisi

6
Ocak/Şubat/Mart 1979

FELSEFE DERGİSİ/Üç ayda bir çıkar/Sahibi ve sorumlu yönetmeni: Afşar Timuçin/Yazı kurulu: Eray Canberk, Afşar Timuçin, Mehmet Sert/Yönetim yeri: Nuruosmaniye Cad. Ata İşhanı 34/203, Cağaloğlu - İstanbul/Yazışma ve havale adresi: Kavram Yayınları P.K. 1381 Sirkeci - İstanbul/İlan tarifesi: Tam sayfa bin lira, yarım sayfa yedi yüz elli lira, çeyrek sayfa dört yüz lira/Kitap ilanları kelimesi beş liradan yayınlanır./ Basılmayan yazılar pul karşılığı geri gönderilir./Dergide yayınlanan yazılardan —kaynak göstermek koşuluyla— alıntı yapılabilir./Yıllık abonesi 100.— liradır. — Dış ülkelere iki katıdır./Tek isteklerde posta pulu gönderilmesi rica olunur./Kitabevlerine ve toplu isteklere % 25 indirim yapılır.

Dizildiği ve basıldığı yer:
Tomurcuk Matbaası, Çemberlitaş - İstanbul
Kapak düzeni: Said Maden
İstanbul Dağıtımı: Özgür Dağıtım
Ankara Dağıtımı: Çark Dağıtım
Baskı tarihi: Aralık 1978
Fiyatı 50 Lira

ANATOLİ LUNAÇARSKİ
MARX'CI ELEŞTİRİ SORUNLARI ÜZERİNE
TEZLER

Yazınımız gelişim çizgisi içinde en belirleyici dönemlerinden birini geçiriyor. Ülkemizde yeni bir yaşam kuruluyor, yazın bu yaşamı, daha iyice belirlenmemiş ve iyice yerine oturmamış biçimler içinde yansıtmayı yavaş yavaş öğreniyor; açıkça görülüyor ki, yazın daha da yüksek düzeyde bir soruna —yaşamı yeniden kurma süreci üzerinde yazın'ın siyasal ve özellikle ahlaki yeri sorununa— yakında el atabilecektir.

Ülkemizde, başka ülkelere göre tek tek sınıflar arasında karşıtlık daha az olsa da, toplumumuzu bütünüyle sınıfsız saymak bugün için olanaksızdır. Köylü yazınıyla proleter yazını yönsemeleri arasındaki ayrımın kaçınılmazlığı yanında, ülkede eski tutumlarını koruyan ögeler bulunmaktadır; bunlar, ya proleterya diktatörlüğüyle bağdaşmamış, toplumculuğun proleterya eliyle kurulması yolundaki en temel eğilime bile kendilerini uyarlayamamış ögelerdir.

Eskiyle yeni arasındaki çatışma sürmektedir. Avrupa'nın, geçmişin, eski yönetici sınıfların kalıntılarının, yeni iktisadi düzen altında bir ölçüde gelişmekte olan yeni burjuvazinin etkileri kendilerini duyurmaktadır. Bu etkiler, yalnızca tek tek toplulukların ve halkların süregiden ruhsal durumlarında değil, her türden karışımlar içinde ortaya çıkmaktadır. Doğrudan ve bile bile düşmanca bir tutum içinde olan burjuva akımlarının yanında, belki daha da tehlikeli ve hiç değilse alt edilmesi daha güç olan başka bir ögenin

—gündelik yaşam içinde küçük burjuva tutumunun— bulunduğunu unutmamak gerekir. Bu tutum, proleteryanın ta kendisinin, giderek gündelik yaşamlarında birçok toplumcunun iliklerine işlemiştir. Bu, proleteryanın toplumcu umutlarının damgasını taşıyan ve yeni bir yaşam kurma savaşımı biçiminde ortaya çıkan sınıf savaşımının, neden gücünden hiçbir şey yitirmediğini, eski gücünü korumasının yanında neden daha incelikli ve daha sağlam biçimlere girdiğini açıklar. Sanatın —özellikle yazının— silahlarını, günümüzde son derece önemli kılan işte bu koşullardır. Bununla birlikte gene aynı koşullar, proleter yazınıyla buna çok yakın olan yazının yanında, düşman yazın ürünlerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır; bunu söylerken yalnızca bilinçli ve özellikle düşman olan ögeleri değil, aynı zamanda bilinçsizce düşman —edilgenliği, kötümserliği, bireyciliği, önyargıcılığı, çarpıtmaları, v.b. yüzünden düşman— olan öğeleri anlatmak istiyorum.

II.

Böyle koşullar altında yazın'ın yüklenmesi gereken önemli rolü düşünürsek, Marx'cı eleştiri de çok büyük bir sorumluluk yükleniyor demektir. Yazınla birlikte Marx'cı eleştiriden de artık kuşkusuz yeni insanın ve yeni yaşamın biçimlendirilmesi sürecine tüm yoğunluğu ve gücüyle katılması beklenmektedir.

III.

Marx'cı eleştiri, bütün öteki yazın eleştirisi türlerinden, herşeyden önce toplumbilimsel özelliğiyle —elbette Marx ve Lenin'in bilimsel toplumbiliminin ruhuyla— ayrılır.

Bazan yazın eleştirmeninin ve yazın tarihçisinin görevleri arasında bir ayrın gözetilir. Bu ayrıma göre, yazın tarihçisinden beklenen geçmişin ve şimdinin çözümlenmesinden çok, yapıtın kökenlerinin, toplum-

sal örgü içindeki yerinin ve toplumsal yaşam üzerindeki etkisinin nesnel çözümlenmesidir. Oysa yazın eleştirmeninden beklenen, yapıtın, salt biçimsel ya da toplumsal üstünlükleri ve eksiklikleri açısından değerlendirilmesidir.

Marx'cı eleştirmen için böyle bir ayrım hemen hemen tüm geçerliliğini yitirmiştir. Sözcüğün dar anlamıyla eleştiri, bir Marx'cının eleştirel yapıtının zorunlu bir parçası olsa da, toplumbilimsel çözümleme daha da vazgeçilmez temel ögesi olmalıdır.

IV.

Marx'cı eleştirmen bu toplumbilimsel çözümlemeyi nasıl uygular? Marx'cı toplumsal yaşamı, ayrı ayrı tüm parçaları birbirine bağlı olan organik bir bütün olarak görür: burada en önemli rolü, en doğal ve maddi iktisadi ilişkiler, herşeyden çok da emek türleri oynar. Örneğin bir çağın genel çözümlemesini yaparken Marx'cı eleştirmen, o çağın toplumsal gelişmesinin baştan sona, eksiksiz bir tablosunu çizmelidir. Bir tek yazar ya da yapıt incelenirken, temel iktisadi koşulların çözümlenmesi önemli bir gereksinme değildir: çünkü bu durumda, Plekhanov'un ilkesi diyebileceğimiz her zaman geçerli ilke, özel bir güç kazanarak işlemeye başlar. Bu ilke, belli bir toplumda sanatsal yapıtların üretim biçimlerine doğrudan bağımlılığının son derece zor görülebildiğini söyler. Sanat yapıtları, üretim biçimlerine, toplumun sınıfsal yapısı, sınıfsal çıkarların sonunda ortaya çıkan sınıf ruhsallığı gibi dolaylı halkalarla bağlıdırlar. Bir yazın yapıtı, bilinçli olsun bilinçsiz olsun her zaman yazının temsil ettiği sınıfın ruhsallığını ya da çoğu zaman olduğu gibi, yazar üzerinde çeşitli sınıfların etkisini gösteren ögelerin karışımını yansıtır, bunun da çok dikkatli bir çözümlemeden geçirilmesi gerekir.

V.

Her sanat yapıtının şu ya da bu sınıfın, ya da daha

geniş toplumsal yapıda büyük toplulukların ruhsallığıyla ilişkisi büyük ölçüde içerikle belirlenir. Yazın - söz sanatı -, düşünceye en yakın olan sanat - öteki sanat türlerinden, biçime karşı içeriğin çok daha büyük bir önem taşımasıyla ayrılır. Yazında sanatsal içeriğin - düşüncelerin ve duyguların imgeler biçiminde ya da imgelere bağlı olarak akışının - bütün olarak yapıtı belirleyen en önemli öge olduğu açıkça görülür. İçerik, kendiliğinden belirli bir biçime doğru gider; belli bir içeriğe uygun tek bir en-iyi biçim bulunduğu söylenebilir. Bir yazar, kendisi için önemli olan düşüncelere, olaylara ve duygulara uygun olan, bunları en büyük açıklıkla gösterecek, yapıtın amaçladığı okurlar üzerinde en güçlü etkiyi yapacak anlatım biçimlerini şu ya da bu ölçüde bulabilir.

Görülüyor ki Marx'cı eleştirmen çözümlemesine nesne olarak herşeyden önce yapıtın **içeriğini**, yapıtın kapsadığı **toplumsal özü** seçer. Bu içeriğin şu ya da bu toplumsal toplulukla ilişkisini ve yapıtın toplumsal yaşam üzerinde yapabileceği etkiyi belirler; sonra biçime dönerek, buraaa da, herşeyden önce, bu biçimin kendi amacına nasıl hizmet ettiğine, başka deyişle yapıtı olabildiğince anlatımcı ve inandırıcı kılıp kılmadığına bakar.

VI.

Bununla birlikte, eleştirmenin yazın **biçimlerinin** çözümlenmesine yönelik uzmanlaşmış görevini bir yana bırakmak olanaksızdır; ve Marx'cı eleştirmen de bu görevi görmezlikten gelmemelidir. Belli bir yapıtın biçimi, aslında yalnızca içeriğiyle değil, başka ögelerle de belirlenir. Belli bir sınıfın (ya da yapıtı etkileyen **sınıfsal toplulukların) yaşama 'üslubu'** diyebileceğimiz ruhbilimsel düşünme biçimleri ve konuşmaları, belli bir toplumun genel maddi kültür düzeyi, komşularının

etkisi, geçmişteki durgunluk dönemleri ya da yenileşme çabası, yaşamın tüm alanlarında kendini gösteren bu özellikler - bunların hepsi - biçimi etkileyebilir, onu belirleyen yardımcı bir etken olarak iş görebilir. Çoğu zaman biçim, tek bir yapıtla değil bütün bir 'okul' la, bütün bir çağla ilgilidir. Biçim, bazan içeriği zedeleyen ya da onunla çelişen bir güç bile olabilir. Bazan da içerikten koparak yalıtlanmış, kaypak bir özelliğe bürünmüş olabilir. Bu durum, yazın yapıtlarının, içerikten yoksun, gerçek yaşamdan korkan, bu yaşamdan kaçarak şişirilmiş, tantanalı ya da bunun tam tersi güvenilmez ve havai bir söz - jimnastiği arkasına saklanan sınıfların eğilimlerini anlattığı durumlarda görülür. Bütün bu ögeler, zorunlu olarak Marx'cı çözümlemenin bir bölümünü oluşturur. Okurun da kabul edeceği gibi, o doğrudan formüle - her başyapıtta biçim, bütünüyle içerik tarafından belirlenir ve her yazın yapıtı bir başyapıt olma hevesindedir - ters düşen bu biçimsel ögeler, hiç de toplumsal yaşamdan kopmuş değillerdir. Bu ögelerin de gene, toplumsal açıdan yorumlanması gerekir.

VII.

Buraya dek dikkatimizi yalnızca Marx'cı eleştirinin, yazın incelemelerindeki işlevine yoğunlaştırdık. Bu alanda Marx'cı eleştirmen, Marx'cı çözümleme yöntemlerini özellikle belli bir alana - yazına - uygulayan bilimsel bir toplumbilimci olarak karşımıza çıkar. Marx cı eleştirinin kurucusu Plekhanov, bir Marx'cıdan beklenen gerçek rolün bu olduğunu, vurgulayarak belirtmiştir. Plekhanov, örneğin bir Marx'cının 'aydınlanmacı'dan, 'aydınlanmacı'nın yazına özel erekler ve belli istekler yakıştırması bakımından ayrıldığını söylemiştir, 'aydınlanması' yazını belli ülküler açısından yargılarken, şu ya da bu yapıtın ortaya çıkmasındaki doğal nedenleri açıklar.

Öznelcilerin, estetlerin ve öburların hevesli yaklaşımına nesnel ve bilimsel Marx'cı eleştiri yöntemiyle karşı çıkarken Pelkhanov, hem haklıdır hem de Marx'cı eleştirinin gelecekte izleyeceği doğru yolların bulunmasına büyük bir katkıda bulunmuştur.

Bununla birlikte dış bilgilerin (data) seçilmesi ve çözümlenmesinin yalnızca proleteryanın bir özelliği olduğu hiçbir biçimde düşünülmemelidir. Marx'cılık, yalnızca toplumbilimsel bir öğreti değil, aynı zamanda etkin bir yapısal kurma programıdır. Bu tür bir yapısal kurma, gerçekleri nesnel bir değerlendirmeden geçirmeksizin düşünülemez bile. Bir Marx'cı, kendini çevreleyen olgular arasındaki bağlantıları nesnel olarak sezemiyorsa, o zaman bir Marx'cı olarak işi bitmiş demektir. Oysa, gerçek, dört başı mamur Marx'cıdan biz daha çok şey - bu çevre üzerinde belli bir ölçüde etkin olmasını - bekleriz. Marx'cı eleştirmen, en küçüğünden en büyüğüne yazın nesnelerinin kaçınılmaz eylem yasalarını açıklayıcı rasgele bir yazın gökbilimcisi değildir, o, bundan çok öte birşeydir: Bir savaşçı, bir yapımcıdır. Bu anlamda, **değerlendirme etkeni**, çağdaş Marx'cı eleştiride son derece önemli sayılmalıdır.

VIII.

Bir yazın yapıtının değerlendirilmesine temel olacak ölçütler neler olmalıdır? Bu soruya herşeyden önce içerik açısından yaklaşalım. Burada, genel açıdan herşey apaçıktır. Temel ölçüt, burada da doğmakta olan proleterya ahlakının ölçütüyle aynıdır; proleteryanın gelişmesine ve başarısına yardımcı olan herşey iyidir; bunlara zarar veren herşey kötüdür.

Marx'cı eleştirmen, belli bir yapıttaki temel toplumsal eğilimi bulmaya çalışmalıdır. Bu eğilimin nereye yöneldiğini, bu sürecin başıboş bir eğilim olup olmadığını bulup çıkarmak zorundadır. Üstelik değerlendirmesini, bu temel toplumsal ve devingen fikre dayanarak temellendirmelidir.

Ne var ki, bir yapıtın toplumsal **içeriğini** değerlendirme alanında bile, herşey sanıldığı ölçüde kolav değildir. Marx'cı eleştirmenin çok usta ve son derece duyarlı olması gerekir. Bunu söylerken yalnız özel Marx'cı eğilimi değil, aynı zamanda özel yeteneği kastediyoruz; bu yetenek olmadan eleştiri diye birşey olamaz. Gerçekten büyük bir yazın yapıtı söz konusu olduğunda düşünülmesi gereken pek çok şey vardır; böyle bir durumda yapıtı rasgele bir ısıölçerle ölçmek ya da rasgele bir teraziye vurmak çok güç bir iştir. Burada gerekli olan, toplumsal duyarlık dediğimiz şeydir. Yoksa, yanlışlardan kaçınmak olanaksızdır. Marx'cı eleştirmen, yalnızca o anın sorunlarıyla uğraşan yapıtlara değer vermemelidir. Gündelik sorunların özel bir önem taşıdığını yadsımadan, ilk bakışta, çok genel ve çok ilgisiz görünen, ama aslında, yakından bakıldığında, toplumsal yaşam üzerinde gerçekten etkili olan sorunların büyük önemini görmezlikten gelmek bütünüyle olanaksızdır.

Burada da, bilim alanında karşımıza çıkan olguyla karşılaşıyoruz. Bilimin kendisini, bütünüyle uygulamadaki görevlere adamasını istemek çok büyük bir yanılgı olur. En soyut bilimsel sorunların, çözümlendiklerinde bazan en verimli sonuçları getirdikleri herkesçe bilinen bir gerçektir.

Gene de bir eleştirmenin en kolay yanıldığı durumlar, bir yazar ya da ozanın - bu, proleter bir yazar ya da ozansa - genel görevlerin çözümüne yöneldiği, kültürün temel taşlarını proleterya açısından yeniden - değerlendirmeye çalıştığı durumlardır. Herşeyden önce elimizde, henüz böyle durumlarda kullanılacak gerçek ölçütler yoktur. Sonra, bu durumlarda varsayımlar - en gözüpek varsayımlar - yararlı olabilir. Çünkü bizi ilgilendiren şey, sorunlara kesin bir çözüm bulmak değil, sorunları dile getirmek ve çözümlemektir. Bununla birlikte, bütün bunlar bir ölçüde, gene salt bir konuyu işleyen yazın yapıtları için geçerlidir. Yapıtlarında,

programımızın sonuna dek getirilmiş olan yanlarını anlatan bir yazar, kötü bir sanatçıdır. Bir yazar, hiç el değmemiş alanlara el attığı zaman, mantığın ve istatistiklerin sızmakta güçlük çektiği bir alana sezgisiyle girdiği zaman değerlidir. Bir yazarın haklı olup olmadığını, gerçeklikle toplumculuğun gerçek umutlarını doğru olarak bağdaştırıp bağdaştıramadığını, yargılamak hiç de kolay değildir; burada da doğru yargıya belki, eleştirmenlerle okurların fikirleri arasındaki çatışmaya bakarak varılabilir. Bütün bunlar eleştirmenin görevini daha az önemli ya da daha az gerekli kılmaz.

Yazın yapıtlarının toplumsal içeriğinin değerlendirilmesinde son derece önemli bir etken de, yargılama sırasındaki ilk çözümlemede bize yabancı, bazan da düşman görünen bir olgular dizisine özgüymüş gibi görünen yapıt üzerindeki ikinci yargılamadır. Düşmanlarımızın tutumunu bilmek, bizimkinden bambaşka bir açıdan verilen görgü - tanığı ifadelerini kullanmak, gerçekten çok önemlidir. Bunlar çoğu zaman bizi, çok derinden kavranan sonuçlara götürebilir, hiç değilse yaşam olguları konusundaki bilgi dağarcığımızı büyük ölçüde zenginleştirebilir. Örneğin, şöyle şöyle özellikleri olan bir yazarın ya da yapıtın, yalnızca bir küçük burjuva olgusu olduğu sonucuna varan bir Marx'cı eleştirmen, o yapıtı ya da yazarı bir yana itivermemelidir. Böyle bir yapıttan ya da yazardan çoğu zaman çok büyük yararlar sağlanabilir. Bu nedenle, Marx'cı eleştirmenin asıl görevi, belli bir yapıtı ikinci bir değerlendirmeden geçirirken, o yapıtın kaynağına ya da eğilimine değil, yapıcı çabamız içinde sağlayabileceği yarara bakmaktır.

Burada şu açıklamayı yapmak isterim. Yukarıda açıklandığı anlamda bir yarar sağlasa da, yazın alanındaki yabancı ve düşman olgular, elbette son derece zararlı ve zehirleyici, bu arada karşı - devrimci propagandanın tehlikeli birer örneği olabilir. Bu durumun,

Marx'cı eleştirinin değil de, Marx'cı sıkı denetimin göreve çağırılma işareti olduğunu belirtmeye gerek yok.

IX.

İçeriğin değerlendirilmesinden biçimin değerlendirilmesine geçildiği zaman, Marx'cı eleştirmenin görevi belki daha güçleşir.

Bu, son derece önemli bir görevdir; Plekhanov da bunun önemi üzerinde durmuştur. Öyleyse burada değerlendirme yaparken genel ölçüt ne olacaktır? Biçim, içeriğe olabildiği ölçüde uymalı; ona en yüksek anlatım gücünü vermeli, yapıtın sesleneceği okurlar üzerinde düşünülebilecek en büyük etkiyi sağlamalıdır.

Burada, herşeyden önce Plekhanov'un da savunduğu en önemli biçim ölçütünden söz etmemiz gerekir: bu ölçüt, yazının bir imgeler sanatı olduğunu, çıplak fikirlerin ya da propagandanın yapıtı baştan sona kaplamasının her zaman ona zarar vereceğini söyler. Plekhanov'un bu ölçütünün, mutlak bir ölçüt olmadığı kendiliğinden anlaşılacaktır. Örneğin Saltykov - Shchedrin, Uspensky ve Furmanov'un yazdığı öyle eksiksiz yapıtlar vardır ki bunlar, bu ölçüte açıkça ters düşerler; bu da, **belles - lettres**'le propaganda düşüncelerini kendilerinde birleştiren melez yazın yapıtlarının kendi başlarına varolabileceklerini gösterir. Bununla birlikte, insan bunlardan olabildiğince kaçınmalıdır. Biçim bakımından çok başarılı olan fikir - yapma yazını, elbette çok iyi bir propaganda türü ve sözcüğün en geniş anlamıyla yazındır; oysa tersine, salt fikir-yayma öğeleriyle yüklü sanatsal **belles - lettres**'in savunduğu şey, ne denli parlak olursa olsun, okuru itecektir. Bu bakımdan, içerik sanat yapıtında, pırıl pırıl ergimiş madensel imgeler biçiminde rahatça akmak yerine kocaman, soğuk topaklar biçiminde kalıyorsa, o zaman eleştirmen yazarın içeriği yazın açısından sindiremediğinden söz etmekte yerden göğe haklıdır.

Yukarıda tanımlanan genel ölçütten çıkan ikinci özel ölçüt de, biçimin özgünlüğüyle ilgilidir. Bu özgünlük, nelerden oluşacaktır? Kısaca şunlardan: Belli bir yapıtın biçimsel yapısı, o yapıtın ana fikriyle, içeriğiyle, ayrılmaz bir bütün olarak kaynaşmalıdır. Elbette, katıksız bir sanat yapıtı, içerik bakımından yepyeni olmalıdır. İçerik yeni değilse, yapıt pek değerli olamaz; bu açıktır. Sanatçı, daha önce dile getirilmeyen birşeyi anlatmalıdır. Yeniden - üretme (reprodüksüyon) ne denli incelikli olursa olsun, bir sanat değil, bir zanaattır (bazı ressamlar bunu anlamakta güçlük çekerler). Bu açıdan her yeni yapıttaki yeni içerik, yeni bir biçim gerektirir.

Biçimin bu gerçek özgünlüğünü neyle karşılaştırabiliriz? Her şeyden önce, yeni bir fikrin bir yapıtta gerçekten sindirilmesini engelleyen, kalıplaşmış biçim vardır. Yazar, daha önce kullanılan biçimlere büyük bir hayranlık duyabilir; içeriği yeni olsa da, bunu eski şarap - tulumlarına dökebilir. Bu türden yetersizlikler eninde sonunda göze çarpar. İkinci olarak biçim zayıf kalabilir; örneğin, yeni ilginç bir fikir bulmuş olsa da yazar, - zengin bir sözcük dağarcığı, deyimlerin kuruluşu, tüm öykünün, bölümün, romanın, oyunun, vb. düzenlenişi - açısından, ritm ve başka şiir biçimleri açısından, gerekli biçimsel kaynaklara sahip olmayabilir. Bütün bunlar, Marx'cı eleştirmen tarafından saptanıp belirtilmelidir. Gerçek bir Marx'cı eleştirmen, - böyle bir eleştirmenin bir bakıma bütünleşmiş (kendini bulmuş) tipi - özellikle genç yazarlar ya da yazmaya başlayanlar için bir öğretmen olmalıdır.

Son olarak, biçimin özgünlüğü konusunda yukarıda adı geçen özel kurala karşı işlenecek üçüncü büyük günah da, içerik yokluğunun, biçimsel uydurma yenilikler ve süslemelerle saklanmaya çalışıldığı, aşırı biçimsel özgünlüktür. Biçimcilerin, burjuva yozlaşmasının bu tipik temsilcilerinin hastalığına yakalanan yazarlar, dürüstlük taşıyan, bir ağırlığı olan içe-

riklerini çeşitli oyunlarla süsleyip püslemeye çalışarak yapıtlarını bozmuşlardır.

Biçimsel yapının üçüncü ölçütüne - yapıtın **evrenselliğine** - de dikkatle yaklaşmamız gerekir. Tolstoy, bu noktanın üstünde çok durmuştur. Kitlelere seslenecek, yaşamın baş yaratıcıları olarak onlara çekici gelecek yazın'ın yaratılmasıyla çok yakından ilgilenen bizler, bu evrenselliğe de büyük önem vermeliyiz. Marx'cı eleştiri, her tür suskunluğu, soyutlamayı, küçük bir uzmanlaşmış estetler çevresi için yaratılan bütün biçimleri, her türlü sanatsal töreyi ve inceliği yadsımalıdır. Marx'cı eleştiri, bir yandan bu tür biçimsel yöntemlerle kendisini gerçeklikten koparmaya çalışan sanatçının kafa yapısını suçlarken, öte yandan geçmişte ve şimdi verilen bu tür yapıtların iç değerlerini yakalayıp gösterebilir ve göstermelidir.

Bununla birlikte, yukarıda da belirtildiği gibi, evrensellik ölçütü, büyük bir dikkatle kullanılmalıdır. Basınımızda, propagandacı yazınımızda, okurdan oldukça yüksek düzeyde zeka bekleyen çok karmaşık kitap, dergi ve gazetelerden en kolay halk düzeyine dek uzanan bir çeşitlilik yaratmaya doğru gidiyoruz, gene buna uygun olarak yazınımızın tümünü, henüz kültürlü olmayan köylü kitlelerinin ya da giderek işçilerin düzeyine indiremeyiz. Bu, çok ciddi bir yanılgı olur.

Karmaşık ve değerli bir toplumsal fikri, milyonlarca insanın yüreğine ulaşabilecek etkileyici bir sanatsal yalınlıkla anlatabilen yazara ne mutlu. Gene, milyonların yüreğine oldukça yalın, açık bir içerikle ulaşabilen yazara da ne mutlu; Marx'cı eleştirmen bu tür yazarları yüce bir yere koymalıdır. Burada, Marx'cı eleştirmenin göstereceği özel dikkat ve akıllıca yapacağı yardıma gereksinme vardır. Ama elbette her okumuş insanın yeterince anlayamayacağı, proleteryanın üst katmanlarına, iyi - yetişmiş parti üyelerine, yüksek bir kültür düzeyine erişmiş okurlara seslenen yapıtların değerini de yadsımamamız gerekir. Toplumculuğun

kurulmasında son derece önemli bir rol oynayan bu nüfus kesiminin karşısına yaşam, pek çok sorun çıkarmaktadır; bu sorunlar, henüz geniş kitlelere ulaşmadıkları, ya da henüz evrensel olarak ele alınamayacakları gibi basit bir düşünceyle, sanatsal bir çözümden yoksun bırakılmalıdır elbette. Bununla birlikte, şunu belirtmek gerekir ki, bu yönde çok aşırıya gidilmiştir; yazarlarımız dikkatlerini daha kolay bir göreve çevirmişlerdir - yineliyorum; onlar, işçilere ve köylülere yarayacak yazının, ama yetenekli ve başarılı yazının, özellikle gerekli ve değerli olduğu bir zamanda yalnızca kültürlü bir okur çevresi için yazıyorlar.

X.

Daha önce de söylediğimiz gibi Marx'cı eleştirmen, aynı zamanda büyük ölçüde bir öğretmendir. Bir ölçüde yarar sağlamıyor, bu tür ilerleme getirmiyorsa, eleştiri yapmak anlamsızdır. Peki öyleyse, bu ilerleme nasıl bir ilerleme olacaktır? Marx'cı eleştirmen, herşeyden önce yazarla olan ilişkisinde bir öğretmen gibi davranmamalıdır. Bu fikre karşı, eleştirmene yazara karşı üstünlük taslama hakkını kimse vermemiştir, vb. diyen kızgın seslerin yükselmesi olasıdır. Sorun doğru dürüst dile getirildiğinde, bu türden karşı çıkmalar bütünüyle geçersiz kalır. Bir kez, Marx'cı eleştirmenin yazarın öğretmeni olması gerektiğini düşünürsek, o eleştirmenin son derece kararlı bir Marx'cı, katıksız bir beğenisi olan çok bilgili bir kişi olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bu tür eleştirmenlerimizin bulunmadığı, ya da sayıca çok az olduğu söylenecektir. Böyle eleştirmenlerin bulunmadığını söyleyerek karşı çıkanlar, yanılgı içindedirler; ikincisini söyleyenler gerçeğe daha yaklaşmış durumdadırlar. Ama bundan çıkarılması gereken bir tek sonuç vardır: Öğrenmek zorundayız. Büyük ülkemizde, iyi niyet ve yetenek eksikliği diye birşey yoktur; ama oturup öğrenilmesi gereken pek çok şey vardır. İkinci olarak da, eleştirmen elbette yalnızca hiç

üstünlük taslamadan, yazara birşeyler öğretmekle kalmaz, aynı zamanda ondan pek çok şey de öğrenir. En iyi eleştirmen, yazara takdir ve hevesle bakabilen, hiç değilse ona karşı iyi niyetle yaklaşan kişidir. Marx'cı eleştirmen, yazara iki yoldan öğretmenlik edebilir: Bir kez, genç yazarlara - genellikle birçok biçimsel yanlışa saplanabilecek yazarlara - yapıtlarındaki yanlışları göstermelidir. Eskiden herkes, Belinsky'lere gereksinme olmadığına, çünkü yazarlarımızın artık önderlere gereksinmesi olmadığına inanırdı. Bu, devrimden öncesi için geçerli olabilir; ama devrimden sonra, kitlelerin yüzlerce, binlerce yeni yazar doğurduğu bir zamanda, artık gülünç bir inanç olmuştur. Sağlam, yol gösterici bir eleştiri, her boyutta Belinsky'ler, bu arada yazım işini çok iyi bilen, görev duygusu yüklü işçiler - bütün bunlar bize son derece gereklidir.

Öte yandan Marx'cı eleştirmen, yazara toplumsal anlamda da öğretmenlik etmelidir. Toplumsal davranışları bakımından çoğu zaman birer çocuk olan toplumsal yaşamın yasaları konusundaki ilkel fikirleri ve çağının temel sorunlarını kavrayamamaları vb. yüzünden en büyük yanlışlara saplananlar yalnızca proleter - olmayan yazarlar değildir; aynı şey çoğu kez, Marx'cı proleter yazarların başına da gelir. Bu, yazarı horlamak için değil, bir ölçüde onu övmek için söylenmiş birşeydir. Yazarlar, gerçekliğin her türlü etkisinde hemencecik kalıveren, duyarlı yaratıklardır. Yazarların, çoğu kez soyut ve bilimsel düşünce alanında ne özel bir yetenekleri ne de özel bir ilgileri vardır: Elbette, bu nedenledir ki onlar, bazan fikir-yayıcı eleştirmenin yardım önerisini sabırsızlık içinde bir yana itiverirler. Ama bu yadsımayı çoğu durumda, yardımın öneriliş biçimindeki acemiliğe bağlayabiliriz. Gene de gerçekten büyük olan yazın her zaman, bu önemli yazarlarla yetenekli yazın eleştirmenleri arasındaki işbirliğinin sonunda doğmuştur ve gelişmesini böyle sürdürecektir.

XI.

Yazara yararlı bir biçimde öğretmenlik etmeye çalışırken Marx'cı eleştirmen, okuru da eğitmelidir. Evet, okura okumayı öğretmek gerekir. Bir yorumcu olan eleştirmen, şekerle kaplanmış zehiri önceden haber veren kişi, içindeki inciyi çıkarmak için sert kabuğu kıran insan, karanlıklara gömülmüş bir hazineyi bulup çıkaran adam, bütün i'lerin noktalarını koyan, sanat malzemesine dayanarak genellemeler yapan kişidir - henüz yeterince deneylenmemiş okurun ortaya çıktığı zamanlarda gerekli olan kılavuz budur. Bu kılavuzun eski Rus ve dünya yazınıyla ilişkisi de, çağdaş yazınla bağlantısı da gene böyle olmalıdır. Bu nedenle çağımızın Marx'cı, eleştirmenden beklediği olağanüstü görevleri bir kez daha vurgulamak gereklidir. Biz, ileri sürdüğümüz tezlerle kimseyi korkutup yıldırmak istemiyoruz. Marx'cı eleştirmen, işe alçakgönüllülükle başlayabilir; yanlışlıklar yaparak bile başlayabilir; ama ilk merdiven başına ulaştığında, oraya uzun, dik bir merdiveni tırmanarak çıktığını hiç unutmamalıdır, oraya çıktıktan sonra bile kendisine bir çırak gözüyle bakmalıdır bir süre. Bununla birlikte, geniş kültürümüzün her köşeden fışkırmakta olan yetenekli yazın temeli üzerinde yükselen devasa şahlanışını hesaba katmamak da olanaksızdır; Marx'cı eleştirinin - yeterince doyurucu olmayan - şu andaki durumunun pek yakında değişerek gelişeceğine inanmamak da olanaksızdır.

XII.

Bunların uzantısı olan iki soruna daha değinmek istiyorum. Birincisi, Marx'cı eleştirmenlerin, çoğu zaman bilgi vermek anlamına gelen birşeyle suçlanmalarıdır. Gerçekten de bu sıralarda bir yazarın 'bilinçsiz' ya da giderek 'yarı - bilinçli' karşı - devrimci düşünceler beslediğini söylemek çok tehlikelidir. Bir yazarın yabancı bir öge, bir küçük - burjuva ögesi, sağa

kaymış bir yoldaş sayıldığı, ya da yazarlarımızdan birinin şu ya da bu biçimde sapmakla suçlandığı durumlarda herşeyi biraz kuşku kaplar. İnsanlar, şu ya da bu yazarın siyasal bakımdan kuşkulu, güvenilmez, ya da başarısız olduğunu göstermenin gerçekten bir eleştirmenin görevi olup olmadığını sormaktadırlar. Bu türden karşı çıkışları büyük bir güçle yadsımamız gerekir. Kişisel hesapları nedeniyle, ya da bile bile birisini lekelemek için böyle bir yönteme başvuran eleştirmen, alçaktır; bu alçaklık da er geç anlaşılır. Düşünmeden ya da durumu iyice tartmadan bu tür suçlamaları savuran eleştirmen, sorumsuz ve sığ bir eleştirmendir. Oysa kendi nesnel, toplumsal çözümlemesinin sonuçlarını yüksek sesle açıklamaktan korktuğu için Marx'cı eleştirinin özünü çarpıtan kişiye ise, dikkatsiz ve siyasal açıdan edilgen denebilir ancak.

Elbette bu, Marx'cı eleştirmenin «Gözünüzü açın!» diye bağırması anlamına gelmez. Bu, hükümet organlarına yöneltilen bir sesleniş değildir; şu ya da bu işi yapabilmemiz için bir değerin nesnel olarak değerlendirilmesidir. Kendi sonuçlarını çıkarmak, kendi çizgisini düzeltmek, yazara kalmıştır. Biz, fikirlerin savaştığı bir alanda bulunuyoruz. Günümüz yazını ve onun değerlendirilmesi sorunuyla ilgili olan bu savaşımın ne olduğunu, görev duygusu olan hiçbir dürüst toplumcu yadsıyamaz.

XIII.

Son olarak da şu soruyu soralım: Keskin ve acı tartışmalara girilmeli midir?

Genel açıdan keskin tartışmalar, okurun ilgisini uyanık tutmak bakımından yararlıdır. Başka herşeye açık olmak koşuluyla, özellikle her iki tarafın da yanılgı içinde olduğu tartışma yazıları halk üzerinde daha etkili olur ve daha iyi anlaşılır. Bundan başka, bir devrimci olarak taşıdığı savaşkan ruh, Marx'cı eleştirmeni düşüncelerini keskin bir biçimde ortaya koymaya

götürür ama şunu da eklemek gerekir ki savların zayıflığını, parlak tartışma sözleriyle örtmeye çalışmak eleştirmenin en büyük günahlarından biridir. Çoğunlukla birçok savın değil de bir sürü çeşitli lâf taslağının, karşılaştırmaların, alaylı ünlemlerin ve sinsi soruların bulunduğu yerde yaratılan etki, alay olabilir, ama ciddilik olamaz hiçbir zaman. Eleştiri, eleştirinin kendisine de uygulanabilir olmalıdır. Çünkü Marx'cı eleştiri, hem bilimseldir, hem de sanatsal bir çalışmadır. Öfke, eleştiride her zaman en iyi yol gösterici değildir; ve çoğu zaman eleştirmenin yanıldığının belirtisidir.

Kabul etmek gerekir, bazan eleştirmenin yüreğinden ısırıcı bir alay ve uzun uzun tirat çekme isteği yükselebilir. Başka bir eleştirmenin, okurun, hele hele yazarın az çok duyarlı kulağı, doğal öfkeyle salt kötü niyeti her zaman birbirinden ayırt edebilir. Yapıcı girişimlerimizde olabildiğince az kötü niyet bulunmalıdır. Buna hiç sınıfsal nefret karışmamalıdır. Sınıfsal nefret, nereye vuracağını bilir, ama her zaman yeryüzünde asılı bir bulut gibi durur kişisel kötü niyetin üstünde. Ne olursa olsun Marx'cı eleştirmen, kendisi için çok yanlış olacak neşeli bir hoşgörüye kapılmadan, **a priori** iyi niyetle dolu olmalıdır. Onun en büyük coşkusu, olumlu yanları bulup çıkararak bunu tüm görkemiyle okura sunmaktır. Eleştirmenin başka bir amacı da yardım etmek - yönlendirmek ve uyarmak - olmalıdır; alayın, nefretin ya da kıyasıya eleştirinin sivri uçlu okuyla kötü kişiyi ortadan kaldırma çabasına girişmekse hemen hemen hiç gerekmemelidir; gerektiği zaman da bu çaba, balon gibi şişirilmiş bir hiçi kolayca patlatıp yok etmeye yetecektir zaten.

— 1928 —

Çeviren : YURDANUR SALMAN

BERNARD GROETHUYSEN
KAFKA'NIN DÜNYASI

Bizler, evrendeki bunca dünyadan yalnız birinde yaşıyoruz, kendi dünyamızda. Bu dünyanın insanları her istediklerini kolayca yapabiliyorlar; çünkü gittikleri her yerde, ister yeryüzünde olsun ister ayda, geometri kurallarını uygulayabilir, dakikaları sayabilir, nedenler üzerinde tartışabilirler. Onlar için çok başit bu : her an saatlerine bakmak, uzaklıkları ölçmek ellerinde. Oysa, bir başka dünyaya açılmak istediğimiz an her şey allak bullak oluyor, soluğumuz tıkanıveriyor göğsümüzde. Bunda şaşılacak ne var? Yalnız kendimize göre görüp, kendimize göre düşünebileceğimizi öğretmediler mi bize? Düşünmemiz ve görmemiz gerekliyken, bu işi nasıl yapacağımızı bilememek de canımızı sıkar elbet. Demek en akıllıca iş kendi dünyamızda kalmak, bilinmeyeni sayıp ölçmek, her an yapacak bir şeyler bulabileceğimiz genişlikteki bu dünyanın sınırlarını aşmayı hiç akla getirmemek.

Gene de, kendi dünyalarından uzaklaşmayı göze alan serüvenciler çıkmıyor değil. Onlar, kendilerini karşılamaya hazırlıklı olmayan başka dünyalara ayak bastılar. Çoğu o yabancı dünyalarda kendini yitirdi, yerin den yurdundan kopmuşlar için açılmış barınaklara sığınmaya çalıştı. Ama içlerinden birkaçı, gerçekten de sayıları bir ikiyi geçmez, yolculukları boyunca kafalarını pırıl pırıl tuttular. Uykularında uyanık kaldı onlar, uyurken gözlerini hiç kırpmadılar.

Kafka da onlardan biri işte. Yaşamı boyunca hiç

aramıza katılmadı, başka bir dünyayı anlattı bizlere. Bizim için çok karanlık bir dünyaydı Kafka'nın anlattığı, çünkü kendimize göre görmeyi de düşünmeyi de beceremiyorduk o dünyada. Peki ama, Kafka ne gördü oralarda? Sonsuzluğu mu? Tanrı'yı mı? Garip yaratıklar ını gördü yoksa? Hayır, hiçbiri değil.

Sizin benim gibi insanlar gördü, dilimizi konuşan. Her gün gördüklerimize benzer evler, caddeler, polis memurları, büro şefleri, banka müdür yardımcıları, doktiiolar gördü. İnsan Paris'te de sanabilir kendini, New York'ta da. Gene de her şey bambaşkaydı. Saatler işlemiyordu - ya da başka türlü işliyordu - , uzaklıklar değişmişti, bizim ölçtüğümüz gibi ölçülmüyordu. Olup bitenlerin nedenini araştırmaya gelince, buna hiç yeltenmemeli insan. Kafamız olmadığından değil, bir anlamda her şey tersinden düşünüldüğü için. Usavurmalar durmadan birbirini izler, ama geçerli bir sonuca götürmez bizi.

Sonunda, uyanıvermekten korkar insan ve iyisi mı ölü gibi durur. Çünkü uyanır uyanmaz birine bir şeyler sorması gerekecektir; önüne gelene sorması gerekecektir ve içine korku salan tek şey budur. Ah, kolayından yaşayabilseydi insan! Nereye gidildiğini bilerek, gelip geçene yanaşmak zorunda kalmadan. Oysa, nasıl soracağını bilemediği, tam zamanında soramamaktan korktuğu sorunun sıkıntısı çöreklenmiştir yüreğine.

Kendi dünyalarında kalıp bildikleri gibi yaşayanlar için durum böyle değil. Onlar daha soruyu sormadan yanıtını alırlar. Bu yüzden, kendilerini yanıtlamayacak tek bir şeyin bulunmadığı bu dünyada yaşayarak, ellerindeki çözümlere uygun düşecek sorunlar arayıp dururlar çoğu kez. «Buradayım» derler ve neden burada olduklarını sorarlar kendilerine. Doyurucu yanıtı hiçbir zaman bulamayacaklardır besbelli. Ama, gerçekte burada olduklarına göre, varolmak için bilmeleri gerekir mi?

Oysa orada, varolabilmek için soru sorar insan. So-

ruyorum, öyleyse yokum. Kendimi sorup araştırıyorum. Peki, orada kalabilmek için ne yapmalı? Doğum tarihini de sonsuza dek geciktiremez ya insan. Ya beklerken biri çıkar da oraya ne yapmaya geldiğinizi sorarsa, ne yanıt verebilirsiniz kendisine? Çünkü, eninde sonunda oradan biri değilsiniz işte. Buradan da değilsiniz. Kuşkulu bakışlarınızdan, herkesten özür dilermişçesine duruşunuzdan, alçakgönüllü görünmeye çalışmanızdan açıkça seziliyor bu. Belli ki kötü niyetlisiniz. Sorularınız sizi ele veriyor. Kısacası, orası sizin ülkeniz değil. Oturma izniniz? Sizi tutukluyorum... Burası yalnızca sizin ülkeniz değilse eğer, herkesin ülkesidir. Ama bunu bir türlü diyemez insan.

*

Yalnız olmadığımız anlamına gelmez bu. Ama, başkaları da var yanıbaşımızda. Onları bakışlarımızla izler, davranışlarını gözden kaçırmayız hiç. Yalnız bu kadarla kalsaydı, gene de tasasız yaşayabilirdi insan. Oysa, size doğru yürüdüklerinde ya da siz onlara bir şey sorduğunuzda, her şey değişiveriyor. Siz oradansınız artık. Her yaklaşım sizi bağlıyor. Onun eline düştünüz bir kez. Davranışlarınız, hareketleriniz bile tümüyle değişti, görüyorsunuz. Karşı çıkın, direnin öyleyse. Üstelik, onu izlemek neden?

İşte o an akıl yürütmeye başladınız demektir. Ama o gene karşınızda duruyor, davranışlarını sürdürüyor aralıksız. Onun ne yaptığına bakmak zorundasınız, çaresiz. Varlığıyla tutuyor, bağlıyor sizi. Tutuklusunuz onun elinde. Yüreğiniz daralır, onu altetmek istersiniz. Ama, varoluşların usa gelir yanı yoktur. Onu mantık yoluyla çürütüp altedemezsiniz. Yasaları koyan, varoluştur.

O zaman onunla tanışmayı denersiniz. Tanışınca, davranışlarının nedenini açıklayabilir insan. Oysa hiçbir açıklama gelmiyor karşıdan. Karşımızdakinin söylemediği şeyleri duymamız da olanaksız elbette. Ona

daha fazlasını söyletmenin de bir yolu yok. Ve onun suskunluklarını dinlemek ürkütücü bir şey. Yapacağınız tek şey hemen oracıkta ayrılmak ondan. Şöyle deyin ona : düşünüyorum, öyleyse varım, ya da buna benzer bir şeyler. Ya da yalnızca «ben» deyin yeter. Ama bu sözcüğü söyleyemezsiniz. Çünkü daha ağzınızdan çıkar çıkmaz, kendi suçluluk fermanınızı imzalamışsınız demektir. Sevinçten uçarcasına yürümeye başlarsınız; ben benim. Oysa yalnız değilsiniz: Yanınızda bir başkası var. «Ben» yalnızca bir unutulmuşluktur. O gözleriyle izler sizi. Ve siz başınızı çevirip bakmazsınız. Ama varlığı ardınıza düşmüştür bir kez. Yokluğunda varedersiniz onu.

Her şey, tıpkı bunun gibi, varlıklar ve yokluklardan olmadır. Bildiğimiz tek şey bu. Bir de büyük «Neden» olması gerekir kuşkusuz. Ama bu dünyadan değil ki o. Böylece, uslamlamalarınıza gitgide daha çok gömülürsünüz. İnsan, düşlerindeki kadar iyi düşünemez hiçbir zaman. En iyi saçmanın içinde tartışabiliriz. Orada her şey birbirine eklenir, birbirine bağlanır. Her şey orada son derece mantıklı, aynı zamanda anlaşılmazdır. Böylece hiçbir uslamlama içindeki sıkıntıyı alıp götüremez. Boşuna ararsınız Yasa'yı.

Özgür olmasanız da, her şey tersini kanıtlar. Neye olursa olsun hayır demeyi deneyin öyleyse. Her şey kendini zorla kabul ettirir size, her şey karşınızdadır. Durmaksızın birinden öbürüne gidip gelmekten başka çareniz yoktur, oysa her şey öylesine uzaktır ki sizden. - Gene de hiçbir şey istediğim yere gitmekten alıkoyamaz beni. - Ama yapabilir misiniz istediğinizi? Sizi durduracak hiçbir şey yok mu gerçekten? Öyleyse neden olduğunuz yerde çakılıp kaldınız? Çünkü önünüzde koridorlar, hep koridorlar var, görüyorsunuz. Dönüş yolunu nasıl bulacaksınız? Şu merdivenlerden çıkın isterseniz. Bu kez, geçmek zorunda olduğunuz başka koridorlar bulacaksınız karşınızda.

Oysa gerekli olan yapıdan dışarı çıkabilmek. Ama

kim biliyor çıkış yolunu? Her yanda kapılar var. Tıklatacak mısınız gene kapıyı? Ne yazık ki, yanıldınız. Hepsi yabancı içeridekilerin, siz yaklaştığınızda ayağa bile kalkmadılar. Demek ki yeniden koridorlara çıkacaksınız, ya tek başına ya da sizin ardınızdan merdivenleri tırmanmış bir başkasının önü sıra.

*

Kafka'nın dünyasında, insanın sığınabileceği tek bir boşluk yoktur. Çizgi daha baştan çizilmiştir. **Onu** izlersiniz ancak. Ve siz izledikçe, o daha çok kısalır. Çizginin sağında da, salonda da hiçbir şey yoktur, en azından sizin için yoktur, çünkü başkalarının çizgisine geçmeyi bilmezsiniz siz. Her şey **more geometrico** bir düzen içinde olup biter, ne varsa hepsi son derece karmaşık bir geometrinin sınırları içindedir. Anlamaksızın görmeyi öğrenin. Ben - olmayan, benden öndedir. Geometri usdan önce gelir.

Demek ki, geometrik bir düzen var ve hiçbir şey bu düzenin dışına çıkamaz. Bu düzenin içinde kıpırdadığını gördüğünüz şeyler, sesli birer cisimdir aslında. Konuşma yeteneği vardır bu cisimlerin. Ve onların konuştuğunu duymak çok yadırgatır insanı. Peki ne diyor bu sesli cisimler? Onları dinlemeyi bilmek gerek. Söylediklerine iyice kulak verin. Ne düşündüklerini anlayabilmek için, ağızlarına bile almadıkları sözleri onlara yüklemekten kesinlikle kaçınmalısınız. Düşünce, sözü gizler. Ruhsallığınsa canı cehenneme. Önemli olan yalnızca sözlerdir.

Peki ama ne diyor bu sesli cisimler? Düşünüyorlar. İnsan, düşünen bir sesli cisimdir. Kendi kendilerine düşünüyorlar; ikisi, üçü başbaşa verip düşünüyorlar. Kendi kendileriyle ya da başkalarıyla tartışıyorlar. Durmadan kanıtlar gösteriyorlar birbirlerine. Orada bulunmanız pek bir şeye yaramaz, daha doğrusu hiçbir şeye yaramaz. Kanıt getiren siz misiniz, yoksa daha ağ-

zınızı bile açmadan bir kanıt başka bir kanıtı mı getiriyor ardından?

Cisimler için nasıl geometri varsa, kafalar için de uslamlama vardır. Dilediği yere gitmekte nasıl özgür değilse kişi, dilediği gibi düşünmekte de özgür değildir. Yolun sizi bir yerlere götürmesi gibi, uslamlama da sizi sürükler peşinden. Bir kez bu yola girdi miydi insan, bir daha duramaz artık. Gerekçeler vardır, yanıtlar, ikili yanıtlar ve karşı yanıtlar vardır. Evet'ler ve Hayır'lar, Ama'lar ve Eğer'ler vardır. Siz daha düşünmeye başlamadan önce vardı bunlar, her zaman da olacak. Uslamlama uslamlayıcıyı yaratır, uslamlayıcı da sizsiniz. Demek ki bir düşünceden öbürüne atlayacaksınız durmadan ve düşüncelerinizin arasında, sesli cisminizin dolaşıp durduğu koridorlar, merdivenler çıkacak karşınıza. Bu çıkıyor, bu iniyor, bu kıvrılıyor, bu ikiye ayrılıyor, bu ileride birleşiyor ve hiç durmaksızın böylece sürüp gidiyor.

Sesli cisimler yer değiştiriyor, insanlar gidip geliyor ve düşünceler almış başını yürüyor. Geometri ve mantık dünyası : bu ikisi pençelerine almıştır sizi. İçine hapsolduğunuz büyük bir mekanizmadır bu. Sizin için çizilmiş çizgiyi izlemek üzere durmadan ilerleme zorunda olduğunuz gibi, hiç ara vermeden düşünmek zorundasınızdır. Size danışılmadan kararlaştırılır bütün bunlar. Bir kez daha yineleyelim : orada hiçbir öneminiz yoktur sizin.

Gene de ne yapmak gerektiğini bilmek istersiniz. Bunun için de birinin size el uzatması ve adınızla seslenmesi gerekir. Oysa, adsız bir dünyada adsız bir varlıksınız siz. Sizi korkutan da budur. Acınacak derecede yalnızsınız. Peki ama siz, siz kimsiniz? - Ben, her şeyin kusursuz derecede düzenli olduğu ve her şeyin beni suçladığı bir dünyanın düş kuran insanıyım. - Öyleyse hem bu dünyada, hem de bu dünyanın dışında nasıl olabilirsiniz? Aynı anda nasıl hem yok, hem var olabilirsiniz orada? Nasıl olur da durmadan kendinizi savunur, gene de size buyrulan yolu izlersiniz? Şöy-

le dersiniz içinizden: Uyanmak istiyorum, çünkü uyanırsam, durmadan ilerlediğini ve tartıştığını gördüğüm kişiye, tüm sıkıntılarını ardı sıra sürükleyen ve benden başkası olmayan kişiye diyebilirim ki: «Dur, sana söyleyeceklerim var.» Ne söyleyeceğim ona? Suçlu olan bizler değiliz, bir gün her şey anlaşılacak mı diyeceğim? Benden beklediği bu biliyorum ve bunu söylesem her şey daha kolay olacak kuşkusuz. Ama bunu ona nasıl söylemeli? İkimiz kavuşup tek bir varlık haline geldiğimizde aramızda tartışır, aynı sıkıntıyı bölüşürüz seninle. Sen bana «Suçluyum» dersin, ama neden suçlu olduğunu söyleyemem ben sana. O zaman bana karşı çıkarsın : «Birazdan beni almaya gelecekler. Kendimi nasıl temize çıkaracağımı bilmeliyim.» Öyleyse başbaşa verip senin neden suçlu olabileceğini araştıralım, didik didik edelim anılarımızı. Ama neye yarar? Kişiyi suçlu yapan suçlayıcıdır. Kendi suçunu kendisi seçemez kimse.

*

Haydi öyleyse, doğru yargıcın karşısına. Ama, ben o yargıcı ömrüm boyunca aradım, dedin bana. Nerede bulunacağı bilinmeyen bir yargıçtır o; hangi kapıyı çalacağımı da bilmiyorum artık. Hiçbir zaman yargılanamıyacağım. Sonu olmayan bir davanın içinde kısıldık kaldık. O günden bu yana bin kez ölüler dirildi ve son yargı günü durmadan ertelendi. Benimle ilgili bir belge kayıptı, ya benimle ya da bir başkasıyla ilgili, bilmiyorum. Belki de yargıç tatildeydi. Ya da yargıç hiçbir zaman varolmamıştı, kimbilir. Önceleri hepsi birden cennete uçmayı dilediler, sonunda, yeter ki her şey olup bitsin diye cehennemden başka dileyecekleri yer kalmadı. Çünkü, sıkıntıları dayanılmaz olmuştu artık. Başlangıçta herkesin kendince bir günahı vardı ve neyle suçlanacaklarını biliyorlardı. Ama yavaş yavaş içlerini kuşku bürüdü. Belki, kendilerinden hesap soracakları başka günahları da vardı. Neler olabilirdi aca-

ba? Hiç üstünde durmadıkları, son derece anlamsız suçlardı belki de. Bir dostla karşılaştıklarında, kendilerine bir şeyler söylemek isteyen ya da yalnızca gözleriyle yalvaran o dostun yanından, hiçbir şey sormaksızın birden çekip gittiklerini anımsadılar kimileri. İçlerinden biri de şöyle diyordu öbürlerine : «Peki nasıl oldu bu? Bir kapıya vurup hemen uzaklaşmıştım oradan. Ama peşimden koşan biri var işte. Ne diyebilirim ben ona? - O an uyanan bir başkası sözünü kesti onun : o günden sonra hiç görmediğim o ufak tefek, tombulca kadının adı neydi acaba? Gerçi bir daha görmedim ama, adını anımsamak zorundayım. Oysa kimse yanıtlamadı onu. Tümü de, yaşarken hiç dikkat etmedikleri ufak tefek suçlarını anımsamaya çalışıyorlardı şimdi.

Böylece, kafaları gitgide daha çok bulandı, belleklerindeki tüm anılar birbirine karıştı. İşledikleri suçları unutmuş olmaktan korktular ve yitirilmiş günahı yeniden bulmaya çalıştılar. Ne yapmış olabileceklerini hiç bilmiyorlardı artık, üstelik onlara bilgi verebilecek kimse de yoktu oralarda. Ve bu, cehennem azaplarının en korkuncu oldu.

İnsan, sıkıntılarından kurtulmak için günahı keşfetti. Büyüklü, küçüklü, her türünden günahlar bulmalıydı; bulabildiklerinin bir listesini çıkarıp içlerinden birini seçmeliydi. Çünkü suçluluk içinde yaşayamazdı artık. Böylece bir günah listesi yaptı kendine. Bu da insanın uyanışı oldu.

Oysa, uyanmasını bilmedikleri için sıkıntıyı hep yüreklerinde taşıyanlar da vardı içlerinde. Onlar, ancak çok ender anlarda sıkıntılarının duraklar gibi olduğunu hissettiler ve uyuşmuşçasına bir ruh dinginliğine kavuştular. O an kolları bacakları gevşedi, kaygılarını, kuruntularını unutur gibi oldular. Bunun adına aşk dediler ve bir kadın aradılar yanlarında. İriyarı da olabilir bu kadın, ufak tefek de. Sırasında bir tanedir, sırasında birkaç tane. Kimi kez olanca varlığıyla ora-

dadır, kimi kez kayıp gider avuçlarınızın arasından. Bazen hemen yanıbaşınızdadır, soluklarını duyarsınız; bazen yandaki odada, bazen de üst kattaki odalardan birindedir, ona ulaşmak için merdivenleri tırmanmanız gerekir. Kimi zaman yalnızdır, kimi zaman bir başkası vardır yanında, geçici ya da kalıcı biri. Büyük sıkıntılarınızda yanınızda bulursunuz onu. Uzun bir koridorun dönemecinde onunla karşılaşacağınızı umarsınız ya da şu kapıyı açıverin, hemen ardındadır. Kimi zaman da, yaptığınızı haklı göstermeye çalışırken, bir uslamlamanın bitiminde bekler sizi. (Sizinle birlikte düşünmeyi bilir o da.)

O zaman hiçbir şey düşünmezsiniz artık.. Kurtuluşunuzdur bu. Demek ki uzaklardan dönüp geldiniz işte. Ve yapayalnız kalıp da, sizi dinleyen kimse olmadığında, şöyle dersiniz kendi kendinize : bunca zaman neredeydim peki ben? Yokluğum sırasında neler yapmış olabilirim? Döndüğüme göre pek de önemi yok bunun. Şimdi kim yolumdan çevirip de sorular sorabilir bana?

Ama gerçekten yalnız mısınız? Kaldırın şöyle bir başınızı. Pencereden ikinizi seyreden bir başkası var, bakın. Kovmalı onu oradan. Peki, ya bakan küçücük biriyse ve kadınınızı çağırıyorsa bakışlarıyla, ne yapabilirsiniz? Arkadaşınız o sizin. Tanımadınız mı onu? Kadını ona bırakmak zorundasınız. Onun kadını o. İkisi de aynı boydalar, görmüyor musunuz? Bırakın öyleyse gitsinler. Kovuklarında daha mutlu olacaklar.

Sizi bırakıp gidecek diye korkuyorsunuz ama; yabancı bir odada ya da bir koridorda tek başına uyanıvermek gerçekten korku salar insanın yüreğine. Nasıl biri olduğunuzu gelip geçenlere yeniden anlatmak zorunda kalacaksınız şimdi. Ama nasıl durdurmalı onu, nasıl demeli ona «seni seviyorum» diye? Ne demiştiniz kendi kendinize : doğduğum zaman, birbirimizle senli benli konuşacağız. Küçük adıyla çağıracağım onu. İkimiz yalnız olacağız hep. Sen benimsin, ben seninim. Bir yerlerde onunla birlikte olmak ne güzel olacak kimbilir.

Hep böyle der doğanlar. Ama bir de doğmayanlar var, doğmadıkları için de doğum hakkının sağladıklarından yoksun olanlar. Ne kimsesi vardır onların, ne de tek bir çöpleri. Bu dünyada hiçbir şey onların değildir. Onlar yalnızca varolmanın ve sevmenin o büyük özlemini bilirler, bir de doğmanın ve «seni seviyorum» diyememenin büyük sıkıntısını. Bu yüzden de, doğumla ölümü ayıran basamağı atlayarak, hiç yaşamadan ölmüş olmayı dilerler. Onlar olmasa da her şey sürüp gidecek, diledikleri de buydu gerçekten. Kimseye soru sormadı onlar, tartışmadılar kimseyle; ilerlemek isterken tökezleyip durmadılar ikide bir. Yaşamın uykusuzluğunu çekmediler hiç.

Ama insan yanılıp da bir kez uyanmışsa nasıl uyuyabilir yeniden? Yitirdiği uykuyu bir kadının koynunda dilenir boşuna. Oysa toprak değildir kadın, saklanamazsınız oraya. Barındıramaz sizi toprak gibi. Sonunda, rasgele bir yerde, size bakan insanların arasında uyanıverirsiniz. Ayağa kalkıp yeniden yola koyulmanız gerekir. Sokağın ortasındasınız ve her şey yeniden başlayacak. Son bir umutla kendinizi yere atıp tırnaklarınızla kazırsınız toprağı, ama boşuna. Dilediği anda toprağa da gömülemez insan.

*

Yerin altında yaşamalıydı en iyisi. Oysa kolay değildir orada yaşamak. Toprağın altında daracık geçitler, dönemeçler, gizli köşeler var yığınla. Durmadan inip çıkmak, tam anında dönebilmek gerekir. Giriş çıkış deliklerini iyice öğrenmeli, yer altındaki yuvanıza giden yolu bir an bile unutmamalısınız. Ama ne de olsa, yerin altında sizin borunuz öter. Evinizde bilin kendinizi. Sizden başka kimsenin bilmediği özel beyliğiniz orası sizin. Dilediğiniz sessizliği yaratabilirsiniz orada. Gerçi, yukarıdan, hatta yandan ve alttan birtakım gürültüler geliyor kulağınıza. Ama böyle kaygılanmanıza gerek yok, başka bir dünyanın gürültüsü bunlar. Arada bir

dışarıyı seyreder, adımları duyarsınız, oysa sizin dışınızda olup bitiyor hepsi. İyisi mi uyuyun ve ne yaptıklarını seyredin yeter. Yuvanızdasınız, korkmayın.

Ama bir kez toprağın altından çıkıp da üstünde yaşamaya kalkıştınız mıydı, her şey değişir. Bir sağa koşarsınız, bir sola, nereye gideceğinizi kestiremezsiniz bir türlü. O an büyük bir tedirginlik kaplar içinizi. Artık benim diyemeyeceğiniz yeraltlarından geçerek, kendi ellerinizle kazmadığınız geçitlerden ilerleyerek her an biraz daha yükseğe tırmanırsınız. Keşke minicik oluverseniz o an, toprağın üstünde sürünerek tırmanabilseniz! Kimse görmezdi o zaman sizi, hiç ilgilerini çekmeden gelip geçeni seyredebilirdiniz. Böceklere bakmak için eğilmez ki insanlar. Ama gene de başınızı kaldırmaktan sakının. Ayaklarına dikkat edin, aman. Toprağın altına da inemeyeceğinize göre artık, nasıl kaçabileceksiniz onlardan? - Uçabilseydi insan ne iyi olurdu! - Yukarılarda, çok yukarılarda güç belâ seçilen şu minicik noktaları görmüyorsunuz demek? - Onlar insan ha! Güldürmeyin beni... Bunlar küçücük birer balon, ayakları da var... Gerçekten çok maskara şeyler... Yere inmezler mi hiç? - Yo inerler, üstelik saygınlıklarına diyecek yoktur yerde. Hafifliklerine bayılır herkes. Yukarıdan geldikleri için, içleri de havayla dolu olduğundan, hep uçuşurlar böyle. Öbürleri güçlükle yürüyüp çoğu kez yollarını şaşırırken, onlar hep havalardadır. - Peki ben neredeyim? - Siz bir geçittesiniz, yol boyunca kişiler, kentler, ülkeler, belki bir de kadın çıkacak karşınıza. Dosdoğru yürüyün. İki yanınızda duvarlar var. Delip geçemezsiniz bu duvarları. İnsan ancak bir kez düş kurabilir. Ama bir de doğdunuz muydu, sizin düşünüz değildir o artık. Yabancı topraklarda bulursunuz kendinizi. Her an tutuklanmanız işten bile değildir. Nasıl bilebilirsiniz ki o ülkenin yasalarını? - Ben de sorup soruştururum öyleyse, nerede olduğumu öğrenmedikçe, bulunduğum yeri tanımadıkça ardı gelmez sorularımın. - Kim yanıtlayacak sorularımızı? - Öyleyse gi-

der yalvar yakar olurum. O zaman kurallara ters düşmem, kimse de beni tutuklayamaz artık. Öbürlerinin arasına katılır, onlardan biri gibi dolaşırım. - İyi ama, kim açacak size kapıyı? Nöbetçi her an tetikte, kimseyi bırakmıyor içeri. - Diyelim o da olmadı, beni bağışlamalarını isterim. - Kimden, neyi bağışlamasını isteyeceksiniz? Çevrenize bakacaksınız ki bir yığın insan, yayası, arabalısı, yürüyeni, duranı ve şöyle diyeceksiniz içinizden : hah işte aradığım bu, önemli birine benziyor bence. Onun gibi biri beni bağışlarsa, insan içine çıkabilirim artık, kimse sırt çeviremez bana. Oysa, sizi yanıtlarsa eğer seçtiğiniz kişi, bilin ki şöyle diyecektir : «Siz kimsiniz bayım? Bana hiçbir şey yapmadınız ki sizi bağışlayayım. Bir yanlışlık olsa gerek.» Daha da üsteler, ille de sizi bağışladığını söylemesi için yalvarırsanız, kafasını çevirir ve işi başından aşkın insanların tavrıyla yoluna devam eder... Durun bir dakika, belki bir yerde sizin için bırakılmış bir haber vardır. Haberci gelip sizi bulacak birazdan. Sizi aramadığı yer kalmadı. Bir an önce elinize ulaştırsın diye haberi, soluk soluğa kalmış. - Penceremde oturmuş, bekliyorum onu. Hep bekleyeceğim. Belki de geçip gitmiştir bile. Görsem de nasıl tanırım? Yoluna çıkıp beni bulması için ne yapabilirim? Ben onu beklerken o merdivenleri çıktı, beni bulamadığı için de geri döndü. Odamdan duydum onu. Şimdi sokaklarda koşup duruyor; nerede olduğunu bilemem ki. Penceremde oturmuş, yitik habere ağlıyorum.

*

To be or not to be. Asıl güçlük olmak'ta. Doğmadan önce her şey kolaydır, öldükten sonra da öyle. O zaman kimse çıkıp da «ne yapıyorsunuz orada?» diye sormaz size. Oysa yaşamak yapmaktır, kınanacak bir şey yapmak, kınanacak duruma düşmektir. Ne zaman biri sizi sorguya çekse, «ben hiçbir şey yapmadım» diye yanıtlayabilirsiniz kuşkusuz. Ama kendinizi temize çıkar-

mak için söylersiniz bunu. Çünkü, eninde sonunda bir şey yaptınız nasıl olsa. Demek ki, yanıtlamadan önce «neyi?» diye sormanız gerekir. Yalnız kendi yaptıklarınızdan sorumlusunuz çünkü. Gene de beni yanıtlamak zorundasınız. Kimse, kendisine yöneltilmiş sorgudan kaçamaz.

Size yabancı olan bu ülkede yaşayanlar, iyi ile kötü arasında kesin ayırımı yaptılar. Kimi eylemlerinin ödüllendirileceğine, kimilerinin cezalandırılacağına inandılar. İçlerindeki tedirginliğin bir şey yapmış olmaktan doğduğunu bilmiyorlardı yalnızca. Bu açığı kapatmak için, davranışlarının nedenini araştıran ve ne pahasına olursa olsun kendilerini haklı göstermek için çırpınan bir seçme yetisi gelişti içlerinde.

İnsan şöyle bir düşünürse, bir şey yapmış olmaya katlanamaz kolay kolay. Yaptıklarının bir bir not edildiğini görmeye kimse dayanamaz. Yargılanmadan yaşayamaz kimse. Yargılandığı an, içindeki fırtınalar diner. Her şeyin ya da birtakım şeylerin hesaplanması, buna karşılık hesabınızı tutacak kimsenin olmamasıdır sizi bunca rahatsız eden. Bu yüzden insanlar, bilançolar çıkarmak, bilançonun hangi yanına nelerin yazılacağını açıkça belirlemek için yöntemler geliştirdiler. Ne mavallar okudular kendilerine, nice kötülükler, nice erdemler yarattılar! Kendi oyunlarına kendileri geldiler. Siz mi? a, siz iyisiniz; siz? siz kötüsünüz. Doğrusu kusursuz bir adam! Aman, sefilin teki! Sözümona Yasa'yı bildiklerini savundular. Kim bilebilmiş ki bugüne dek Yasa'yı? Nelerin hesaplanıp nelerin hesaplanmayacağını kim söyleyebilir ki? Tutanaklar, yazılmamış ak kâğıtlarda kaldı; altta okunmaz bir imza var, o kadar. Bilip bileceğimiz hepsi bu. Kayıtlarınıza ne yazılacağı sizden sorulmaz ki.

Bir şey yaptınız ama siz, bu bir gerçek. Öyleyse, «kim yaptı bunu?» diye soracaklar. Siz de «ben yaptım» diyeceksiniz. Ve bu «bir şey» var ya, en korkuncu o işte. Hiçbir şey yapmamış olsaydınız, evinizde

olurdunuz şimdi; oysa bir şey yaptığınız için yargıcın gelmesini beklemek zorundasınız. Herkes size bakıyor; bakmak hakları. «Bunu o yaptı» diye konuşuyorlar aralarında. «Neyi?» diye sorduğunuzda hepsi suspus oluyor. Bilmiyorlar neyi olduğunu, kimse bilmiyor. Büyük bir giz bu. Varoluşunuzun büyük gizi.

Bir karabasandan silkinip uyandığınız an, bağışlanır yanınız yoktur artık. Tüm kanıtları topladınız uyurken, kendinizi haklı çıkarmaya çalıştınız. Ama kimse sizi temize çıkaramazdı. Ve sonunda uyandınız işte. «Hiç, ama hiçbir şey yapmadım ben» diyorsunuz kendi kendinize. Tutup yakıyorsunuz dosyalarınızı. Yargıç çekip gidiyor sabahına. Yargılayacağı sanık yok ortada.

Oysa uyandınız mıydı, varsınız demektir. Doğdunuz artık. Yaşıyorsunuz. Ve yaşamak, yargılanmaktır. Yaşayanların listesine adınızı yazdılar bile. Yurttaşlık kütüğüm yok mu diyeceksiniz onlara? Her şeyin düzenli olduğu bir dünyada bundan beteri olamaz. Yargıç reddedecek sizi. Sizi tanımıyor, tanımak zorunda da değil. Yaşayanların arasına karışmış bir ölüsünüz siz. Ne işiniz var onların arasında?

Siz, daha doğmadan yanlışlıkla geldiniz dünyaya. Dışarıda dolanıp dururken, gerçekte içerideydiniz. İçerisi tutuyor sizi, çıkamazsınız oradan. Ama içeri çekilip saklanmak isteseniz bile, bundan böyle orada da kalamazsınız artık; iki büklüm kıvrılmışken birden ayağa kalkar, kafesinizi sırtınıza vurup yürümeye başlarsınız. Ya da daha doğrusu, buradan bir an önce çıkmak için bir aşağı bir yukarı yürümekten ya da bir köşeye büzülüp kalmaktan ve hep aynı hareketleri yinelemekten başka bir şey gelmezken elinizden, sizi taşıyıp götüren kafesinizdir. Kafes daracık, oysa dışarıda yaşayanların dünyası var. Hiçbir yere bağlanmamış bu kafes, toprağın üstünde kayıp gidiyor sanki, o böyle almış başını giderken atlayıp çıkamazsınız da dışarı.

— İyi ama ne yapacağım ben dışarıda? Dört bir

yana giden insanlar var, kimi o yana yürüyor, kimi bu yana. Yürürken birden geri dönüyor, birbirleriyle karşılaşıyor, sonra gene ayrılıyorlar. Benim ne işim var onların arasında? Daracık geçitler var onların görmediği; sanki hiç sapmadan ya da bir duvarın önünde çakılıp kalmadan dosdoğru ilerlenebilirmiş gibi yürüyüp gidiyorlar oysa. Yasa'yı bilmeden nasıl yaşayabiliyorlar böyle?

— Siz neyi bilmek isterdiniz kuzum? — Herkesin bilmek zorunda olduğu şeyi; sağa mı sola mı gideceğimizi kestiremeden, çıkmak mı yoksa inmek mi gerektiğini bilemeden içinde dolanıp durduğumuz bu yapının planını bilmek isterdim. O zaman nereye gideceğini kestirebilirdi insan. Hangi yola sapacağını bilir, bir çıkmaza girdiğinde ya da önüne bir merdiven çıktığında şaşırıp kalmazdı böyle.

— Planı bilseniz de, sakın kendinizi kapıp koyvermeyin. Neyi arıyordunuz siz? Yargınızı elbette. Yasa'ya kadar gitmenize izin versin diye nöbetçinin önünde yerlere kapanmadınız mı az önce? Bir yargılansam diyorsunuz, bir bitse şu yargı, özgür olacağım! Gene de korkuyorsunuz yargılanmaktan; binbir çare arıyorsunuz kaçmak için. Ne kurnazlıklar düşündünüz, ne mazeretler yarattınız yargılanmak alkınıza gelince!

Bir kaçırırsanız yargıcı işte o zaman yandınız. Yargıcını bulamayan, yargılanamadığı için de sıkıntısını yüreğinde taşıyan biri olup çıkarsınız. Yargılanmadan ölmek ve hiçbir yerde huzur bulamamaktır sizi bekleyen.

Yargıcıyla hiç karşılaşamamaktan, gelip geçenlerin sizi seyredeceği o kafeste ömür boyu tıkılıp kalmaktan daha korkunç bir şey olamaz. Herkes parmağıyla sizi gösterip şöyle der birbirine: kafeste bak, görüyor musun? Peki neden çıkmıyor oradan? Çıkmasını engelleyecek hiçbir şey yok ki. Parmaklıkların arası iyice açık. Aralarından geçebilir kolayca. Oysa, yanına yaklaştığınız an hemen kaçıp köşesine saklanıyor, şaşkın

şaşkın bakınıyor çevresine. Yargıcını bekliyor besbelli, bulamadığı için de hapis cezası veriyor kendine. Ancak, gerçekten hapis olduğuna bir türlü inanamadığından - kimse onu oraya getirip hükümlü olduğunu bildirmediği için - sanki her an oradan çıkacakmış, çıkınca da hemen içeri girecekmiş gibi duruyor. Hapse atılmaya hakkı yok, çünkü yargıcını kaçırdı elinden. Özgür bir sanık o. Bundan beteri de olamaz.

*

Oysa, kafesinden dışarı adım atmayıp, kalabalığın arasına karışmayan birinin hiçbir şey kaçmaz gözünden. Öbürleri pek az şeyi görür, göremediklerini kafasında canlandırırken, her şeyi görebilir o. Düşlerde imgelenmez hiçbir şey. Yalnızca göz önünde bulunandır önemli olan. Her şey gözle görülür. Her şey el altındadır. Bunun dışındakiler, olup olmadığı bilinmeyen şeyler, olanaklar yoktur hesapta. Her şey öyle ya da böyledir, ama yalnızca öyle ya da böyle olabilir. İki arada kalanlar, elimizden kayıp giden, kanatlanıp uçan o ne olduğunu bilmediğimiz şeyler varolamaz. (Hiçbir zaman düşlemeyen ozanların kuruntusudur bunlar.) Oysa düş kuran biri, her şey hem var hem yokmuşcasına, bir şey ne yitip gidebilir ne de daha az gerçek olabilirmişçesine davranır nesneler karşısında.

Yaşayanlar anıyı buldular sonunda ve sürekli tasarılar yapmaya koyuldular. Hiçbir şey açıkça arada değildir onlar için. Nesnelerin varlığını tanımaz onlar. Her gördüklerine «daha şimdiden yoksunuz burada» derler ve gözlerini kapayıp ondan bir anı saklarlar yalnızca. Böylece her istediklerine sahip olurlar. Onlara yaşamı kolay kılan budur işte. Her şeye anılarını karıştırır, tahminlerini eklerler her şeye. Görünürde olan her şey mutlaka bir yanıyla gözden uzaktır ve hiçbir şey anımsanamayacak kadar gözden uzakta olamaz onlar için, Nesnelerin orada olduğunu görmek bu yüzden korkutmaz onları. İmgeleme yetileri, tüm nesneleri bin kez

yerinden oynatır, bin kez dilediği yere koyar. Böylece nesnelere egemen olur, kolayca atlayıp geçebilirler üstlerinden.

Ama dönüp de başka yana bakmayı bilmeyen biri, nesnelerden kurtulmanın yolunu bulamaz bir türlü. Varlıkları gözünü yıldırır, yaşamı zehir eder ona. Hele düşlemek zorunluğu yok mu, en çok o korkutur gözünü. Düşlerde özgürlük olmadığını bilir de ondan. Üstelik daha iyi görür gerçeklikleri, çünkü ne gerçekliğe bir şey ekleyebilir ne de gözünün önünde olandan başkasını canlandırabilir kafasında. Ancak uyandığında aklı başına gelir insanın, «şunu ya da bunu neden unuttum ben, böyle bir olasılığı nasıl oldu da düşünemedim?» diye sorar kendine. Ama düşlediği sürece tüm olasılıkların dışındadır. Oysa o, hiç uyanmamanın yolunu bildiğinden, hep gerçekle yüz yüze kalır.

O zaman her şey yerli yerine oturur; tek bir boşluk kalmaz. Her şey gerekli ve zorunludur. (Önemli olan da doğru değil, budur aslında.) Hiçbir şey göz önünden kaybolmaz. Varolan nesnelerin yanına sürekli yenileri katılır. Her an her şey ışık altındadır, düşlerin çiğ ışığı aydınlatır tümünü. Orada bulunan, kimbilir belki de hiç olmayan nesnelerin gölgesine sığınma olanağı yoktur. «Belki» diye bir şey olamaz onun için. Varolan yok demeye dili varmaz. Dese, orada olanın yerine neyi getirip koyacak? Gerçeklikleri değiştirip hileye sapmak onun yapacağı iş değil.

«Beklediğim siz değilsiniz» der; başka biri de mi var gelecek? Burada olmadığına göre, peki nerededir bu başkası? Oysa siz buradasınız ve ondan başkası olamazsınız, biliyorum. Birlikteyiz ikimiz. Neden iki kişi olduğumuzu anlamak için tartışmayalım artık. İkimiz de kendi isteğimizle gelmedik buraya. Birbirimize sorular sormanın da hiçbir yararı yok. Tüm varlığımızla buradayız biz, siz ve ben ; aynı yerde bulunmak bağlıyor bizi. Ben sizi tanımışım, siz beni tanımışsınız ne önemi var? Yabancısınız diye geri çevirsem si-

zi ne geçecek elime? Burada bulunanın dışında hiçbir şey olmadığına göre, siz nereye giderseniz ben nereye giderim sizden kaçmak için? İkimiz birbirimizi tutuyoruz ya da ikimizi tutan başka bir şey var. Bizi birleştiren şeyin alınyazısı olduğunu söylemeyin sakın. Gerçeklikleri aşanlar böyle konuşur ancak. Biz gerçekten iki kişiyiz. Başka bir yorumu yok bunun. Ve, aynı varlığın içine hapsedilmiş iki kişi olduğunu bilmekten daha ürkütücü bir şey olamaz.

Demek ki, tümüyle sözler ve davranışlar dünyasıdır orası. Her şey tek ve apaçıktır orada. Hiçbir şey geçip gitmez, hiçbir şey yok olmaz, uzaklarda silinip kaybolmaz hiçbir şey. Tümüyle görünür olma özelliğini yitirmez sonuna dek. Ne varsa hemen yanıbaşınızda, o inanılmaz saydamlığıyla gözünüzün önündedir. Her şey özdeştir ve özünü değiştirebilecek başka hiçbir şeyi barındırmaz içinde. Hiçbir şey gerçekliklerin değerini eksiltmez, birbirleriyle karışmalarına ve unutulup gitmelerine neden olmaz.

Uykusuz bir dünyadır bu ; uykudan uyanmışların dünyası. Öylesine açık seçik ortadadır ki her şey, ürküntü verir insana; orada olmayana göre nesneleri yerli yerine oturturken hiçbir şey eklenemeyeceği gibi, ne adı anılmadan ne de üstü kapalı geçiştirilebilir hiçbir şey. Görünümü sürekli değişen bir dünyaya gözlerimizi açtığımız an kayboluveren bir duruluk, bir açıklık vardır her şeyde. Orada her şey yalındır, ne biri öbürünü geçer, ne öbürü ondan geri kalır yalınlıkta. Her şey aynı derecede önem taşır; her şey bir bir söylenmelidir. Olan biten her şeyin ortada olduğu, ortada olmayan hiçbir şeyin de görünmediği bir dünyada, şunu ya da bunu nasıl seçebilir, nasıl yerine oturtabilir insan?

Başka yana bakmak için başınızı çeviremediğinize göre, orada olan ne varsa, tümü sizsiniz demektir. Hiçbir şey dağınık bir biçimde görünmez. Her şey olduğu gibidir. Yaklaşık olarak kendisi değildir hiçbir şey.

ta kendisidir. Olduğu biçimdedir her şey. Birtakım yeni nesneler biçimlenirken, varolan nesneler biçim değiştirmez artık ve böylece, kesin çizgilerle ayrılmadan her şey birinden ötekine geçer.

Ama, hem kendi varlığına, hem de başkalarının varlığına kim dayanabilir ki? Tanrı'yı gören, ölür. Yaşayanların dünyası değildir orası; imgeleme yetisi alabildiğine zengin olan, uyanan ve nesnelerin arasında özgürce dolaşmaya koyulan, izlenimler edinerek görüş açılarını gönülleri nasıl dilerse öylece değiştirenlerin dünyası değildir orası. Bunun içindir ki onlar, o dünyadan ayrılıp yerin üstüne çıktılar. Yaşam biçimi budur onların.

Oysa, yerini değiştirmeye ve yaşamaya kalkışmayan biri, ötekilerin unutmuş olacakları bazı şeyleri aklında tuttu hep ; ötekilerin çekip gitiği bir dünyada alıkonulmamak için onun hep aklında tuttuğu bu şeyleri, ötekiler ancak şöyle bir kendilerinden geçip nerede olduklarını unutur gibi oldukları an anımsadılar. Ve o an hemen silkinip şöyle dediler kendi kendilerine : düşlere dalmışım bir an, haydi bakalım hemen iş başına. Oysa yaşamı bekleyen ve doğmak için acele etmeyenlerin işi gücü yoktur hiç. Kafka da onlardan biriydi işte; bu pırıl pırıl zeka, bir süre kalmış olduğu o terkedilmiş dünyadan haberler verdi bize.

Çeviren : HÜLYA DİVİTÇİOĞLU

R. BAYER
SANAT VE FELSEFE

Sanat evrenin sunumu olmaktan çok dünyanın yansıtılmasıdır. Sanatın özel ve çelişkili bir durumu vardır: sanat bir nitelik bilimidir, bir duyum üstüne kurulmuş evrenseleştirilebilir bir şeydir. Elbette beğeni yargısında, kavramlarda olduğundan, yani 'bu dörtgendir' ya da 'bu kırmızıdır' dediğimiz durumlardakinden daha başka bir anlamda belli bir evrensellik derecesi vardır. Gerçekte, 'bu güzeldir' derken ortaya koyduğumuz sözde kavram nesneye uymaz, nesnenin basit bir yansısından başka bir şey değildir. Nesnenin güzel olduğunu söylemek bana o nesnenin kendisi üstüne hiç bir şey öğretmez. Bir nesne benim için güzel, senin için çirkin olabilir. Bu kavgacı ve olumlu karşıtlıklar, kuşkuculuğa götürebilen düzleştirici değerlerin ilkesi olmaktan uzaktır, tersine yapıcı değerlerin ilkesini oluşturur. Bir başka deyişle, ahlakın birliğine bir istem felsefesi olarak, mantığın birliğine bir bilgi felsefesi olarak başvurursak, bu durumda bir duyum felsefesi olup olmadığını bilmek sorunu sallantıda kalır. Gerçekte, öyle görünüyor ki kargaşalı bireyciliğin bir soluğu sanatın özüdür ve özellikle toplumların ve zihinlerin birliğini gerçekleştirmeyi engelleyen de budur.

Yine de daha uzağa gidilip, sanatta ve sanat yoluyla daha derin bir felsefe bulunabilir. Estetik tutuma dönelim. Özselin gereci olarak sanat bizi özlere yaklaştırabilirdi. Yaşamın, doğanının 'yazgı çizgilerinin' öngörücü

sanatçısı Ruskin'i anımsayalım. Estetik tutumda, insan zihni şeyleri alışılagelmiş biçimde incelemeyi bırakmıştır. Nesneyi etkilemeyi ya da tüketmeyi bırakmıştır. Onun yepyeni bakışları vardır. Sanat işte o anda kendini oluşturur ve estetiği tüm öbürlerinden ayıran şey görümün yağlanması, yıkanması, arıtılmasıdır. Karşımdaki ağacın özsuyunu sezerim, çevrimini bilirim, ürünlerini tanırım. 'Gözlemleyen varlık gözlemlediği şeyle bir olur'. Nesnesinde yitip gider. Tüm başka durumlarda, bilimsel bilgide bile benim bilgim bilinçsiz bir yararcılıkla bozulmuş, güdümlenmiş ve kurulmuş durumdadır. Burada yanlızca şeyin özyapısını korurum, be nim o şey üzerindeki görüş açımı değil. Bilgi olan şey sezgisel bilgidir. Üstelik tek gerçek bilgidir. Schopenhauer 'bilginin arı öznesini' tümüyle aydınlığa çıkarır. Sanat, bir acıma olan ahlakın tersine arı bir sunum değil, bir istemdir. Sanat, **nolle** düzeninde değil **velle** düzenindedir. Böyle bir sanat her şeyi silip götüren ve olumsuz dinbilime benzeyen olumsuz bir estetikten uzak tutar kendini. Olumsuz estetik sonunda kısırlığa ve değer tanımazlığa yol açar. Dahice ve saçma bir an gelir çabucak, bu anda gözlemleyici göz güzele ulaşabilmek için sanattan ve şeylerden geçebilir. Bu gizemsel ve eksiksiz özümleme sanatın sınırladığı alanı aşar ve siler 'gözlemle ve sus' sözü bu estetiğin son sözüdür. Sanatçı, doğasının yetkinliğini böylece gerçekleştirdiği anda sanatı yıkar. Sanat sezgisel açıdan da bir başka bilgi felsefesi değildir.

Gözlerımizi tekniğe, söyleme ve kendi kendine söyleme yükümlülüğüne çevirelim. Sanat bir eylemdir ve bu anlamda belki de bir bilgeliktir. Bir eylem felsefesidir olsa olsa. Sanatçı açısından, sanatın bize önerdiği şey başarının sürekli sergilenmesidir. Sanatçının eylemsiz olduğuna ya da hatta bir gözlemci olduğuna inandığımız zaman yanılgıya düşeriz. Gerçek amatör sanatçının yakınıdır ve biz bu mutlu ve başarılı etkinliğe katılırız. Onun girişim-

lerindeki iktisatçılıkta sanat onun başarılarının ardı arkası kesilmez bir örneğini sunar. Sanatçı kendisi için elbette becerinin, arı oyunun dirençlerini kurar, onları benimser. Ama bu dirençler hazırlandıktan sonra, sanatçı burada gerçek eylemin başarısı için davranır. Bunlar başarı ya da düşkırıklığı düzenini ortaya koyan şeylerde, yapıtın ritimlerinde, pişmanlıklarda, yadsımlarda iyice görülür. Mutlu bir çözüm bir soruna uygun bir yanıt gibidir. Öyle ki eylemin başarısında olduğu gibi bundan coşku ortaya çıkar. Ama sanatçı ruhunun garip bir edilginliği vardır. Esin ve coşku disiplini çok zaman dıştan gelir. Sanatçı bir başka türde konmuş karşıtlıklarda arı bir biçimde kendini arayacaktır. Ama sanatçının tutumu engellerin güçlüğü önünde gerçekleşir. Bu kendini adayan ya da yöneten din adamının, fatihin, siyaset adamının, sporcunun karşılaştığı türden bir tehlike değildir. Bu ne düşüncenin gerçekleştirebildiği gerçek bir bilgelik ne de başarının ve eylemin gerçek anlamda birsergilenmesidir. Bu elbette bir istem felsefesi değildir, öyle ki sanat felsefeyi her yandan çevreler ve korur, ama felsefe **dışı** bir felsefe olarak yapar bunu.

Öte yandan sanatın gerçek bir felsefe olmasını engelleyen bazı sınırlar bazı özyapılar ve bazı çizgiler vardır. Sanat bir düşsel yaratıdır, düşsel yaratı olarak tanınır, ve artık mitosların inandırıcı gücüne sahip değildir. Az ya da çok, düşsel yaratıların kısırlığına katılır ve bu durum sanatı ruhların ya da halkların yöneticisi olma yolunda Platon'cu erdeminden çok uzaklaştırır.

Sanat kendini örneklerle açıklar, yalnızca örneklerden ve modellerden sözeder. Canlandırıcı, isteklendirici olabilir ama yönetici olamaz. Kendini aydınlık bir biçimde açıklayamaz ve bir felsefe gibi fikirlerin açık birliğini öneremez. Her birimizin gelişigüzel kırptığı bu bulutlar gibi karanlığın halesine bürünür, ve asıl ülküsünü edinir. Daha belirgin bir bütün, daha belirgin

bir ağ oluşturur. Felsefe dogmadır.

Sanat yalnızca saray devrimlerini yaşadı. Gerçekte eğer şeylerin temeline inilirse, sanat, özde geleneklerle tam bir kopuş içindedir. Bu kopuş başka yerde az ya da çok süreklidir. Sanatta kopuş özdür ve bu yüzden böyle devrimler saray devrimleridir. Bu da onun uzanımını daraltan şeydir. Bunlar bireylerin ya da çağların devrimleridir, bu devrimler apaçık görme tekniklerini değil de kendini açıklama, kendini anlatma tekniklerini dönüştürürler ya da yenileştirirler.

Sanatçının yarar gözetmezlikten kaynaklanan davranışı, yarar gözetmezlikte olup geçer. Sanatçı, sanatını ve dolayısıyla yazgısını kurtarmak için 'olduğu şey olmak' için Site'den uzaklaşır. Bu da, kendini açıklamakla ve kendileriyle ilgili bir tanıklık ortaya koymakla ilgilidir, Böylesi bir tanıklık sanatın temeli ve duyumlamaktaki kayganlığın nedenidir.

Sanat ana çizgileriyle felsefeden daha az inandırıcı, daha az kesin, daha yalnız ve daha kapalıdır. Yine de, belli bir görüş açısından, sanat belli bir felsefe olarak alınabilir.

Her şeyden önce sanatın eğitici bir özelliği vardır. Schiller'ci kavrayışa göre her şey bir yanılgı değildir. Duyarlı insan, akılcı insandan büsbütün ayrı değildir. Birey ne olursa olsun, **homo politicus**'a indirgenemez Sanatta hem bir duyum biçimi, hem de bir duyum disiplini vardır. Sanat bir tür tutkular yönetimi getirir, tutkuların bir arındırıcıda bir araya gelmelerini sağlar. Sanat duyguların kesinliksiz ikilemli içinde bir **ölçüt** ortaya koyar, bundan bir haz çıkacaktır, bu haz kendi ölçüsünü ve ölçülerini kazanan bir hazdır. Hazzı yükümlü kılan bu ölçüler felsefi bir içerikle iyiden iyiye doludurlar.

Öte yandan üslup sorunu ve beğeni devrimleri zihinlerin bazı yeni ve benzer disiplinlerine yaklaşır. Sonunda ve özellikle sanat ve mitos arasında varolan bir çok ilişkiyi gözden uzak tutmamak gerekir. Kalıcı

sanat, içkin bir biçimde, mitos gibi bir felsefe tohumu taşır.

Yine de bundan, sanat bir felsefedir sonucunu çıkarmamak gerekir. Gerçekte, mitos diyalektik için neyse sanat da felsefe için odur, yani felsefeyi değiştirir ve tamamlar. Sanatın aradığı dile gelmez bir şey değilse bile, en azından görülmemiş bir şey değildir, şema nasıl kavramı aramaya yönelmekteyse. Üzüm nasıl şarabın kaynağıysa, sanatda felsefenin kaynağıdır. Sanatın toplumda kendine özgü bir işlevi vardır. Sanat bir felsefe değildir, ama ona girmeye yarayan bir geçiş yeridir. Onda felsefenin ilk biçimi vardır.

Çevirenler: AFŞAR TİMUÇİN - MERAL DEMİREL

DÜZELTME

Geçen sayımızdaki **Saçma ve İntihar** adlı yazının birinci cümlesi şöyle olacaktır: «Gerçekten ciddi bir tek felsefe sorunu var ; intihar.» **Düzeltir, özür dileriz.**

AFŞAR TİMUÇİN
YAŞAM VE İNTİHAR

Fransız düşünürü Albert Camus'ye göre felsefenin önemli bir tek sorunu vardır ya da gerçekten felsefi bir tek sorun vardır, o da intihar sorunudur; bu yüzden, yaşamın yaşanmaya değer olup olmadığını düşünmek, felsefenin temel sorusunu yanıtlamaktır. Felsefenin tüm öbür sorunları intihar sorunundan sonra gelecektir. Çünkü yaşamdır önemli olan, yaşam için en önemli şey yaşamın şu ya da bu yanı değil yaşamın kendisidir. «Varlıkbilimsel bir kanıt için ölen insan görmedim» der Camus. Galilei'nin doğrusu bile yaşamı tehlikeye atmaya değmemişti. Yaşamla tersleşmeyen bir doğru yani gerçekten doğru olan bir doğru, doğanın düzeninden derlenmiş olan bir doğru, yaşamı tehlikeye düşürecek olunca yadsınmıştı. Ha dünya güneşin çevresinde dönmüş ha güneş dünyanın çevresinde, ne önemi var! Yaşamın anlamı sorunu sorunların en başta gelenidir.

Albert Camus böylece yaşamın önemi sorununu intihar sorunundan giderek araştırmaya ve çözmeye çalışır. Bu, yöntem olarak, felsefeyi nesnel bakış açısından uzaklaştırmak ve felsefenin temeline öznelci bakış açısını yerleştirmektir. İnsanın en önemli sorunu yaşamın yaşanmaya değip değmediğini düşünmek olduğu zaman, yaşamın yaşanmaya değer olup olmayışının ölçütü bireyin yaşamını sürdürmek isteyip istememesi olduğu zaman, felsefe insanın düşünsel yanını insan ruhsallığının etkinliğiyle sınırlayan bir sezgicilik anla-

mı kazanır. Doğrunun ölçütü bireyse ya da bireyin bireysellik durumuysa, felsefe nice içsel oluşumların açınlandığı etkili bir sanattan, derinlikli bir sanattan başka bir şey değildir.

Burada Camus'nün de bağlanmış olduğu varoluşçu düşüncenin bir özelliğini ortaya koymakta yarar var: varoluşçu felsefede düşünce doğrudan doğruya varoluşa, insan yaşamına yönelir: İnsan'ın temel edimlerini açıklamak, gerçek anlamda felsefe yapmaktır. Varoluşcu felsefe başlangıçta felsefenin öğretisel sorunlarını bir yana bırakır, insan gerçekliğini tanıtlama yollarını arar. İnsan yaşamının temel özellikleri belirlendi miydi, her türlü sorunu çözmek için gerekli tüm yollar açılmış demektir, artık öğretisel sorunlara da, bilimsel sorunlara da, tarihle, eğitimle ilgili sorunlara da gidilebilir. Ne var ki, bu başlangıç sorunları bir çırpıda çözülemeyecek kadar zor sorunlardır, bu yüzden öbür sorunlara kolay kolay ulaşılamaz. Ulaşılamaz ve insan kendi öznelliğinin ortasında kendi iç sorunlarının çokluğundan ve karmaşıklığından bunalmış bir durumda kalır.

Felsefenin başlıca sorunu, gerçekte, insan bilgilerinin değeri sorunudur. Çünkü insan bilen bir varlıktır ve tüm önemli insan edimleri bilgiyle koşullanmıştır. Bu da temelde bilen varlık olarak insanı ele alan bilgi kuramını, buna bağlı olarak da insanın evrendeki yerini belirlemeye yönelen varlıkbilimi zorunlu kılar. Varlıkbilimsel bir kanıt için ölen insan görmek zordur ama varlıkbilimsel kanıtlamalar için yaşayan insanlar görmek kolaydır. Camus'nün düşünceyi yükümlemeye çalıştığı bu öznelci bakış açısı gerçekte nesnel-bilimsel düşünceye ağırlık vermiş olan bir felsefe geleneğinin son evrelerinden birindeki bir sakatlanmayla ilgilidir. Elbette toplumsal düzeyde ya da daha doğrusu felsefe toplumbilimi açısından açıklaması yapılmak gereken bu sakatlanma Bergson'cu felsefenin, daha doğrusu Bergson'cu felsefeyi de yara-

tan koşulların insan düşüncesine armağan ettiği öznelcilikle kurumlaşır. Bergson'a göre felsefenin nesnesi arı oluşumdur, felsefenin nesnesi kavramlarla bilinen durağan varlık değildir. Sezgi bu arı oluşumda nesnelerin evrenselliğine ulaşmaktadır. Neyle ulaşacağız bilgiye? Sezgiyle ulaşacağız. Sezgi nedir? Bir nesnede tek olan ve tek olduğu için de açıklanamaz olan şeye ulaşabilmek yolunda kullandığımız «sempati»dir. Geçmiş felsefelerin alışık olmadığı, Kant'cılığın ve olumculuğun özellikle uzak kaldığı bu öznelci tutum XX. yüzyıl felsefelerinin bazılarına, özellikle de varoluşcu felsefelere iyiden iyiye işlemiştir.

Camus'yü temel felsefi yönelimden uzlaklaştıran sorunu (çünkü her zaman felsefenin ilk sorunu bilgi sorunudur), yaşamın yaşanmaya değip değmediği ve intiharın insan dünyasındaki yeri sorununu temelden ele almak gerekecek. Bu sorunu her şeyden önce bilgi kuramı açısından ve varlıkbilim açısından ele almak doğru olur. Tüm felsefeler için olduğu gibi toplumcu felsefe için de önemli bir tek sorun var: bilgi sorunu. Tüm öbür sorunlar bu soruna bağlı olarak açıklanır ve değer kazanır. İnsanın dünyadaki yerinin ne olduğunu, insanın neyi bilebildiğini, bilgi edinme ediminin nasıl gerçekleştiğini, bilgide nesnenin özne karşısında durumunun ne olduğunu belirlemek felsefenin temel sorunlarını yanıtlamaktır. Bir güzel araştırması olan estetiğin, bir ruhsallık araştırması olan ruhbilimin, bir kuralkoyucu bilgi alanı olan ahlakın, insanın ortaklaşma koşullarını araştıran ve değerlendiren siyasetin tüm sorunları ancak buna göre ele alınıp incelenebilir. Ne var ki bir bilgi kuramı araştırmasına girişmek hiç de kolay bir iş değil. Bir bilgi kuramı geliştirmek bir felsefenin temelini atmak ya da bir felsefenin *temeline* katılmaktır.

Gene de soruna öncelikli bir araştırmayla çözüm bulmaya çalışabiliriz. Albert Camus'nün pek haklı olduğu bir yer var. Özellikle bugün, toplumların birer bu-

nalım toplumu özelliği göstermekte olduğu günümüzde, intiharın gündelik bir olgu durumuna gelmesi, intiharı felsefenin birinci sorunu yapmasa da toplumların başlıca sorunu durumuna getiriyor ve intihar üzerine bizi çokca düşündürüyor. İnsanlar sanki eskidekine göre daha çok intihar ediyorlar ve intihar edenler arasında iktisadi açıdan da başka açılardan da yaşamı doygunluklarda sürdürmüşlerin sayısı yaşamı yoksunluklarda tüketmişlerin sayısından hiç de az değil. Albert Camus'nün de belirttiği gibi, intihar toplumsal düzeyde araştırılmamıştır yazık ki. Bu yüzden bizim bu konuda yapacağımız belirlemeler verilere değil sanılara dayanacaktır. Ne var ki intihar edenler arasında doygunların çokca bulunduğunu biliyoruz. Bovary'cilik gibi özel durumları bir yana bırakırsak (Emma Bovary kendindeki Emma'yı bir başkası gibi algılayarak tüketmiştir kendini) insan kendi kendisiyle sağlam bir hesaplaşmaya girerek son verir yaşamına. İnsanda varlığını gördüğümüz kendini tüketme içgüdüsünün sağlam gerekçeli bir ölme tasarısında biçimlenen bir kendini bitirme bilincine dönüşmesi için her zaman dışsal ve içsel birçok neden bulunur... Demek ki ne cinsel doyum ne de başka bir doyum insanı dünyada tutmaya yetiyor. Ölmek koşulları gerçekleştiği zaman, hem dışsal olarak hem içsel olarak gerçekleştiği zaman, insan çok sevdiği dünyayı bırakır gider. Belli bir sakatlanmışlık ya da doyumların sanki diyalektik bir zorunlulukla getirdiği bir açlık insana yaşamı artık yaşanmaması gereken bir güzellik olarak algılatmaya başlayınca intihar kapıya dayanır.

Bizim burada yapmayı tasarladığımız şey gene de bir intihar araştırması değil. İntiharın ruhsal - düşünsel temellerini açıklayan derinlikli bir araştırma pek yararlı pek ilgi çekici olurdu. Biz bu yazımızda çok daha basit bir işi gerçekleştirmek, intihar eden kişinin yaşamın değerini tartışarak mı intihar ettiğini yoksa böyle bir tartışmaya girmeden ölümün nesnel - öznel

koşulları gerçekleştiği için mi canına kıydığını araştırmak istiyoruz. Bu bize yaşamın anlamı konusunda ilksel bir araştırmaya girmek olanağı verecektir. Görülecektir ki biz yaşamın değerini tartıştığımız için kendimizi öldürmüyoruz, yaşamla uzlaşmaz bir duruma düştüğümüz için (gerekçe ya da nesnel neden ne olursa olsun) kendimizi öldürüyoruz.

Stoa'cılar yaşam çekilmez olmaya ya da en azından verimsiz olmaya başladığı zaman intihar yasallaşır diye düşünüyorlardı. Doğal bir varlık olan insan doğaya uygun yaşamalı, zamanı geldiğinde de çekip gitmeli yani doğaya dönmeliydi. Stoa'cılar ahlak anlayışlarını yaşamlarında sıkı sıkıya uygulayan ahlakçılar oldular. Hem ahlakçı hem ahlaklı olmak yaman iştir. Stoa'cıların pek çoğu intihar ederek ölmüştür. İntiharın böylece usla temellendirilişi insanın yaşamına verdiği büyük önemi ortaya koyar: yaşamı seven insan artık çekilmez olmuş olan yaşamını bitirmeyi bilmelidir. İnsan her zaman böylesine ölçülü biçili düşünerek tasarlamaz ölümünü. Her intihar bir seçim olduğu kadar bir duygulanma biçimidir.

Gerçekte intihar etmek yaşama son vermektir, yaşamı bile bile, isteye isteye öldürmektir. Her intihar eyleminin ya da girişiminin temelinde az çok Stoa'cı bir tutum buluruz: güzelim bir dünyadan ayrılmak hiçliğe dönmek zorunda olmak. Buradaki hiçlik yaşama karşı ortaya konmuş, yaşamı dengeleyen bir başka yaşama biçimidir. Çünkü insan ölüm adına intihar edemez, ancak yaşam adına, yaşam için, yaşamın içindeyken intihar edebilir. Onun seçimi bir yaşayanın seçimidir, o kendini «çoktan ölmüş» bile duysa. İntihar bir karşı-yaşam tutumudur. Evet her intihar girişimi bir ölüm girişimi olduğu kadar bir yaşam girişimidir: yaşamla intiharı karşı karşıya koymak yanılgıya düşürür bizi. Ölümün karşısında yaşam vardır, yaşamın karşısında da ölüm. İntihar yaşamı ölümle tehdit etmek ya

da ölümle karşı karşıya bırakmaktır. İşte bu yüzden zaten, intiḥar ölümle ilgili değil yaşamla ilgilidir. Stoa'cı da öyle yapıyordu, ölümü sanki daha iyi bir yaşam ya da daha uygun bir yaşam biçimi olarak tasarlıyor ve seviyordu. İntiharı tasarlamak yaşamın değerini tartışmak değildir, sayısız yaşam olanağı ve dolayısıyla sayısız yaşam biçimi vardır ya da daha doğrusu sayısız yaşam olanağı içinde sayısız yaşam biçimi gerçekleştirme olasılığı vardır. Stoa'cı yaşamı seviyordu, ne var ki iniltili bir yaşam biçimini yaraşır bulmuyordu. Burada belki de sevdiğine kötülüğü yakıştırmayan insan duyarlılığı vardır. Yoksa ah vah içinde de yaşam sürdürülebilir ya da insan bir intihar kararı içinde yaşamın saçma olduğuna kendini inandırmak isteyebilir. Siyaset uğruna intihar edenleri (daha doğrusu intihar etmek zorunda kalmış olanları), iyileşmez bir hastalığa tutulmakla intihar yolunu seçenleri, bir de sık sık gösteri intiharları yapan ve intihar deneylerinden birinde - sonuncusunda - yaşamını yitiren ruh hastalarını bir yana bırakırsak, intiharın eşiğine gelen kişi - eğer ölüm onun için gerçekten yaşamsal bir zorunluluk değilse - kurtarın beni diyecek ve güzelim dünyaya dönmek isteyecektir.

İnsan yaşam yaşanmaya değmez olduğu için değil, yaşam karşısında bir tutum almak için gerçekleştirir intiharını. Tam bir ussallıkla gerçekleştirilmiş intiharları, örneğin Stoa'cıların intiharlarını bir yana bırakalım, her intihar bir cezalandırmadır. İntihar ederek temize çıkarız, düze çıkarız, ayrıca intihar ederek kendimizi, sevgilimizi, yaşama koşullarımızı ya da buna benzer bir şeyi cezalandırmış oluruz. Elbette bu cezalandırma ruhsallığı kolayca ayrıştırılabilecek bir ruhsallık değildir, ahlaki yanı çok belirgin bir nedene de dayansa. Bir baba bekçilik yaptığı dükkandan oğlunun mal çaldığını öğrenir öğrenmez beynine bir kurşun sıkmıştı. Bu kötü yazgılı baba «benim oğlum bunu nasıl yapar?» diye yakınıyordu. İntiharıyla oğlunu mu ceza-

landırmıştır ya da o oğul'u yetiştirdiği için kendini mi? Ya biri ya öbürü ya da her ikisi. Bilemeyiz. Bildiğimiz bir şey var, adam dünyayla tersleşmediği halde bir cezalandırma (arındırma da diyebiliriz buna) uğruna yaşamına son veriyordu. İntiharı belli ki yaşam yaşanmaya değmez olduğu için değil, yaşam onun açısından yaşanır olmaktan çıktığı için seçiyordu.

Hastalıkla kışkırtılmış intiharları ve siyasal nedenlere dayalı intiharları daha ayrı değerlendirmek gerekir. Bu intiharların ruhsal temeli daha belirgin. Bu intiharlara yol açan nedenler yumağı daha az karmaşık. Bu tür intiharlarda her zaman birer doğal ölüm kolaylığı bulabiliriz. Bunlarda intihardan çok adamöldürme sözkonusudur. Ölümü öne almak ya da toplumsal bir ölümü gerçek bir ölüme dönüştürmek. Arkadaşlarına ihaneti ortaya çıkmış ya da bilerek bilmeyerek arkadaşlarının başına kötülükler getirmiş bir siyaset adamı toplumsal bir ölümle ölmüş kişidir. İntihara karar verdiği zaman toplumsal ölümünü gerçek ölüme indirgemeye yönelmiş olacaktır. Ya da kurtuluş umudu kalmamış bir hastayı düşünün: üç ay daha acı içinde kıvranmak ya da artık yaşamamak. Sorun bu kadar basittir. Kısacası, onmaz bir hastalığa yakalandığı zaman ya da kendisini tarihin dışına itecek siyasal bir durumla yüz yüze geldiği zaman yaşamın yaşanmaya değer olduğunu bile bile intihar edebilir bir insan. Öyle hastalıklar vardır ki, öyle siyasal açmazlar vardır ki yaşamı yaşanmaz kılar.

Galilei elbette yaşamın yaşanmaya değer olduğunu biliyordu, elbette bu yüzden kaçtı ölümden. Kişi ölüm bir zorunluluk olduğu zaman ancak göze alır ölümü. Böyle bir zorunluluk dışsal nedenle yasallaşır, içsel onaylamayla gerçekleşir. İnsan ancak yaşamında doğrudan doğruya kendi sorumluluğuna giren bir sakatlanma olduğu zaman intiharı düşünür. Ölüme boyun eğmek de bir intihar biçimi olabilir. Oysa Galilei'nin durumunda Galilei'yle ilgili bir sakatlanmışlık yoktu,

tam bir sağlamlık ya da sağlıklılık vardı. Ölmemek için yalan söyledi ya da daha doğrusu doğrusunu geri aldı. Söylediği yalan evren tablosunu tersyüz etseydi, doğa yasalarını sarssaydı elbet bu sakatlanmışlık kendiliğinden gerçekleşmiş olurdu. Başkaları düşüncelerimden ve eylemlerimden ötülü yaşamımı tartışma konusu yaptığı zaman ben ölmeyi değil de yaşamayı düşünürüm. Galilei de öyle düşünüyordu. Yalanda her zaman bir ahlaksızlık temeli var mıdır? Hayır. Bazı yalanlar ahlakla ilgili değildir. Galilei'nin seçtiği yalan söylemek dürüstlüğü insana ve kendine saygının anlatımıdır. Yalan bir kötülüğü gizlediğimiz zaman yalandır.

Galilei ölmek istemiyordu, dünya güneşin çevresinde dönmektedir doğrusu için ölmeye kimsenin hakkı yoktur. Çünkü doğal bir doğrudur bu, yalana götürülemez. Galilei'nin öne sürdüğü şey bir doğa kelamıdır, ergeç benimsetecektir kendini. Dünya güneşin çevresinde dönmektedir doğrusunun peşine düşmüş bir kişi ölme isteminden uzak bir kişidir. Galilei dünya güneşin çevresinde dönmektedir doğrusunun peşine düşmüş ya da bu doğruyu zaten açınlatmış bir kişi olarak ölüme yan çizecektir. Galilei dünya güneşin çevresinde dönmektedir dedikten sonra gerçek olarak güneş dünyanın çevresinde dönmektedir doğrusuyla karşılaşsaydı ölebilirdi, ölmeyi isteyebilirdi, ölümüne gözyumabilirdi. Yanılmış ve yanıltmış olmanın sorumluluk yüklü acısı kendini gösterirdi o noktada. Çünkü yaşam, insan için, ereksel dayanakları olduğu zaman yaşanmaya değer bir şeydir. Üstelik bu ereksel dayanakların insani bir anlamı olmak gerekir. Yoksa insan bunalıma sürüklenir, en çok sayıda ya da en çok kişiyle cinsel ilişkide bulunmak isteminin insanı çetin bunalımlara, cinsel doyumsuzluğun getireceği bunalımlardan çok daha büyük bunalımlara sürüklendiğini biliriz. Kısacası, intihar etmek yaşamın anlamını değil herbiri bir olasılığın, birçok olasılıktan biri olan bir olasılığın gerçekleşmiş biçimi olan insanlık durumlarını yargılamaktır. İntihar bir kurtuluş biçimi olduğu kadar bir yargıla-

ma biçimidir.

İntihara karar veren kişi yaşamın gerçekten yaşanmaya değmez olduğunun bilincine ulaşmış kişi değildir. Böyle bir bilince ulaştığımız zaman - elbette bir yanlış bilinçtir bu - biz. intihara hiç mi hiç götüremeyecek bir açmazın içine düşeriz. Açmazlar ya da bunalımlar yanlış bilinçten bol bol kaynaklanır, kişisel yanlış bilinçten ya da toplumsal yanlış bilinçten. İnsan yaşamın yaşanmaya değmez olduğu fikrine varamaz - bunu aşağıda daha açık olarak göreceğiz -, iyi ama yaşamın yaşanmaya değmez olduğu duygusuna da varamaz mı? Varabilir, ne var ki bu duygu insanı intihara götürmeye yetmez. Bu duygunun insanı intihara götürebilmesi için bireyin ruhsallığında kesinlikle hastalıklı bir zemin bulması ve biçim ve anlam değiştirerek öldürücü bunalıma dönüşmesi gerekir. Neden sonuç demek değildir o zaman da, nedenlerden biri sonucun ta kendisi demek değildir. Üstelik asıl neden hastalıklı zemindir burada. Gerçek nedenleri sözde nedenlerden, daha doğrusu «bahane» nedenlerden ayırmalıyız. Tanıtladığımız durumda değmezlik duygusu bahane neden, hastalıklı zemin gerçek nedendir. Hastalıklı zemin için bir başka bahane neden de bulunabilirdi. Ruhsal-ussal açıdan sakatlanmış kişilerin neye göre intihar etiğini - kendileri söyleseler de - tam olarak bilemeyiz.

İntihar eden kişi yaşamın yaşanmaya değer olduğunu bilir, çünkü yaşanmaya değer olan bir dünyayı yaşamaktan geliyordur. En azından, şairin dediği gibi, «alıştığımız bir şeydir yaşamak». İntihara kalkan kişi- yaşamın yaşanmaya değer olduğunu bilir ama bu koşullarda yani kendi koşullarında yaşanmaz duruma geldiğini de bilir. Yaşamın yaşanmaya değip değmemesi başka, yaşamın artık yaşanmaz olması başka şeydir Dünyanın yaşanmaya değer oluşu kesin olmakla birlikte insan kesin açmazlara düşebilir ya da düştüğünü sanabilir. İntihar eden kişiler çok yerde artık yaşama gücünün kalmadığını bildiren kişilerdir. İntihar nedenlerinin ka-

tegorik sınıflaması yaklaşık da olsa yapılabilir. Elimizde böyle bir sınıflama olsaydı görecektik, nedenler ne kadar değişik olursa olsun intihara kalkan kişinin tek yakınması vardır: yaşam onun için artık yaşanmaz duruma gelmiştir. Buradaki «artık» bardağın taştığı çizgiyi gösterir. Ne olursa olsun, her ölüm gibi intihaı ölümleri de şu güzelim dünyadan ayrılmak anlamı taşımaktadır.

İnsan için yaşamın değerini tartışılmaz kılan şeyin, yaşam sevinci dediğimiz şeyin bir seçim işi olmadığını, bir kendiliğindenlik olduğunu belirlemek gerekecektir. İnsanın yaşam tartışması yapmadan intihara yöneldiğini, intiharın hiç bir zaman yaşamın değerini tartışmaya koymak anlamına gelmeyeceğini belirledikten sonra bize bu sağlam dayanağı sağlayan yaşam sevincinin kendiliğindenliğine geçelim. Yaşanmayacak kadar kötü bir dünya yaşanmaz olmuş bir dünyadan çok daha başka bir şeydir. Bu ayrımı yapmaya duygularımızın gücü yetmez. Biz bu ayrımı usumuzla yapıyoruz, bu ayrımı her kişi açık ya da örtülü bir biçimde usavurmalarla yapıyor. Yaşam sevincinin temelinde b'r ussallık yatmaz elbet, duyumlarımızın hazveren çeşitliliği yatar, ama bu hazveren çeşitlilik ussalaştırılmış bir şeydir, daha doğrusu ussallaştırılabilen bir şeydir. Yaşanmaya değer bir dünya fikrine biz duyumsallığımızla ve duyumsallığımızı düşünen düşüncemizle varırız. Nitekim intiharı da usuyla onaylar insan, intiharın çevresini saran gerilimli duygusallık intiharın temelinde yatan ussallığın canlı kabuğudur. Galilei için yaşam yaşanmaz duruma gelebilirdi, ortaya koyduğu doğru onu yaşamayacağı kadar kötü koşullara itebilseydi. Bir genç kız sevgilisinin evli olduğunu öğrenince intihar edebilir, çünkü kendisi için en değerli olan şeyi yitirecek ya da paylaşacak gücü yoktur, çünkü kendisi için en değerli varlığın yalanlarla küçüldüğünü görecek gücü yoktur, çünkü... Elbette intihar burada zorunlu çözüm değil olası çözümlerden yalnızca biridir. Çözümlerin gerçekleşmesinde ruhsal zeminin

yapısı büyük rol oynar.

Bu durumda, yaşamın yaşanmaya değip değmediği sorunu geçerli bir sorun değildir insan için. İstersek Leibniz gibi biz de dünyamızı olası dünyaların en iyisi sayalım, istersek onda aşılmaz güzellikler bulalım, istersek bazı yanlarında, örneğin ölümünde, hastalığında şununda bununda iş yok diyelim, yaşam bizi kendiliğinden kavrar ve bize kendini benimsetir. İnsan ölmek zor olduğu için değil yaşam yaşanmaya değer olduğu için yaşar. İnsan doğal bir varlıktır, varolmak da doğada olmaktır, doğallığı içinde olmaktır. Varoluşçular genellikle insanı dünyaya bırakılmış bir varlık olarak gösterirler. Bu bırakılmışlık doğrudan doğruya yabancılığı getirecektir. Dünyayı konuklarevi ya da dekor düzeyine indiren bu belirleme, insanı da doğal ve insani şeylerin, doğal nesnelerin ve kültür nesnelerinin, bir de başkalarının çevrelediği bir şaşkın yabancı gibi alır. Yerini bulamamış bir varlıktır bu durumda insan, tam anlamında bir iğretidir. Sevinir ya da üzülür, bunaltı duyar ya da düş kurar, ne yaparsa yapsın kendini dünyaya rahatça bırakamaz. Dünya denen yere getirilmiş, dünya denen sıraya şöyle bir ilişmiştir. Başkasının bakışları onu nesneye indirgeyebilir. Başkası cehennem değilse bile cennet de değildir. İnsanla dünya, insanla insan ilişkisi tam bir yapaylık içinde başlar ve biter, kötü oynanan bir tiyatro oyunu gibi. Böylece her şey saçmada başlar ve saçmada biter. Varoluşçu için gerçek varoluş deneyi anlamına gelen saçma kaçıp kurtulamayacağımız korkunç bir aşılmazlıktır, ama gene de tüm insan etkinliklerini o besler, o belirler.

Oysa yaşamın başlıca temeli doğallıktır. Yaşam varoluşçuların öne sürdüğü gibi saçma falan değildir. Yaşam saçma olsaydı insanın tüm eylemleri ve ürünleri de yaşam gibi saçma olacaktı. Saçmadan ancak saçma doğar. Hiçbir diyalektik hiçbir saçmayı insani bir değere dönüştüremez. Dünyada olmak her şeyden önce saçma olduğu için yaşanılması zor olan bir or-

tamda bulunmak demek olsaydı, insanın varlığı kadar hazları da kuşkugötürür olacaktı. Yaşamak bir yalan, bir yanılgı olsa bile, hoş bir yanılgı, haz veren bir yanılgıdır. Haz veren bir şeyin bir yalan, bir yanılgı olması da düşünülemez. Haz veren bir şey, ne olursa olsun, gerçekliği olan bir şey olmak gerekir. Düşlerin verdiği hazlar bile bir gerçeklik temeline dayanmıyor mu? Haz veren saçma düşünülemez: saçma dediğimiz şey ancak bunalım ve kargaşa yaratır, haz kavranılabilir olan şeydir, saçmayı kavrayamayız. İnsan, doğallığıyla, doğal bir varlık olarak yaşar. Yaşam her şeyden önce duyumsal hazlara sahip olmak, bu hazların gerçekleştiği yerin ta kendisi olmak demektir. Duyumsal acı, duyumsal hazzın bir karşısavı gibi algılanır. Duyumsal acı bile insanın bir bütün oluşturan duyumsal hazzını tehlikeye düşürmez. İnsan olmanın hazzı bu duyumsal hazla temellenmiştir. Doğa insanda kendi bilincine ilkin hazlar düzeyinde varmaya başlar. Haz deneyi bir doğallık deneyidir.

Duyumsal hazlar hayvanlarda varoluşun en uç, en gelişmiş alanıdır. Oysa insan duyumsal hazlardan ve duygusal hazlardan geçerek düşünsel hazlara kadar evrimleşmiş bir varlıktır. İnsan için örneğin bir müzik parçası bestelemek, bir siyasal edimi gerçekleştirmek, bir görüş ortaya atmak neyse, kedi için ya da tilki için örneğin cinsel ilişkide bulunmak ya da bir avı yakalamak odur. Varoluşun en uç noktası insan için düşünselliğin alanıdır. Bu alanın altında, düşünsellik alanıyla duyumsallık alanının arasında duygusallık alanı vardır. Duygusallığa düşünülmüş duyumsallık diyebiliriz. Bir arayer düşünselliği olan duygusallık - yüksek düzeyde evrimleşmiş hayvanlarda da belli bir duygusallık vardır - bir yerde duyumsa''ığa, bir başka yerde düşünselliğe bağlanır. Düşünsellik de duygusallık da duyumsallık kaynağından beslenir. Duyumsallık maddeselliğin sezgisidir. Her şeyin temeli ve kaynağı olan madde en ilkel bilinç temelini duyumsallıkta kurar.

İnsan düşünebilen, dolayısıyla yargıda bulunabilen yani seçim yapabilen, dolayısıyla da ölmek ya da yaşamak hakkını kullanabilen tek varlıktır. Onun düşünselliği salt düşünsellikle (ya da anlıkla) sınırlanmaz, onun düşünselliği duyumsallığıyla ve duygusallığıyla koşullanmıştır. Duyum, duygu, düşünce alanları sürekli olarak birbirlerini etkilerler. Duygu ve düşünce duyumu keskinleştirir ya da körleştirir, duyum ve duygu düşünselliğe fikir edinimine temel olacak düşünselliği sağlar daha doğrusu düşünsellik gereçlerini sağlar, duyum ve düşünce duygusallığı canlandırır. Yaşamanın değerini tartışabilmemiz için duyumsal ve duygusal temellerimizin olmaması, dünyaya salt düşünsellikle bağlı olmamız gerekirdi. Oysa biz Daescartes'ın sandığı gibi kaptan gemisine yerleşircesine yerleşmemişiz yaşama ya da bedenimize. Bir beden ve ruh bütünlüğü içindeyiz, bedenin ruh olduğu, ruhun beden olduğu bir bütünlük oluşturmaktayız. Varoluşçuların başlıca yanılgısı ya da çelişkisi insanı hem bir ruh - beden bütünü olarak görmelerinden hem de onu bir dünya yabancısı saymalarından gelir. Madem ki beden benim bedenimdir, her şey bir madde temeline oturduğuna göre, şu ağaç da benim ağacımdır (bedenimle ağacı aynı uzaklıkta kavrayamasam da). Nitekim insan için her ölüm bir kendinden kopuş, kendinden ayrılış ya da kendinin ayrışması deneyidir. Yaşam zorunlu olarak güzel, intihar zorunlu olarak yapaydır. İntihara kalkan birine «peki yi nasıl bir dünya olsun istersin?» diye sorsaydık, üç aşağı beş yukarı gene buna benzer bir dünya tanımlardı, bu arada örneğin sevgililerin birbirini aldatmadığı bir dünya olsun derdi. Bu bizim kendi sevgili dünyamızdır, bir başka dünyanın kavrayışına bile ulaşamayız.

GYÖRGY LUKACS - WOLFGANG ABENDORTH
BİLİMSEL SİYASET ÜZERİNE BELİRLEMELER

(Geçen sayıdan)

ABENDORTH — Bu bütünsel stratejik belirlemeyle ilgili olarak ben de tam tamına sizin gibi düşünüyorum Sayın Lukacs. Özellikle sürecin iktisadi temeliyle ilgili olarak, yani bu temeli işçi sınıfının durumuna karşılık olan toplumsal bir durumda ideolojik bakış açısına göre izleyen yüksek memurlar tabakası ve üniversite **intelligentzia**'sının etkin girişimiyle ilgili olarak ben de sizin gibi düşünüyorum.

LUKACS — Evet.

ABENDORTH — Yalnız, bir noktada size karşı çıkacağım. Çok sanayileşmiş iki sermayeci ülkede, A.B.D.'n de ve Federal Almanya'da bu durumun yarattığı çelişki bana kalırsa sizin gördüğünüzden çok daha ciddi. Çelişki şurada; bu dönüşümün sonunda, sözünü etmiş olduğumuz iktisadi dönüşümün sonunda, tüm çalışanların çıkarlarına nesnel olarak bağlı olan aydın tabakalarının çıkış noktasıyla birlikte aralıksız devinimler kendini gösterdi hep, bu devinimler aldatmayaca karşı girişilen kavgayı stratejik dayanak noktasından giderek yükümlüyor. Ancak, öte yandan, bakın, Federal Almanya'da A.B. D. ne göre daha güçlü görünen bir şey var, Almanya'nın daha önce sözünü ettiğimiz özel toplumsal geleneğinden ötürüdür bu da, her zaman bu tabakaların geleneğinden doğan usdışı kendiliğinden tepkiler görülüyor, bu tepkilerden trajik bir bilinçle geriye dönüşler görülüyor. Öyle ki her karşı çıkış amaçsız bir karşı çıkış olarak

belirtmekte. İlerici bir devinimin bozgunu, bütün bir kuşak için, trajik bilincin ötesinde, uyuşukluğa geçiş anlamı taşıyor. Biz bunu Federal Almanya'nın tarihinde, özellikle yeniden silahlanmaya karşı girişilen «bensiz» devinimi sırasında birçok defa gördük. Sonuç olarak tam tamına ideolojik açıdan ele alırsak, trajik bilincin yönelimindeki yabancılaşmalara karşı girişilen kavga, yazık ki toplumbilimin sözde diyalektik yönelimlerine kadar giden kavga, Frankfurt okulunun ya karamsarlığa ya da eylemsizliğe götüren çıkarımlarına karşıt olarak, çok önemli bir sorun ortaya koymakta.

LUKACS — Tam tamına sizin gibi düşünüyorum. Şöyle diyeceğim: şimdi tümüyle genel anlamda aldatmacadan doğan bunalım diye adlandırdığımız bu şey elbette ulusal düzeyde çok değişik biçimlerde ortaya çıkıyor ve bu evrimin Almanya'da tümüyle özgül bir biçimiyle karşılaşıyoruz. Bu nedenle **Usun yıkımı** adlı yapıtımın bir bölümünü Fisher'de yayımladım ve ona **Geçmişin eritilmesi** diye bir önsöz yazdım. Çünkü alman aydınlarının oluşturduğu büyük kitle ilerleyemiyor, aldatmaca sorununda değil yalnız, aldatmacanın yorumlanmasında da ilerleyemiyor, bu yüzden bunların evrimlerini yeniden düşünmek zorunda bulundukların göz önüne almaları gerekir. Humboldt'un kendi çağında söylediği gibi köylü savaşlarına kadar çıkmak istemiyorum, yalnız doğru yoldan 1848'de uzaklaşıldığını göstermek istiyorum. Şimdi edebiyattan bir örnek vereceğim. Bizim edebiyat tarihimizde her zaman, doğru olacak. Hebbel'in **Hérode ile Marianne**'da ya da **Gygés ile yüzüğü**'nde ortaya koyduğu sorunların **Nora**'daki sorunu tohum halinde içerdiği söylenmiştir. Yalnız şu ayrım var: Hebbel bu sorunu genel trajik bir sorun olarak koyar ve bunu yaparken tutucu kalır, kendisi 1848 devrimine dirsek çevirmiştir, oysa Ibsen'de **Nora** kadının gerçek kurtuluşu yönünde bir gereç olmuştur. Bu sorunlar karmaşığına, sonuç olarak alman geçmişinin ve bütün

bu sorunların kültürel eleştirisi de katılır. Burada ben bir anlamda dolaylı bir örnek verdim, ama bu örnek şunu ortaya koyuyor: alman evrimi ilerleme ögelerine sahip olduğu yerde yetkelerin saygılı tutuculuğuyla bulanıyor; bu tutuculuk 1848 devriminin bozgununa baş eğmiştir. Bunu bugün görebilmek gerekir. Burada bence ilerici alman aydınları alman evriminin çok cılız eleştirisine vermişlerdir kendilerini. Jaspers'in kitabını benim küçük makalemle şöyle bir karşılaştırınca birçok yerde bu ayrılıkları göreceksiniz, yani Jaspers tüm eleştirisiyle belli bir tutucu, belli bir trajik yapı ortaya koyar.

ABENDORTH — Ne olursa olsun Jaspers'in kitabı çok...

LUKACS — Çok yararlı. Ama diyorum ki giriştiğimiş bu eleştiri şeyleri çok yararlı saydığımız yerde başlamalıdır. Şunu da söyleyeyim, bu broşürüyle Jaspers'i bir yandaş olarak görmeliyiz.

ABENDORTH — Elbette...

LUKACS — Bununla birlikte Lenin'in taktiği, daha önce söylemiştik, doğrudur bence. 1905'den sonra Lenin devrimci sosyalistleri yandaş olarak görüyordu, ancak onların toplumsal kavrayışlarını boyuna eleştirmekten de geri durmadı, şu anlamda ki bugün düşlediğimiz böyle bir devinim bu diyalektiğe sahip olmalıdır. tümüyle evet diyen ya da tümüyle hayır diyen katı bir kavrayışa değil. Trajiğe olan eğilimde de geçerlidir bu. Sanırım, toplumsal olguları bir «insanlık durumu» haline gitiriyorlar dediğimde de böyle bu. Bu eğilime karşı aldatmacaya yönelen bir devinim acımasız bir kavga sürdürmek zorundadır; bu fikir şuradan geliyor: tekniğin ilerlemesine karşı koyamayız, dolayısıyle atom savaşına da karşı koyamayız, bu iş en ince ahlak sorunlarına kadar gidiyor. Bu devinime kendini veren her kişiyi yandaş diye görmeyi sağlayan tam tamına kuramsal bir taktik geliştirmek gerekiyor şimdi bir yandan, bir yandan da onu onurlu bir biçimde eleştirmek gereki-

yor, amaç aldatmacaya karşı ideolojik bir kavgaya girişebilecek bir çekirdeğin kurulabilmesidir, bu çekirdek halk tabakalarını kazanacak güçte olmalı, şimdi'nin sağır bir hoşnutsuzluk biçimi altında büyük bir tutkuyla yadsındığı, aldatmacalı mutluluğun gerçek bir mutluluk olmadığı duygusunun yaşandığı halk tabakalarını kazanacak güçte olmalı.

ABENDORTH — Tümüyle sizin gibi düşünüyorum ben de, bu son noktada da sizin gibi düşünüyorum. Başlıca çabamız Marx'cı ayrıştırma temeli üzerinde stratejik bir bilinç geliştirmektir ve burada ilk olarak iletişimsel aldatmacaya kapalı bir biçimde düşman olan ögeleri yandaş saymaktır, hatta bu ögeler tümüyle başka bir görüş açısından yola çıkıyor olsalar da onları yandaş saymaktır, ama bundan sonra onları tam tamına dostça bir tutumla eleştirmektir. Buradan bir sorun çıkıyor, burada somut düzeyde ben Lenin'le uyuşmazlığa düşüyorum. Lenin'in savını biliyorsunuz, Lenin emperyalizm üzerine yazdığı küçük kitabında azçok eleştirisiz bir biçimde iyi para kazanan işçileri soylu işçiler diye adlandırıyor, ona göre bu işçiler işçi devinimine burjuva ideolojisinin girmesine yol açıyorlar. O dönemde Batı Avrupa ülkelerinde gerçeklik bambaşka bir dil konuşuyordu. 1914'deki Almanya örneğinden giderek Birinci Dünya Savaşı'na karşı hangi bölüntülerin görev yüklendiğini incelediğimizde, bu görevi iyi kazanan nitelikli işçilerin yüklendiğini görürüz, nedeni çok basit bunun, bu işçiler aydın kişiler olarak da nitelikliydiler, bu da onların bu sözde ulusal savunma savaşı yalanını ilk çürüten kişiler olmalarını sağladı. Sonuç olarak burada kitlelere doğru bilinç kazandırılması sorunu ortaya çıkıyor. Katkının olabilmesi için katkıda bulunan bir çekirdeğin varolması gerekir. Elbette böyle bir çekirdek Federal Almanya'nın somut durumu içinde bir parti olarak örgütlenemez. Ama bu çekirdek kendini bir birlik olarak tanır ve bilincini sürekli bir tar-

tışmayla geliştirir. Bu da eğilimli bir biçimde düzenlenmiş bir çekirdek anlamına gelir.

LUKACS — Düzenlemek demek partiye benzer bir şey yaratmak demek değil mi zorunlu olarak?

ABENDORTH — Zorunlu olarak diyemeyiz. Kesin olan bir şey var: somut biçimleri henüz kurmadık. İzninizle, bu somut biçimler şimdilik süregiden tartışmanın olağan ideolojik biçimleridir.

LUKACS — Bakın, izin verin sözünüzü kesmeme, ben de çok zaman düşündüm ve dedim ki devinimne tam tamına gerici olan bir düzenleme biçimi getirilebilir. Öğrenciler çok köktenci insanlar, ama üniversite öğrenimini bitirir bitirmez dağılıp gidiyorlar. Köktenci öğrencilerin devinimine eski loncalardaki «eski baylar»ın durumuna benzer şeyler katılsa ne olur? Bu böyle bir devinimde en azından eski köktenci öğrencilerin seçkinler topluluğunu oluşturmayı sağlayacaktır, değil mi? Bu da benim pek önem vermediğim bir fikir. «Eski baylar» deyimine de önem vermem. Ama sanırım anlıyorsunuz...

ABENDORTH — Biz Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Almanya Sosyalist Öğrencileri Birliği adıyla buna benzer bir şeyi gerçekleştirmeyi denedik. Bu birlik öğrenci direnişinde tek devinim değil ama en geniş devinimdir - kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıkan ve hep yeniden kendini gösteren aşırı köktenci tutumlara karşın - ve ayrıca bu direnişin en bilinçli çekirdeğidir. Bu sözünü ettiğimiz Almanya Sosyalist Öğrencileri Birliği'nin yanında temel örgüt olarak bir de Sosyalist Birlik kurduk. Bu da bizim sosyal-demokrat partiden toptan atılmamız sonucunu doğurdu. Ama bu örgütlenme biçimi sınırlı bir şey oldu ve sorunu çözemedi. Sorun bu durumda özgül olarak Federal Almanya Cumhuriyeti'nin bir sorunudur. Ama işin ötesi var: Federal Almanya Cumhuriyeti toplumu modern sermayeci toplum biçimlerinden biri, daha başka bir şey değil. Başka ülkelerde bu tür çözümler tam anlamında olasıdır.

Nitekim birçok ülkede, zorunlu olarak ortaya çıkan tüm çelişkileriyle birlikte, parti niteliğinde toplulukların oluştuğunu görüyoruz...

LUKACS — Bir parti olasılığı İtalya ve Fransa'da Almanya, İngiltere ve A.B.D.'ndekinden çok ayrı bir biçimde kendini gösterir.

ABENDORTH — Burada, uyarsız bir terim olan çokmerkezcilik terimini kullanırsak, kendi içinde çelişik olan bu terimi kullanırsak, sorunun doğru yüzü yani ulusal verilerden kalkarak somut biçimlere ulaşma gerekliliği, bu konuda hiç bir zaman unutmamalıyız ki...

LUKACS — Sanırım bu noktada çok önemli bir şey var. Ben burada Hegel'ci özdeşlik kavramına dönüyorum gene. Buna göre, genel çizgileri tüm ülkelerde özdeş olan dünya çapında bir iletişimsel aldatmaca sorunu var bir yandan.

ABENDORTH — Doğru somuttur ama.

LUKACS — Ama her ülkede baştan sona yepyeni sorunlar var. A.B.D.'ni alalım. Diyorum ki, orada 1945' de başarılı bir gidişle ağırlığını duyuran «american way of life» düşü tüm «roll back» siyasetiyle birlikte söndü. Öyle ki bugünün Amerika'sında tüm iktisadi, siyasi ve askeri güçlüğe karşın 1945 başarısının sunumu hiçbir etki taşımıyor artık. İnsanlar artık yepyeni bir durumla karşı karşıya. Bir bölük amerikan yazarının, Mansfield gibi Fullbright gibi senatörlerin ortaya koyduğu şey bir yandan iletişimsel aldatmacayla gelen bunalıma dayanan öbür yandan özgül amerikan biçimini taşıyan derin bunalımın herhangi bir yansısından başka bir şey değildir. Burada ayrıntıya girmeyeceğim. Bugünkü ingiliz biçimlerinin de özgül nedenleri var, fransız biçimlerinin de...

ABENDORTH — Ben de baştan sona sizin gibi düşünüyorum. Ayrımları görmek gerekir, ama gene de genel bir özyapısı olan sorunun öte yüzünü de görmek gerekir. Uluslararası işçi devrinimi her şeyden önce

bir Marx'a sonra da bir Lenin'e sahip olmuş olmakla mutludur derken haklısınız. Tarihte kişilerin etkisini böylece belirlemek ama elbette bu etkiyi abartmamak gerekir. Ama hiç mi hiç unutulmaması gereken bir şey daha var. Tarihsel süreç bu kişileri, her iki örnekte de, - deyim yerindeyse - bir bakıma nice sonra seçmiştir. **Ne yapmalı?** adlı kitapçıkdan 1917'ye kadar uzanan yılların Lenin'i, uluslararası işçi devinimleri açısından ele alındığında, uluslararası işçi devinimlerinin bilinç düzeyi göz önünde tutulunca henüz öbür önderler arasında oldukça tartışma götürür bir önder durumundadır.

LUKACS — Elbette. Lenin'de o zamanlar anlaşılmamış olan pek çok şey vardır, bu şeyler anlaşılmış olsaydı çok yarar sağlayacaktı. Özellikle şunu düşünüyorum: Lenin'in bu taktiği Dreyfus olayı döneminde büyük ölçüde yararlı oldu Fransa'daki parti için, bu partide anlamsız bir kutuplaşma vardı ve bu kutuplaşma partinin eylem yeteneğini azaltıyordu.

ABENDORTH — O yıllarda. Czempil'in yakın zamanda yayımlanmış olan bir incelemesi var, sanırım bu inceleme size çok ilgi çekici gelir. Bu yapıt alman işçi devinimi için de önem taşıyor, gerçekte dünya işçi deviniminin tümü için de. Ama işte özellikle bu yüzden bugünün Lenin'ini göremediğimiz için karamsar olmamalıyız. Stratejik açıdan göz önünde tutmak zorunda olduğumuz bir sorun var - genel olarak Federal Almanya Cumhuriyeti'nin sınırlarını aşacak biçimde düşünüyorum -, eski biçimde işçi devinimi, sendikacılığa dayalı işçi devinimi ve iletişimsel aldatmacaya karşı olan tüm aydın akımlar arasındaki doğru ilişki sorunudur bu da. Bu saydıklarım eyleme dönüşmekteler ama henüz sağlamlanma etkenlerini bulamamışlardır. İşte bu sorun modern sermayecilik ülkelerinin hiçbirinde çözümlenmemiştir. Sorunun temel noktası burası. Bu ilişki sorunu çözümlendiği zaman ancak durumu değiştirmek olanağı doğacak. Bu ilişki işçi örgütleri

yoluyla kurulmazsa aydınlar bu ilişkiyi hiç mi hiç kuramazlar.

LUKACS — Çok doğru bu. Tam tamına yeni bir örgütlenme sorunu ortaya koyduğu ölçüde bu Lenin sorununa dönmek isterim. Bugün sermayecilikte özel çıkar topluluklarını değil de sermayenin tümünü temsil eden bir eğilim ortaya çıktığında bu sorun da ilginç bir biçimde tutarlılıkla ortaya çıkıyor. Batı'da **brain trust** diye adlandırageldikleri şeyi düşünüyorum. Kennedy bir kuramcı ya da bir bilim adamı olmadığını iyi biliyordu, ama Avrupa'da olup bitenin, özellikle de Almanya'da olup bitenin tersine, uzman'ı yüksek dereceli memur'la özdeşletirmiyordu, çünkü yüksek dereceli memurdan dişe dokunur herhangi bir şey öğrenemeyeceğini biliyordu. Bu durumda aydınlardan ve kuramcılardan seçilmiş bir topluluğun varlığı gerekiyordu. İyi seçilmiş kötü seçilmiş, ne önemi var, yeter ki bu kuramcılar bilgilerini ve düşüncelerini genel sorunların ortaya konması yolunda kullanabilsinler. Kullanabilsinler ki siyaset de bu malzemeye dayanarak uygulamayla ilgili ilkeler ortaya koyabilsin. Şimdi, sanırım, Marx'ın ve Lenin'in özel tutumu sosyalist ülkelerde parti genel sekreterinin kuramsal değerine olağanüstü önem verilmesi sonucunu yaratmıştır. Örneğin bizim Rakosi kendini Lenin'in bir ardılı olarak gördüğü zaman bunun çok gülünç yanları oluyor...

ABENDORTH — Acı yanları da, yazık ki...

LUKACS — Evet ama bunun arkasında da önemli bir örgütlenme sorunu var, gelecekteki işçi devinimi için de önemli. Büyük siyasi önderin - çok büyük bir siyasi önder de sözkonusu olabilir -, evet büyük siyasi önderin - Togliatti gibi bir kişi düşünüyorum burada - aynı zamanda büyük bir kuramcı olması gerektiğini düşünmezsek, o zaman köktenci devinimde ve işçi deviniminde yeni bir biçim bulup çıkarmak gereği kendini gösteriyor. Bu yüzden ben kavramdizgesine özel bir önem vermeden **brain trust**'den sözediyorum. Yalnız-

ca şunu söylemek istiyorum: böylece yeni bir örgütlenme ilkesi yani bir ikilem ortaya çıkıyor, bir de siyasi bir kuram ve uygulama ikililiği ortaya çıkıyor, bu iki şey tek kişide bir araya gelmiyor - gelse de raslantıyla geliyor -, ama görevlerin son derece genişlemesi nedeniyle bu durum ancak ikilemli biçimde çözümleniyor. Size bir tek örnek vermek isterim, gene Lenin'den bir örnek. 1920 başlarında Lenin'in sömürge devinimi üzerine bilgisi komünist partilerini karşı - sömürgeci devinim önünde tam tamına doğru bir tutum almaya götürecek ölçüdeydi. Bugün kurtuluş kavgası içinde bulunan Gana'nın ya da Zambia'nın, bu gibi küçük ülkelerin özgül iktisadi ve siyasi sorunlarını çözümleyebilecek yapıda kişiler, Marx gibi, Lenin gibi kişiler yok. Bir örgütlenme biçimi olarak bu **brain trust** sorununa niçin bu kadar çok önem verdiğimi anlıyorsunuz sanırım. Ayrıca belirtmek isterim, bu iş için biçilmemiş tabaka devlet bürokrasisi ve işçi bürokrasisidir. Çünkü bunlar iletişimsel aldatmacaya alışmışlardır, dolayısıyle gerçekleşmemiş olanı önceden nesnel ve bilimsel bir biçimde görebilecek yapıdan değillerdir. Sizin ve benim düşlediğimiz bu devinimin düşünsel yanı için çok önemli bu. Çünkü bu düşünsel devinim yeni devrimci devinimin işçi devinimine dıştan sokulduğu nokta olabilir hem, hem de **brain trust** için geniş bir kurmaylar topluluğu oluşturabilir, bu konuda bugünün **brain trust**'ü yalnızca biri çıkıp Mısır üzerine Suriye üzerine bir kitap yazsın da böylece dolaylı yollardan Fransa'daki ve İngiltere'deki partinin karşı - sömürgeci siyaseti üzerinde belli bir etkide bulunsun isteyebilir. Ne demek istediğimi anlıyor musunuz bilmiyorum, yani bugünün aydınlarına düşen çok büyük görevler var. Eğer bizim devinimimiz diyelim aldatmacı nitelikli yeni - olumculuğun bilgi kuramına karşı sağlam bir tartışma başlatmanın yirmi yıl içinde büyük siyasi tepkiler yaratabilecek bir şey olduğunu anlamakla başlıyorsa, bu durumda aydınları kötü akademizmden sö-

küp bir parti oluşturabiliriz. Akademizm derken sizin biraz önce haklı olarak sözünü ettiğiniz şeyden, Frank furt okulunun ilgi çekici bir çeşit akademizm kurmasından sözediyorum, bu akademimizm deyim yerindeyse bölücü bir akademizmdir.

ABENDORTH — Kendimi yanlış anlatmış olmak istemem: genç aydınlar için özellikle Federal Almanya'da Frankfurt okulu çelişkili yapısına karşın çok yararlı.

LUKACS — Şu anlamda çelişkili: burada bir şeyler öğrenilebilir, ama insan bir şeyler öğrenmek istiyorsa Frankfurt okulundan kopmalıdır.

ABENDORTH — Evet ama birinci evrede sık sık Frankfurt okulundan geçerek. Bütün bir sosyalist öğrenciler kuşağı için bu geçiş çok önemli oldu...

LUKACS — Elbette yadsımak istemem bunu. Ayrıca ilk derslerimi Kautsky'den değil de Simmel'den ve Max Weber'den almış olduğum için çok mutluyum. Bilmem benim gelişimim için bunun çok önemli olduğunu söylemem yanlış olur mu...

ABENDORTH — Evet ama unutmamanız gereken bir şey var, daha sonraları Kautsky sizin için belirleyici bir etken oldu. Başlangıçtaki Kautsky'nin çok önemli bir işlevi vardı...

LUKACS — Evet elbette. Kendi yaşam öykümden giderek bir gelişim yasası koymak istemem, bu benim düşünceme iyiden iyiye aykırı. Ben yalnızca sizin söylediklerinizi desteklemek istiyordum, yani öğrencilerin ilk yıllarını Frankfurt'ta geçirmeleri iyidir, sonra çekip gitmeliler..

ABENDORTH — Ben de tam anlamında sizin gibi düşünüyorum, ama stratejik sorun ortadan kalkmış olmuyor böylelikle. Sizin **brain trust** üzerine görüşünüz bence sorunun çözülmesi için başlıca dayanaklardan biri. Biz de Federal Almanya'da özellikle ilerici toplumcu çevrelerde aynı biçimde düşünüyoruz, ama karşımızda duran uçsuz bucaksız güçlük de sözkonusu bu

arada. Gerçekten işlevini yapan işçi devinimlerinin bulunduğu ülkelerde, batı dünyasının öbür ülkelerinde güçlük aynı ölçüde büyük değil. Yalnızca italyan komünist partisi üzerinde ya da Fransa'da varolan bazı çelişkiler üzerinde durmak değil amacım. Örneğin Danimarka'daki sosyalist halk partisini alın. Ne var ki Almanya'da bizler böylesi bir **brain trust**'ün oluşturulması konusunda her şeyi kendi suyumuzla pişirmek zorundayız, bunu yaparken doğmakta olan bu **brain trust**'ü şimdi varolan işçi örgütleriyle, sendikalarla kendiliğinden bir ilişki içinde ortaya koymaya dayanan kesin stratejik sorunu göz önünde tutamayız. Ne var ki hiçbir siyasi bağ bulmadan da uzun zaman sürmez bu.

LUKACS — Bana kalırsa, Almanya'da böyle bir devinim oluşuyorsa, bu devinimde eski Almanya'nın düşünsel düzeyde eritilmesi gerektiği hiç mi hiç unutulmamalıdır. Eski Almanya sosyal demokrasiyi de korumadı. Almanya'da durmadan komünizmi eleştiriyorlar, buna karşılık 1914 öncesinin alman sosyal demokrasisinden ve 1914'ün tam tamına bir raslantı olmadığını ortaya koyan olaylardan hemen hemen hiç sözetmiyorlar.

ABENDORTH — Sandığınızdan daha çok sözü ediliyor bunun. Çünkü burjuva aydınları arasında bile bazı tarihçiler belgeleri inceleyerek bu konuda aydınlık görüşlere varıyorlar. Örneğin Fritz Fisher, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanların yöneldiği emperyalist savaş amaçları üzerine yaptığı çalışmada S.P.D.'nin başarısızlığını göz önüne seriyor.

LUKACS — Evet, bir öncü bu. Bu da gösteriyor ki bizler sağlam yere basıyoruz, bu da gösteriyor ki bizler eski sosyal demokrasiye dayanarak boş bir ideolojiyi ortaya atmış değiliz, tam tersine gerçek bir devrimdir sözkonusu olan. Sanırım, anmakta yarar var - her zaman da anarım - Engels 1890'da **Erfürt programının** eleştirisinde tüm uluscu domuzluklar sosyalizmin içine sızdı diye yazarken ne güzel görmüş ve eleştirmişti

durumu. Sonuç olarak 1890'dan sonra Engels bu sorunu görmüştü ve işçi devinimleriyle bir bağ aranılan her yerde bu sorunlar insanların bilincine sağlam bir biçimde yeniden doğmalıdır.

(Arkası gelecek sayıda)
Çeviren: AFŞAR TİMUÇİN

HERBERT SPENCER
DÜŞÜNSEL EĞİTİM

Birbirini izleyen eğitim sistemleriyle bu sistemlerin bir arada bulunduğu toplumsal düzenler arasında zorunlu bir ilişki vardır. Her çağın kurumları ulusal düşüncede ortak bir kökene sahip olduğundan amaçları ne olursa olsun tüm bu kurumlar arasında bir aile benzerliği bulunmalı. İnsanlar inançlarını, yorumlarıyla birlikte, kendilerine açıklama yapmayı gereksiz gören yanılmaz bir yetkenin ağzından hazır olarak alırken çocukların eğitiminin tam anlamıyla dogmacı olması doğaldı. Kilisenin ilkesi olan **İnanınız ve sormayınız** ilkesinin okulun da ilkesi olması olağandı. Buna karşılık bugün protestanlık yetişkin insanlar için özgür araştırma hakkını elde etti ve akla başvurma alışkanlığına üstünlük sağladı, bunun sonucu olarak da gençliğe verilen eğitim onun anlayışına sunulan bir anlatım biçimini kazandı. Buyruklarında katı olan, korku vererek yöneten, en küçük suçları ölümle cezalandıran, ayaklananlara karşı öcü acımasız olan siyasal zorbalık hüküm sürerken aynı anda onun gibi katı, buyrukları çoğaltan, koyduğu kurala en hafif karşı gelişleri bile cezalandıran bir disiplin gelişmişti, bu disiplin değneklerle, falakayla ve zindanla korunan bir mutlakyönetim disipliniydi. Siyasal özgürlüğün artması ve suç yasalarının yumuşatılması daha az zorlayıcı bir eğitime yönelik olan aynı türden bir ilerlemeyle birlikte ortaya çıktı. Öğrenci şimdi daha az bağımlıdır, eskiden yasaklamalar onu bağımlı kılıyordu, şimdi öğrenciyi yönetmek için cezaya başvurulmuyor. Bu çileci

dönemlerde en büyük acının ilkelerine göre davranan insanlar zevklerden kaçındıkları ölçüde yetkinliğe yaklaştıklarına inanıyorlardı, buna göre çocukların eğilimlerini en çok kıran eğitimi eğitimlerin en iyisi olarak görmeleri ve onlardan gelen her türlü kendiliğinden etkinliği şu basmakalıp sözlerle kısa kesmeleri gerekirdi: «Bunu yapmamalısınız». Bugün tersine mutluluk haklı bir amaç olarak kabul ediliyor, çalışma satlerinin azaltılmasına ve halka hoş eğlenceler sağlanmasına çalışılıyor, anababalar ve öğretmenler çocuklukla ilgili isteklerin çoğunun sakıncasızca yerine getirilebileceğini, çocukların oyunlarını yüreklendirmek gerektiğini ve biçimlenmekte olan bir kafanın doğal eğilimlerinin sanıldığı kadar şeytani olmadığını görmeye başlıyorlar. Her tür sanayi bir koruma ve yasaklama düzeninin gölgesinde gelişmeli, hammaddelerin ve işlenmiş ürünlerin niteliği ve fiyatı düzenlenmelidir diyen ve para dolaşımının bir yasaya bağlanması gerektiğine inanan bir yüzyıl düşünün. Böyle bir yüzyıl şu fikri benimsemeliydi: çocuğun kafası düzene sokulmalıdır, onun düşünsel yetenekleri öğretmen tarafından ortaya çıkarılır, çocuk kendisine verilen kavramlar karşısında bir alıcı durumundadır; bu kavramlarla onun imgeleminde bir yapı kurulur. Günümüzde şunu öğrenmekteyiz: şeyler kural ve yasalarını bizim sandığımızdan daha çok kendilerinde bulundururlar: iş, ticaret, tarım, denizcilik kendi hallerine bırakıldıklarında daha iyi işlerler; siyasal yönetimler etkili olmak için toplumun içinden çıkmalı, dışarıdan kabul ettirilmiş olmamalıdır. Ayrıca şunu da öğreniyoruz: zihinsel evrimin doğal bir ilerleyişi vardır, bu ilerleyiş büyük zararlara yol açmadan engellenemez; gelişmekte olan bir ruhu kendi yapay biçimlerimize göre bükemeyiz; psikoloji bize sunum ile istem arasında da bir bağlaşım yasası bulunduğunu öğretti, kötülüğe yol açmak istemiyorsak bu yasaya uymak zorundayız. Mutlak dogmacılığı, katı disiplini, sayısız yasakları, belirgin çileciliği, insani öngörülere olan inancıyla

eski eğitim sistemi çağdaşı olduğu toplumsal sistemin kardeşiydi; buna karşılık bütünüyle karşıt özellikleriyle modern eğitim yöntemlerimiz din ve siyaset konusunda daha özgürlükçü olan kurumlarımıza uygun düşüyor.

Ama sözetmediğimiz bir koşutluk daha var: bu koşutluk, bu değişmelerin gerçekleştirilme biçiminde ve onların fikri taşıdıkları değişik durumlarda varolan koşutluktur. Birkaç yüzyıl önce dünyada din, siyaset ve eğitim konusunda inanç tekbiçimliliği vardı. Herkes roman kültürünü benimsemişti, mutlakyönetim yanlısı ve Aristoteles'ciydi; herkesin içinde yetiştiği bu okul alışkanlığını gözden geçirmeyi kimse düşünmüyordu. Buna benzer bir neden dinde, siyasette, eğitimde bu fikir tekbiçimliliğini yıktı ve onun yerine gittikçe çoğalan bir çeşitliliği koydu. Bireysellik savına bu eğilim büyük protestan deviniminin ortaya çıkmasına yol açtıktan sonra giderek artan mezhepleri doğurdu; siyasal partilerin doğuşuna neden olan ve eskiden insanları bölen iki kesimin içinden her zaman yeni siyasal mezhepler çıkaran bu eğilim, okul anlayışına karşı Bacon'cı büyük ayaklanmayı yaratan ve yıllar önce İngiltere'de ve başka yerlerde ortaya çıkan tüm felsefi sistemlerin çıkış noktası durumundaki bu eğilim, eğitim konusunda insanları bölen, yöntemleri çoğaltan eğilimdir. Aynı iç değişmenin dış sonuçları olan bu ilerlemeler zorunlu bir biçimde azçok zamandaş oldular. Yetkenin çöküşü, papalık yetkesinin, felsefi yetkenin, krallık yetkesinin ya da eğitimsel yetkenin çöküşü temelde aynı olguyu gösterir; görünümlerinin her birinde eylem özgürlüğüne eğilim değişmenin gerçekleştirilme biçiminde de bu değişmenin ortaya çıkardığı yeni kuram ve uygulama biçimlerinde de görülebilir.

Birçokları eğitim sistemlerinde meydana gelen bu değişime üzüledursun, özgürlükçü gözlemci bu değişimi sonunda akılcı bir eğitim sisteminin ortaya konulmasını sağlayacak bir yol olarak görür. Dinbilimsel

uyuşmazlıklar bulunsa da eğitim konusundaki değişik görüşlerin işbölümü yoluyla konunun incelenmesini kolaylaştırdığı kesindir. Doğru yönteme önceden sahip olsaydık her sapma elbette bir kötülük olurdu, ama doğru yöntem henüz bulunmadığından araştırmalarını değişik yönlerde geliştiren birçok ve birbirinden bağımsız araştırmacının çabaları doğru yöntemi bulmak yolunda düşünülebilecek en iyi yöntemdir. Herkes kendi düşüncesine, azçok olgulara dayanan bir düşünceye sahip olduğu için, herkes kendi tasarısına bağlandığı, onun doğruluğunu kanıtlamaktan başka bir şey düşünmediği için, tasarısının sonuçlarını kabul ettirmek konusunda durmadan çaba gösterdiği için ve herkes öbürünü acımasızca eleştirdiği için bütün bu çabaların birleştirilmesi doğruya götüren yolda bir ilerleme getirecektir. Herkesin olağan yönteme katılma konusunda doğru olarak, özel olarak koyacağı şey kendini iletişimle ve deneyle tanıtmak ve benimsetmek başarısına ulaşmak zorundadır. Yapılabilecek yanlışlar ayni yöntemlerle atılmalıdır. Doğruların alınması ve yanlışların atılmasıyla daha sonra tam bir doğru öğretiler bütünü kurulacaktır. Düşüncenin geliştiği üç evrede - bilisizlerin aynı görüşte olmaları, araştırmacıların uyuşmazlıkları ve bilgelerin aynı görüşte olmaları - ikincinin üçüncü evreyi ortaya çıkaran olduğu açıktır. Birbirini izleyişlere yalnızca zamanda raslamayız, ne denlerde de raslarız. Öyleyse eğitim sistemleri arasında varolan çatışmayı görebilmemizi sağlayan sabırsızlık ne olursa olsun, bunun aşılması gereken bir geçiş evresi olduğunu kabul etmek zorundayız, iyi buradan çıkacaktır.

Bu arada ilerlemelerimizden yararlanabiliriz. Elli yıllık tartışmalardan, deneylerden, karşılaştırmalı sonuçlardan sonra daha şimdiden amacımıza doğru biraz yaklaşmadık mı? Eski yöntemlerimizin bir bölümü geçerliliğini yitirdi; birtakım yeni yöntemler de kullanıma sunuldu, bunlardan bir bölüm bırakıldı, bir bö-

lümü kabul edildi. Bu değişmeleri kendi aralarında karşılaştırırsak onlarda benzer özelikler, ortak bir eğilim buluruz; ve böylece deney bize bir ipucu sağlayecek, ve yeni yetkinliklere ulaşmamızı sağlayacak araçları esindirecek. Öyleyse daha derinlikli bir incelemeye hazırlık olarak süregiden eğitim sistemiyle eski eğitim sistemi arasında varolan temel ayrılıklara bir göz atalım.

Genellikle bir yanlıştan kurtulurken bir süre buna karşıt olan yanlışa düşeriz; ve böylece bedenin gelişiminin eğitimin tek konusu olduğu bir yüzyıllar dizisinden sonra yanlızca zihnin işlenmesinin göz önünde bulundurulduğu bir yüzyıllar dizisi geldi. O zaman iki üç yaşındaki çocukların ellerine kitaplar sıkıştırıldı ve sanıldı ki bilgi tek gerekli şeydir. Ortaya çıkan tepkiler üzerine karşıt çelişkileri düzenleyerek yeni bir adım atıldı ve bu karşıt çelişkilerin aynı gerçeğin karşıt iki görünümünü oluşturdukları anlaşıldı. Böylece şu inanca vardık: beden ve zihin aynı ilginin nesnesi olmalı ve insani varlık bir bütün olarak geliştirilmelidir. Birçok kişi çocuğu yapay koşullarda yetiştirmeye dayanan sistemi bıraktı ve artık çocuklarda erken gelişmişliği kolaylaştırmaya çalışmaktan geçildi. Bir insana yaşamında en gerekli şeyin fizik yapının sağlamlığı olduğunu anlamaya başlıyoruz. Onu kullanacak yeterli yaşamsal güce sahip değilsek iyi düzenlenmiş bir beyin ne işimize yarar? Birini korumadan öbürünü elde etmek bugün bir çılgınlık olarak görülüyor: bu çılgınlığı genç harikaların ortaya koyduğu sonuçlarda her zaman görüyoruz. Eğitimin gizlerinden biri zamanını akıllıca yitirmeyi bilmektir diyen atasözünün bilgeliğini burada buluyoruz.

Eskiden çok yaygın olan ezbere öğrenme alışkanlığı gittikçe gözden düşüyor. Tüm çağdaş yetkeler abeceyi mekanik bir biçimde öğrenmeye dayanan eski yöntemi kınıyorlar. Çarpım çizelgesi şimdi genellikle deneysel yöntemle öğreniliyor. Bugün dil öğretimin-

de, kolejlerde izlenen yolların yerine çocuğun anadilini öğrenirken kendiliğinden izlediği yollar benimseniyor. Battersea Öğretmen Okulu ve Bu Okullarda İzlenen Yöntemlerle İlgili Rapor'da şunlar söyleniyor: «Öğretim, tüm hazırlık derslerinde, ilke olarak sözlüdür ve doğadan alınan örneklerle daha belirgin kılınmıştır». Ve buna benzer şeyler. Ezberciliğe dayanan sistem, bu dönemde izlenen tüm sistemler gibi formüle ve simgeye formüllendirilen ve simgelendirilen şeyden daha çok önem veriyordu. Sözcükleri doğru bir biçimde yinelemek yeterli, anlamak yararsızdı; ve böylece zihin bütünüyle kurban ediliyordu. Sonunda başka durumlarda da görüldüğü gibi (benzer bir sonuç raslantısal değil kaçınılmazdı) bu durumda da ime dikkat edildiği ölçüde imlendirilen şeye dikkat edilmediği anlaşıldı; Montaigne'in dediği gibi: **Ezbere bilmek bilmek değildir.**

Ezbercilik bırakılırken onunla birlikte ilkelere dayanan eğitim de yavaş yavaş bırakıldı. Yeni yöntem şudur: Özel durumlardan başlamak ve genelleştirmeyle bitirmek. Battersea Okullarıyla İlgili Rapor'un da gösterdiği gibi bu yöntemin «elverişli olduğu deneyle kanıtlandı, o eskiden izlenen ve öğrenciye önce kuralları öğretmeye dayanan yönteme bütünüyle karşıttır». İlkelere dayalı eğitim şimdi kınanmaktadır, çünkü o bizi yalnızca deneysel bilgiye ulaştırır ve gerçekliği vermeyip yalnızca bilginin görünümünü verir. Araştırmanın kesin ürününü zihne sunmak, zihni icelemeden bunu yapmak hem gevşetici hem de etkisiz bir yöntem olarak görülüyor. Genel doğruları yaygın ve sürekli bir biçimde kullanmak için onları ele geçirmek gerekir. **Haydan gelen huya gider** atasözü kazanç için olduğu kadar bilim için de geçerlidir. Akılda yalıtılmış olarak kalan kurallar - bu kurallar akılda bulunan tüm öbür kavramlarla bütünleşmemiştir ve kökleri orada değildir - çabuk unutulurlar, oysa kurallarda anlatımını bulan ilkeleri zihin bir kere kavrayınca, anlayınca bu

ilkeler zihnin yitirilmez malı olurlar, kurallara dayalı bir eğitim görmüş genç adam kendisinden aynı kuralların yeni uygulamaları istendiğinde yitiktir, oysa ilkelere sahip olan kişi yeni durumları eski durumlar kadar kolayca çözer. Kurallardan başka şey bilmeyen bir zihinle ilkeleri bilen bir zihin arasındaki ayrım karmakarışık bir gereçler yığınıyla aynı gereçlerin parçaları birbirine bağlı tam bir bütünlük içinde düzenlenmiş biçimi arasındaki ayrım gibidir. Ve zihnin düzenlenmiş bir beden üzerinde bu üstünlüğü vardır, yalnızca zihnin bölümleri daha sıkı bir biçimde bağlandığından değil, aynı zamanda zihin bir araştırma, düşünme, buluş etkeni oluşturduğundan. Burada yalnızca bir yakıştırma olduğunu sanmayınız: açık gerçek budur. Olguların kendi aralarındaki bağ, onların genelleştirmelerde biraraya getirilmesi **olumlu olarak** bilginin düzenlenmesidir, bu isterse nesnel bir olgu olarak ele alınsın isterse öznel bir olgu olarak ele alınsın değişmez; ve bir zihnin gücü bu düzenlemenin ulaştığı boyutla değerlendirilebilir.

Hazır kuralların yerine ilkelerin konması ve bunun sonucu olarak zihin olgularla içlidışlı oluncaya dek soyutlamaları bir kenara bırakma alışkısı eskiden dersten önce yapılan etüdlerin ders sonuna atılması sonucunu getirdi. Böylece, çok saçma bir alışkanlık, küçük çocuklara dilbilgisi öğretme alışkanlığı bırakıldı. Bay Marcel'in söylediği gibi «dilbilgisi bir çıkış noktası değil bir yetkinleştirme aracıdır». Bay Wyse bu konuda şöyle düşünüyor: «Dilbilgisi ve sözdizimi bir yasalar ve kurallar topluluğudur. Kurallar deneyimden elde edilir; onlar olguları uzun süre gözleyerek ve karşılaştırarak ulaştığımız tümevarımların sonuçlarıdır. Bu, dilin bilimi ve felsefesidir. Doğanın işleyişini inceleyecek olursak görürüz ki doğa hiçbir zaman bireyleri de ulusları da önce bilime götürmez. Dilbilgisi ve vurgulama henüz akla bile gelmezken konuşulan bir dil, yazılan şiirler vardı. İnsanlık usavurmalar yapmak için Aristo-

teles'in mantığı temellendirmesini beklemedi.» Özet olarak dilbilgisi dilden sonra bulunduğuna göre dilden sonra öğretilmelidir; bireyin evrimiyle türün evrimi arasındaki ilişkiyi bilen herkes bu çıkarsamanın doğruluğunu kabul edecektir.

Eskilerin çöküşü sırasında oluşan yeni alışkanlıkların en önemlisi çocukta gözlemleme yetisini sistemli bir biçimde geliştirmektir. Yüzyıllar süren körlükten sonra şunu anladık: çocukta gözlemlemeye ilişkin yetilerin kendiliğinden etkinliği kendine göre bir anlama ve yarara sahiptir. Eskiden çocukta duruma göre amaçsız bir merak, bir oyun ya da kötülük olarak görülen şey şimdi insan zihninin bilgileri elde etmesini sağlayan yol olarak görülüyor, insanın gelecekteki tüm bilimi bu bilgiler üzerine temellenecektir. İyi kavranan ama kötü uygulanan **doğa bilgisi derslerinin** sistemi buradan gelir. Bacon'ın fizik öbür bilimlerin anasıdır biçimindeki beliti sonunda eğitimde de anlaşıldı. Nesnelerin görünür ve elle tutulur özelliklerinin tamuyar bir bilgisi olmadan kavramlarımız temelsiz, çıkarımlarımız yanlış, zihinsel işlemlerimiz kısır olacaktır. «Duyuların eğitimi savsaklanınca eğitimin tüm geri kalan bölümü onmaz bir biçimde duyulardaki tembelliğin, uyuşukluğun, yetersizliğin acısını çeker.» Bu konuda düşünürsek başarının, her şeyde, gözlemleme gücüne bağlı olduğunu görürüz. Duyuların eğitimini yalnızca sanatçı, doğabilimci, bilim adamı gereksinmez; bu eğitimden tanısının güvenirliliğini alan yalnızca hekim değildir; bu eğitimi elde etmek için yıllarını yapım atölyesinde geçirmek zorunluluğu yalnızca mühendise özgü değildir; filozof bu eğitimi herkesten daha çok gereksinir, çünkü o, temelde, şeyler arasındaki ilişkileri, öbür insanların hiçbir şey göremediği yerde bu ilişkileri **gözlemleyen** adamdır; ve şair de bu eğitimi gereksinir, çünkü o doğanın güzel yanlarını **gören** adamdır, bu yanları, kendisine açıklandığında, herkes kavrar ama daha önce bunları

hiç kimse görmemiştir. Tam ve canlı izlenimleri almanın büyük önem taşıdığını iyi belirtmek gerekir. Kötü düzenlenmiş gereçlerle sağlam bir bilgelik yapısı kurulamaz.

Doğruyu soyut biçimde sunmaya dayanan eski yöntem geçerliliğini yitirirken yeni bir yöntem, doğruyu somut biçimde sunma yöntemi benimsendi. Tamuyar bilimlerin temel olguları şimdi dolaysız sezgi yoluyla öğreniliyor; yapıları, tadları, renkleri tanımayı nasıl böyle öğreniyorsak. Aritmetiğin ilk derslerinde küresel bir cismin kullanılması bu yeni yönteme bir örnektir. Prof. Morgan da ondalık hesabı bu biçimde anlatır. Haklı olarak eski çizelgeler sistemini bırakan Bay Marcel ağırlıkları ve uzunlukları öğrenciye karışları, ayakları, onsları, galonları, pinte'leri göstererek öğretiyor ve öğrenciden deney yoluyla bunlar arasındaki ilişkileri bulmasını istiyor. Coğrafya ve geometri öğretiminde kabartmalı kürelerin ve düzenli cisim örneklerinin kullanılması buna benzer bir olgudur. Tüm bu yöntemlerin ortak çizgisi şudur: bunlar çocuğun aklını insan aklının izlemiş olduğu yollardan yürütür. Sayıyla, biçimle, konum ilişkileriyle ilgili doğrular maddi nesnelerden ortaya çıkarıldı ve bu doğruları çocuğa somut bakış açısından sunmak çocuğa onları insanların öğrendiği yoldan öğretmek anlamına gelir. Belki yakında çocuğun bu doğruları başka bir biçimde öğrenemeyeceği anlaşılacak; çünkü bu doğrular soyutlamalar olarak yineletilirse, soyutlamalar çocuk için ancak şu durumda anlam kazanırlar: çocuk bunların sezgisel olarak ayırt ettiği şeyin anlatımından başka bir şey olmadıklarını öğrenince.

Ama meydana gelen değişmelerin en anlamlısı şudur: öğrenimi yorucu olmaktan çok hoş kılmak isteği. Bu istek azçok aydınlık olan şu olgunun kavranmasına dayandırılmıştır: düşünsel etkinliğin her yaşta hoşa giden çeşidi yararlı olan çeşididir ve **bunun tersi.** Gelişme yolunda bir zihin bir tür merak içine düştüğü za-

man görüş yavaş yavaş açılıp saçılmaya başlar, bu da zihnin bu merakın yöneldiği konuyu özümleyecek duruma gelmesi, bu konunun da zihnin ilerlemesi için zorunlu duruma gelmesi demektir; buna karşılık zihnin yöneldiği şu ya da bu ders karşısında isteksizlik duyması şunu ortaya koyar: bu dersin konusu olgunlaştırılmadan verilmiştir ya da sindirilmeden verilmiştir. Eğitimi çocuklukta eğlenceli, ileride de ilgi çekici kılmak için harcanan çabaların nedeni budur. Eğitimde oyunların yararlıllığı ile ilgili konferansların nedeni budur. Dadıların ninnilerinin ve peri masallarının saygı görmesi bundandır. Eğitim düzeyi giderek çocukların beğenisine uyduruluyor. Durmadan çocuk bu öğrenim türünü sever mi, herhangi bir zevk alır mı diye soruyoruz. Bay Marcel «çocuğun değişikliğe karşı doğal isteği doyurulmalı ve eğitimi için çocuğun merakından yararlanılmalıdır. Dersler çocuk yorgunluk belirtileri göstermeye başlamadan önce bitirilmelidir» diyor. Yüksek öğrenim için de durum budur. Ders saatleri süresince kısa dinlenmeler, kırda gezintiler, eğlenceli metinler, topluca söylenen şarkılar, tüm bu yeni uygulamalar meydana gelen değişmenin belirtileridir. Çilecilik yaşamdan yitip gittiği gibi eğitimden de yitip gidiyor; ve yasalara uygun siyasal düzenlemenin alışılmış amacı - mutluluk - yüksek bir düzeyde, kolejle ve çocuk odasıyla ilgili düzenlemenin de amacı olmaya başlıyor.

Bu çeşitli değişmelerin ortak yanı nedir? Bu ortak yan doğanın yollarına giderek artan bir biçimde kendini uyarlamak eğilimi değil midir? Üstünkörü eğitimin, doğanın karşı çıktığı bu eğitimin bırakılması, ilk yılları üyelerin ve duyuların gelişmesine ayırma özeni bunun kanıtıdır. Ezbere öğrenilen derslerin yerine sözlü ve deneysel derslerin, çocukların kırlarda ve bahçelerde doyasıya eğlenirken derlediklerine benzer derslerin konması buna kanıttır. Kurallara dayalı eğitimin gözden düşmesi ve ilkelere dayalı bir eğitimin benimsenmesi, yani özel durumlar üzerinde temellendirilinceye

kadar genellemelerin bırakılması, bu ilerlemenin bir başka kanıtıdır. Bu ilerleme nesnelerle ilgili derslerin sisteminde de bilimin ögelerinin somut, yani soyut olmayan biçimde öğretilmesinde de ortaya çıkar. Ve bu eğilim özellikle eğitimi çekici biçimler altında sunmak için, eğitimi hoş kılmak için harcanan tüm çabalarda kendini gösterir. Çünkü, tüm yaratıklarda zorunlu işlerle birlikte ortaya çıkan zevkin bunların gerçekleşmesine uyarıcılık etmesi doğanın düzeni gereğidir, kendiliğinden eğitim döneminde küçük çocuğun tırnaklarını kemirmekte ve oyuncaklarını kırmakta bulduğu zevk onu birtakım eylemlere sürükler, bu eylemler ona maddenin özelliklerini tanıtır, buna göre ders konularını öğrencinin ilgisini en çok çeken düzende ve biçimde seçerken ve sunarken doğanın isteklerine uyuyoruz ve kendi yöntemlerimizi doğanın yasalarıyla uyumlu kılıyoruz.

Böylece biz Pestalozzi tarafından uzun zamandan beri açıklanan yola girmiş bulunuyoruz, şöyle ki, eğitim, yöntemlerinde olduğu gibi düzeninde de, zihinsel evrimin doğal ilerleyişine kendini uydurmak zorundadır. yetilerin kendiliğinden gelişmesi belirli bir sıralanma düzenine bağlıdır ve bu yetilerin her biri kendi gelişimi boyunca özel bir bilgi türü gerektirir, bu düzeni ortaya çıkarmak ve yetilere besilerini sağlamak bize düşer. Yukarıda gösterdiğimiz tüm düzeltmeler bu genel ilkenin parçalı uygulamalarıdır. Bu gerçeğe ilişkin bulanık bir fikir ilkokul öğretmenleri arasında yayılmaya başlıyor ve bu fikir eğitim üzerine yazılan yapıtlarda giderek daha çok kök salıyor. «Doğanın yöntemi yöntemlerin ilkörneğidir» diyor Bay Marcel. «Öğrenimin hayati ilkesi, diye yazıyor Bay Wyse, öğrenciye kendi kendini gerektiği gibi yetiştirmeyi öğretmektir». Bilim bizi şeylerin doğasına alıştırdığı ölçüde bu doğada yeterli bir erdemin varolduğunu görüyoruz. Bilgimiz arttıkça doğanın ilerleyişine müdahalemizi azaltmaya hazırız. Nasıl ki tıpta **kahramanlık anlamı taşıyan tedavi** yerini daha yumuşak bir tedaviye bıraktıysa, ve düzenli bir

sıkıbesiye girerek her tedaviden kaçınıyorsak; nasıl ki bebekleri, Papu'lar gibi ya da başka türlü, kundaklamanın yararsız olduğu anlaşıldıysa; hatta ne kadar ustaca düzenlenmiş olursa olsun hükümlünün ahlak eğitiminde hiçbir disiplin geçim sağlayan çalışmanın doğal disiplinini karşılamıyorsa; eğitim konusunda da başarıyı ancak kendi yollarımızı bu kendiliğinden gelişmeye bağımlı kılarak elde edeceğimizi kavrıyoruz, tüm zihinler olgunluğa erişmek için bu gelişme yolundan geçerler.

Eğitimin bu temel ilkesi, yani konuların dağılımı ve yöntemi evrim düzenine ve yetilerin etkinlik biçimine uygun olmalıdır ilkesi, bir kere ortaya konuldu muydu kendiliğinden apaçık gözüken bu kesin doğru ilke hiçbir zaman bütünüyle bir kenara bırakılmadı. Öğretmenler bu ilkeyi derslerinde zorunlu olarak gözönünde bulundurdular, çünkü eğitim ancak bu koşulla olanaklıdır. Dördüncü orantılı kuralı çocukların toplama yapmayı öğrenmelerinden önce hiçbir zaman öğretilmedi. Çocuklar yazmayı öğrenmeden önce hiçbir zaman onlara kompozisyon yazdırılmadı. Konik kesitler her zaman Euclides'in temel ilkelerinden sonra öğretildi. Ama eski yöntemlerin yanlışı şuradadır: onlar genelde kabul ettiklerini ayrıntıda kabul etmezler. Oysa ilke bütün şeyler için geçerlidir. Yıllar, çocuk iki nesne arasındaki konum ilişkisini kavrayabildiği andan dünyayı denizlerden ve kıtalardan meydana gelmiş, dağlarla, ormanlarla, ırmaklarla ve kentlerle kaplı, kendi ekseni üzerinde ve güneşin çevresinde dönen bir küre olarak kavrayabilinceye dek akıp geçmek zorundaysa, çocuk derece derece bir kavramdan öbürüne geçiyorsa; ara kavramlar giderek yaygınlık ve çeşitlilik kazanıyorsa, çocuğun geçmek zorunda olduğu genel bir sıralanma düzeninin varlığı apaçık değil midir? Her uzanımlı kavram öngürdüğü daha küçük kavramlardan oluşmaz mı? Çocuğa bu karmaşık kavramları çocuk daha bu kavramların ögelerini bilmezken vermek dizinin

son terimini ilk teriminden önce vermek kadar saçmadır. Bir konuyu kavramak için giderek karmaşıklaşan bir fikirler dizisinden geçmek gerekir. Bu fikirlere karşılık olan yetilerin evrimi de bu fikirlerin özümlenmesine dayanır: bu fikirler zihne olağan bir düzen içinde sunulmazsa böyle bir şey gerçekleşmez. Bu düzene uyulmadığı zaman bu fikirler duygusuzlukla, isteksizlikle karşılanır; öğrenci gerektiğinde boşlukları kendiliğinden dolduracak kadar zeki değilse bu fikirler belleğinde pek az yararlanabileceği ölü olgular olarak kalırlar.

İyi ama niçin bir eğitim sistemini kendimize dert edelim denilecek. Zihin beden gibi önceden belirlenmiş bir evrime sahipse; kendiliğinden gelişiyorsa; şu ya da bu tür bilgiler karşısında iştahı bu bilgiler beslenmesi için zorunlu olduğu zaman uyanıyorsa; gelişiminin her döneminde gereksindiği bir tür etkinlik anlamı taşıyan bir uyarıcısı varsa, ona şu ya da bu biçimde müdahale etmek gerekir mi? Neden çocukları **bütünüyle** doğanın disiplinine bırakmayalım? Niçin bütünüyle edilgin kalmayalım ve bilimi becerebildikleri gibi elde etmelerine izin vermeyelim? Niçin sonuna kadar tutarlı olmayalım? Bu can sıkıcı görünen bir sorudur. Bu soru, görünüşte akla yatkın bir biçimde, tam bir **bırakınız yapsınlar** sistemi öne sürülen öğretilerin mantıksal sonucudur savını içeriyorsa da bu öğretilere karşı **reductio ad absurdum** (saçmaya indirgeme) yoluyla bir kanıt bulunabilir. Bununla birlikte bu öğretiler iyice anlaşıldıklarında bizi hiçbir zaman bu savunulamaz duruma sokmazlar. Maddi benzerliklere bir göz atarsak bunu açıkça görürüz. Yaşamın bilinen bir yasası var: oluşmakta olan bir organizma ne kadar karmaşıksa kendisini doğuran organizmaya beslenmesi ve korunması için bağımlı olduğu süre o kadar uzundur. Kendi yaşamını yaşayan hızla oluşmuş bir ketencik sporuyla bir ağacın yavaş yavaş gelişen tohumu - bu tohumun sayısız kabuklarını ve gelişiminin ilk evrelerin-

de tohumu beslemek için taşıdıkları besin maddelerini de tohumla birlikte düşünmek gerekiyor - arasındaki ayrım bu olgunun bitkisel dünyadaki kanıtıdır. Hayvanlar dünyasında bu olguyu bir dizi karşıtlıkta bulabiliriz, monad'dan - monadın her iki yarısı kendiliğinden bölündükten sonra da bölümezden önceki kadar eksiksiz bir biçimde kendi başlarına yeterlidirler - insani yaratığa kadar - insan uzun bir gebelik dönemi geçirmekle ve yaşamak için uzun bir emzirme dönemini gereksinmekle kalmaz, ardından besinlerinin kendisine sunulmasını da bekler, daha uzun bir süre beslenme, barınma, giysi için ana babasına bağımlıdır, ve ancak doğuşundan 15-20 yıl sonra kendi kendine yeter bir duruma gelir -. Oysa bu yasa beden için olduğu kadar ruh için de geçerlidir. Ruhun beslenmesi sözkonusu olduğunda her yüksek yaratık, özellikle insan, ilkin yetişkinlerin yardımına bağımlıdır. Küçük çocuk devinemediği için kavrama yetisinin işleyeceği gereçleri elde etmesi midesinin istediği besinleri elde etmesi kadar olanaksızdır. Besinlerini nasıl kendi sağlayamıyorsa bilgilerini de kendisi için kavranabilir bir biçime sokamaz. Dili, tüm yüksek doğruları elde etmemizi sağlayan bu etkeni, çocuğa çevresindekiler kazandırır.' Ve Aveyron'lu küçük vahşi örneğinde gördüğümüz gibi ana babadan ve mürebbiyelerden yardım görmediği zaman insanın gelişiminde bir duraklama meydana gelir. Çocuğa anlayabileceği düzeyde olan olguları sunarken, bu olguları uygun bir biçimde hazırlarken, onda bu olguların niceliğini ölçerken, ve dersler arasına teneffüsleri koyarken önümüzde ruhun beslenmesiyle ilgili geniş bir etkinlik alanı vardır, bedenin beslenmesiyle ilgili alan kadar geniş bir alan. Her iki durumda ana babanın temel işlevi çocuğun gelişimi için gerekli koşulların elverişli olmasını gözetmektir. Nasıl ki ana baba çocuğa besin, giysi ve barınak sağlarken üyelerin ve içorganların kendiliğinden gelişimine karışmıyorsa, bu gelişim kendi ilerleyişini ve yasasını izler,

aynı biçimde, zihinsel evrimin doğal ilerleyişini hiç bozmadan, hatta oldukça kolaylaştırarak, çocuğa taklit etmesi için sesler, incelemesi için nesneler, okuması için kitaplar, çözmesi için sorular sağlayabilirler. Bunun için dolaylı ya da dolaysız zorlamaya başvurmamaları yeter. Sonuç olarak yukarıda belirttiğimiz tüm öğretiler, ileri sürülebileceği gibi tüm eğitimin bırakılmasını gerektirmez. Tersine bu öğretiler etkin ve özenle hazırlanmış bir eğitim sistemini ortaya koymak için geniş bir alan bırakırlar.

(Arkası var)

Çevirenler: MEHMET SERT - SİNAN KÖM

MAX WEBER
MESLEK OLARAK SİYASET

— geçen sayıdan —

İngiltere'den başlayalım. 1868'e kadar parti örgütleri hemen her yerde tam anlamıyla bir seçkinler topluluğu görünümündeydi. Tories Partisi (tutucular) kırsal alanlarda anglikan rahiplerine ve ayrıca - hatta çoğu kez - ilkokul öğretmenlerine ve özellikle de çeşitli kontlukların büyük toprak sahiplerine dayanıyordu. Whigs Partisi de en çok tutucu olmayan vaizlere (vaiz bulunan yerlerde), postacıya, demirciye, terziye, ipçiye, kısacası kendileriyle konuşma olanağı olduğu için siyasal etkide bulunabilecek bu tür zanaatçılara dayanıyordu. Köylerdeyse siyasal partiler arasındaki bölünmeler bir ölçüde iktisadi nedenlere, bir ölçüde dinsel nedenlere ve bir ölçüde de geleneksel olarak aileden gelen görüşlere bağlıydı. Bununla birlikte seçkin kişiler siyasal örgüt ortamının bulunduğu her yerde iktidar sahipleri olarak kalıyorlardı. Bütün bunların üzerinde de Parlamento ve siyasi partiler vardı; bunları Hükümet ve onun «lideri» yönetiyordu. Bu lider ya bakanlar kurulunun ya da muhalefetin başkanıydı. Lider parti içinde son derece önemli bir rol oynayan meslekten bir siyaset adamının, «aracı» **(whip)**'in yardımını görüyordu. Bu aracı memurların koruyuculuğunu üstleniyor, siyasal bir yer sağlamak isteyenlerle görüşüyor, ve çeşitli seçim bölgelerinin milletvekillerine danışarak onlara görev dağıtıyordu. Ama her seçim bölgesinde yeni bir meslekten siyaset adamları kategorisinin geliştiği görüldü; başlangıçta bu kişiler ücretsiz hizmet eden yerel memurlardan başka bir şey değildiler, bizim

ülkemizdeki «güvenilir adamlar» gibi. Ayrıca seçim düzenini güvence altına almayı amaçlayan yeni bir seçim yasasının çıkmasıyla birlikte, seçim bölgelerinde bir sermayeci girişimci tipinin, **seçim memurunun** ortaya çıktığı görüldü. Yeni yasanın amacı seçim harcamalarını denetlemek ve adayı, düzenlediği kampanya boyunca harcadığı paraları açıklamaya zorlayarak parasal gücü engellemekti, bu olgudan ötürü seçim memuru zorunlu bir kişilik durumuna geldi. Bunun sonucunda her aday, konuşmanın verdiği yorgunluğu hesaba katmazsak, belirli tutarda para çekmek, hatta bir zamanlar bizde verilenlerden daha büyük tutarlarda para çekmek olanağını elde ediyordu. **Seçim memuru** ilke olarak adaydan ortalama bir miktar para istiyordu ve böylece çok zaman iyi iş yapmış oluyordu. - İktidarın hem Parlamento hem de ülke düzeyinde **lider** ve parti ileri gelenleri tarafından bölüşülmesi İngiltere'de **lidere** her zaman çok büyük bir olanak sağlıyordu, çünkü sürekliliği olan iyi bir siyaset için lidere olanak sağlamak gerekirdi. Bununla birlikte seçkinlerin ve parlamenterlerin etkisi önemini sürdürüyordu.

Partilerin eski örgütlenme biçimlerinin durumu hemen hemen buydu. Örgütlenme bir ölçüde ilerigelenlerin, bir ölçüde de memurların ve girişimcilerin işiydi, 1868'den sonra ilk olarak Birmingham'daki yerel seçimler sırasında **caucus** sistemi gelişmeye başladı. Bu sistemi Joseph Chamberlaine'ın desteklediği tutucu olmayan bir protestan rahibi yarattı. Gerekçe olarak da oy verme hakkının demokratikleştirilmesi gösterildi. Kitleyi kazanmak amacıyla görünüşte son derece demokratik olan dev bir topluluk aygıtını işletmek, kentin her mahallesinde bir seçim komitesi oluşturmak, girişimde sürekliliği korumak ve topluluğu katı bir biçimde bürokratlaştırmak çok iyi bir yol olarak görüldü, böylece yerel kurullar tarafından tutulan memurların sayısı büyük ölçüde arttı; bu kurullar kısa sürede seçmenlerin % 10'nu topladılar ve örgütlediler. Seçimle ge-

len ama daha sonra partiye katılma hakkını elde eden asıl aracılar parti siyasetinin belirleyicisi durumuna geldiler. Etkin güçler, özellikle de belediyelerdeki siyasetle ilgilenenlerin bulunduğu yörelerde yerel kurullara sokuluyordu - belediye siyaseti her zaman sağlam maddi olanaklar elde etmek açısından bir sıçrama tahtasıdır. Gerekli parasal olanakları denkleştirenler de bu tam anlamıyla yerel güçlerdir. Parlamento yönetiminin gözünden bütünüyle kaçan bu yeni makina, kısa bir süre sonra, o zamana kadar iktidarı ellerinde tutanların olan güçlerle, özellikle de **Whip**'le savaşa girişti. Bununla birlikte bulundukları yerden çıkar sağlayan yerel kişiliklerin desteğiyle bu güçler bu savaştan başarıyla çıktılar ve onların başarısı öylesine eksiksiz bir başarıydı ki, **Whip** boyun eğmek ve onlarla uzlaşmak zorunda kaldı. Bunun sonucu da tüm iktidarın birkaç kişinin ve önünde sonunda partinin başında bulunan kişinin elinde toplaşması oldu. Bütün bu sistem gerçekte Gladstone'un siyasal güçlenişine koşut olarak özgürlükçü parti içinde gelişti. Makinayı ileri gelenler karşısında çok kısa zamanda böylesine başarılı kılan nedenler Gladstone'un söz söyleme ustalığında kullandığı uslubun yetkinliği, siyasetinin ahlaki içeriğine kitlelerin duyduğu sarsılmaz inanç ve en önemlisi de kişiliğindeki ahlaklılıktır. İngiliz siyaseti sahnesine böylece bir tür plebisitçi Sezar'cılık geldi, bu Sezar'cılığın çizgileri seçim savaşı alanında egemen olan bir diktatörün çizgileriydi. Sonuç kendini göstermekte gecikmedi. **Caucus** sistemi ilk defa 1877'de genel seçimler sırasında uygulamaya sokuldu. Sonuç şaşırtıcıydı. Disraeli en başarılı döneminde iktidardan çekilmek zorunda kaldı. 1876'dan sonra makina artık Gladstone'un kişiliğine, iyilikçilik anlamında öylesine bağlıydı ki, Gladstone **Home Rule** sorununu ortaya atınca tepeden tırnağa tüm aygıt gerçekten biz Gladston'un çizdiği alanda mıyız sorusunu hiç mi hiç sormadı. Tersine Gladstone'un sözlerine kesin bir biçimde inan-

makla yetinerek Gladston'un her yaptığını benimseriz dediler ve makina yaratıcısını, yani Chamberlain'ı bile bir yana bıraktı.

Makina önemli bir kişiye gerek duyuyordu. Bugün İngiltere'de doğrudan doğruya parti siyasetiyle yaşamını sürdüren hemen hemen 2000 kişi vardır. Yalnızca bir iş peşinde koşanların ve başka çıkarlar kollayanların, özellikle de belediye siyasetinden çıkar bekleyenlerin sayısı çok daha büyüktür. Öte yandan caucus sisteminde birleşen siyasetçiler iktisadi bekleyişlerden başka kendilerini gösterme heveslerini doyurmayı da umabilirler. Gerçekte bunlar olağan olarak J.P. ya da M.P. durumuna gelmek gibi büyük emeller de besleyebilirler. Bu yerler özellikle iyi bir eğitim gördüğünü kanıtlayabilecek durumda olan kişilere, yani **gentlemen'**lara açıktır. Büyük gelir sahibi kişileri en önce bekleyen yüksek onur lordlukdur - çünkü partilerin para kaynaklarının hemen hemen yüzde ellisi bu tür bağışçıların katkılarından doğmaktadır.

Tüm bu sistemin sonucu ne olmuştur? İngiliz parlementerleri, genel olarak, bazı hükümet üyeleri (ve bazı asıl üyeler) dışında son derece iyi düzenlenmiş oy hayvanları durumuna düştüler, başkaca bir şey değil. Bizde, yani **Reichstag'**da, özel yazışmalarını masasının gözüne kitleyerek, yurdunun iyiliği için çalışır gözükmeyi beceren insanlar vardır. Oysa İngiltere'de bu en küçük kurala bile uyulmuyor: parlementerin oy kullanmaktan ve partisine ihanet etmemekten başka yapacak şeyi yoktur. **Whip** kendisini çağırdığı zaman boy göstermek ve duruma göre hükümet başkanının ya da muhalefet liderinin emrettiği şeyi yapmak zorundadır. Etkili bir kişi tarafından yönetildiğinde **caucus** makinası yerel düzeyde hemen hemen hiç tepki göstermez; yalnızca **liderin** istemine uyar. Demek ki, böylece Parlamento'nun üstünde, gerçekte plebisitçi bir diktatör olan önder bulunur. Önder makina sayesinde kitleleri peşinden sürüklemektedir. Buna göre parlamenterler

onun gözünde müşteri durumunda olan sıradan arpalıklılardan başka bir şey değildirler.

Bu sistemde önderlerin seçimi nasıl yapılmaktadır.? Ve en önce de bunlar hangi yeteneklere göre seçilmektedirler? Dünyanın her yerinde belirleyici nitelik olarak bilinen istemlilik niteliğinin dışında, belirleyicilik yalnızca söz oyunlarının gücüne dayanır. Anlayışa seslenen Cobden'in ve «bırakınız olgular konuşsun» formülünün uygulayıcılığını yapan Gladstone'un döneminden bugünkü döneme yöntem değişti; bugün kitleleri devindirmek için çoğu kez bütünüyle heyecan verici bir niteliği olan yöntemler kullanılıyor, Kurtuluş Ordusu'nun kullandığı türden yöntemler. Bu durum haklı olarak «kitlelerin sömürülmesi ve **heyecanlandırılması** üzerine temellenmiş bir diktatörlük» diye nitelendirilebilir. Bununla birlikte İngiltere Parlamentosu'nda çok gelişmiş olan kurulların çalışma sistemi yönetici örgüt düzeyinde üyelik görevi isteyen her insana işbirliği yapmak olanağını verir, hatta başarılı olmak için onu bu yolu izlemeye zorlar. Son yıllarda yetişmiş en önemli bakanlar bu parlamento kurullarında yetiştiler ; bu kurullar onları olumlu ve etkin çalışmaya alıştırdı. Bir kurul sözcülüğünden elde edilen deney de görüşmeler üzerine kamuoyu eleştiriciliğinden elde edilen alışkanlık da bu okula gerçek bir önder seçimi yapmak olanağını verir; bu arada kaba bir demagogdan başka bir şey olmayan kişi elenir.

İngiltere'de durum budur. Ama orada geçerli olan **caucus** sistemi Amerika'daki partilerin örgütlenişiyle karşılaştırıldığında siyasal makinanın yumuşatılmış biçiminden başka bir şey değildir: Amerika'da plebisitsel düzenin son derece arı bir biçimine geçildi hemen. Washington'a göre Amerika **gentlemen**'in yönettiği bir ülke olmalıydı. O dönemde gentlemen, İngiltere'de olduğu gibi bir toprak akarcısıydı ya da kolej görmüş bir adamdı. **Gentlemen**'in başlangıçtaki durumu gerçekten böyleydi. Partilerin kuruluşu sırasında Temsilciler

Meclisi'nin üyeleri, seçkinlerin egemen olduğu dönemdeki İngiltere'yi düşleyerek siyasal önder olmayı kuruyorlardı. Ayrıca parti örgütleri her türlü disiplinden yoksundu. Bu durum 1824'e kadar sürdü. Ama gene de 1820'lerden önce parti aygıtlarının birçok belediyede kendini gösterdiği görüldü; böylece bu belediyeler yeni evrimin çıkış noktası durumuna geldiler. Ama eski geleneği gerçekten yıkan şey Batı'daki çiftlik sahiplerinin adayı Başkan Andrew Jakson'ın seçilmesi oldu. 1840'tan sonra Calhoun, Webster gibi büyük parlementerlerin siyasal yaşamdan çekilmesiyle parlamento önderleri biçimsel olarak parti yöneticiliği etmekten uzaklaştılar, çünkü Parlamento parti aygıtları karşısında ülkedeki tüm gücünü hemen hemen yitirmişti. Plebisitsel «makina» bu ülkede bu kadar çabuk geliştiyse bunun nedeni Amerika'da ve yalnızca Amerika'da hükümet başkanının, aynı zamanda görevlerin dağıtılmasından da sorumlu olan başkanın - bu önemli bir ögedir - plebisitle seçilmiş bir başkan olmasıdır, hükümet başkanı ayrıca «güçler ayrımı»ndan ötürü görevlerini yerine getirmekte Parlamento'dan hemen hemen bütünüyle bağımsızdı. Gerçekte bir başkanlık seçimi sonrasında muzaffer adayın yandaşları kendilerine karşılık olarak gerçek bir arpalık ve görev avantası sunulduğunu görüyorlardı. Andrew Jackson'ın sistemli bir biçimde ilke düzeyine yükselttiği bu **spoil sistemi** sonuçlarını vermekte gecikmedi.

Spoil sistemi, yani tüm federal görevleri muzaffer adayın yandaşlarına veren sistem partilerin kuruluşu açısından ne gibi bir anlam taşımaktadır? Her türlü öğreti temelinden yoksun bulunan ve görev kapmak için kurulmuş basit aygıtlardan başka bir şey olmayan partiler, birbirlerine karşı çıkarlar ve her seçim kampanyası için, seçim şanslarına bağlı bir program uydururlar - çünkü bu ülkede programlar eşi başka hiçbir devlette görülmeyen bir oranda değişir, bazı ülkelerle benzer yanları bulunsa da partilerin yapısı bütünüyle se-

çim savaşına bağlıdır; uzaktan bakıldığında bu savaş görevlerin, yani devlet başkanlığı görevinin ve çeşitli eyaletlerdeki yöneticilik görevlerinin elde tutulması açısından en önemli savaştır. Programlar ve adayların adları parlamenterlerin müdahalesi olmaksızın, partilerin «ulusal toplantılar»ında, yani parti kongrelerinde kararlaştırılır; bu parti kongreleri biçimsel açıdan, çok-demokratik bir biçimde en **alt kademe kongrelerini ve** militan kongrelerini temsil eden genel kurul delegeleriyle yapılır. **Bu alt kademe kongreleri** sırasında toplantılara gidecek delegeler devletin üst yönetim görevine aday olanların adlarına bağlı olarak seçilir. Bu yüzden parti içindeki en acımasız kavgalar atanmalar sırasında kendini gösterir, çünkü başkan 300 bin ya da 400 bin görevlinin efendisidir; çeşitli eyaletlerin senatörleriyle görüştükten sonra bu görevleri kendisi dağıtacaktır. Buna göre senatörler güçlü siyaset adamlarıdırlar. Oysa, Temsilciler Meclisi siyasi açıdan göreli olarak daha güçsüzdür, çünkü görevlerin yönetimi denetiminin bütünüyle dışındadır ve Başkan'ın yardımcılarından başka birşey olmayan bakanlar da - Başkan herkese karşı, bu arada Parlamento'ya karşı doğrudan doğruya halk tarafından seçildiğine göre - temsilcilerin güvenine ya da güvensizliğine bağımlı olmaksızın görevlerini yapabilirler: Bu durum da «güçler ayrımı» ilkesinin bir sonucudur.

Güçler ayrımından destek alan **spoil** sistemi teknik açıdan ancak Amerika'da olanaklıydı, çünkü toplumsallaşmasının yeni oluşu tam anlamıyla heveslilerden meydana gelen bir yönetime katlanabilirdi. Sonunda bir partide 300 bin ya da 400 bin militanın partileri için her alanda iyi ve özverili hizmetlerde bulunduklarını öne sürmeleriyle uzun vadede büyük güçlükler ortaya çıktı, eşi görülmedik bir ahlak bozukluğu ve savurganlık ortaya çıktı, bunu ancak sınırsız iktisadi olanakları olan bir ülke kaldırabilirdi.

Bu plebisit makinası sistemine yaslanarak ortaya çıkan siyaset adamı tipi **patron** tipidir. Patron dediğimiz kişi kimdir? Bu tip kendi yararını kollayarak ve başına gelecek zararı ziyanı göz önünde tutarak oy toplamaya kalkan sermayeci bir siyaset girişimcisidir. Patron başlangıçta avukat, bar sahibi ya da buna benzer bir işletme sahibidir ya da kredi sahibi bir kişidir, yani kendisine ilk adımları atma olanaklarını sağlayan ve belli sayıda oyu denetleyinceye kadar çevreye yayılmasını kolaylaştıran bir mesleği vardır. Bu sonucu elde edince komşu **patronla** ilişki kurar, çabasıyla, beceriklilliğiyle ve hepsinden önemlisi ölçülülüğüyle eski siyasetçilerin dikkatini çeker ve böylece çeşitli basamakları tırmanmasını sağlayabilecek yol kendisine açılmış olur. Böylece **patron** partinin vazgeçilmez bir parçası durumuna gelir, çünkü her şey onun ellerinde toplanmıştır. Parasal kaynakların çok büyük bir bölümünü o sağlar. Ama patron bu kaynakları elde etmek için ne gibi bir yol izlemektedir? O bu kaynakları bir ölçüde aidatlarla sağlar, öncelikle de, kendisinin ve partisinin yardımıyla bir yer bulmuş olan memurların aylığından kestiği harçlarla sağlar. Bu arada rüşvetleri ve bahşişleri de unutmamalı. Sayısız eyalet yasalarından birini başını derde sokmaksızın çiğnemeyi kuran kişiler her şeyden önce **patronların** suçortaklığını elde etmek ve çok daha büyük tersliklerle karşılaşmamak için onlara bir miktar para ödemek zorundadır. Ama bütün bu çeşitli kaynaklar partinin siyasal girişimi için gerekli sermayeyi denkleştirmekten çok uzaktır. **Patron** para kaynaklarını korumak konusunda vazgeçilmez adamdır; sermaye çevrelerinin büyük iş adamları bu kaynakları onun yönetimine bırakırlar. Bu kişiler seçimde kullanılmak üzere ayrılmış bir parayı ne partinin güvenilir bir memuruna ne de genel olarak parti bütçesinden resmen sorumlu olan bir kişiye teslim ederler; ama **patron** para konusundaki sakınıklığından ve ölçülülüğünden ötürü elbette seçimlere para sağlayan ser-

mayeci çevrelerin adamıdır. **Patron** tipi genellikle ne istediğini bilen adam tipidir. Bu tipin onurlu yaşamak diye bir kaygısı yoktur; **meslekten siyasetçi** (böyle nitelerler onu) «seçkin topluluk»un aşağıladığı biridir kuşkusuz. İstediği tek şey güçlü olmaktır, parasıyla güçlü ya da kendisiyle güçlü. İngiliz **liderinin** tersine dumanlı havayı gözler. Kalabalık önünde konuştuğu görülmemiştir; söylenmesi gerekeni insanlara duyurur ama ağzını açmaz. Senatörlük dışında genelikle resmi görev kabul etmez. Gerçekte senatörler işin yapısı gereği görevlerin yönetiminde söz sahibi olduklarından yönetici **patronlar** çok zaman bu mecliste görev alırlar. Özellikle görev dağıtımı partiye yapılan hizmetlere göre gerçekleşir. Ama görevin bir miktar para karşılığında verildiği de olur, hatta şu ya da bu görevi elde etmek için belirli tarifeler vardır. Kısacası bir satılık görevler sistemi söz konusudur; XVII. ve XVIII. yüzyıl mutlakyönetimleri, ayrıca Kilise Devletleri bu sistemi sık sık uygulamışlardı.

Patron'un belli bir siyaset «öğreti»si yoktur; o ilke nedir bilmez. Bir tek şey onun gözünde önemlidir: olabildiğince çok oy toplamak için ne yapmak gerektiği. Patronun uzun boylu öğrenim görmemiş biri olması da sık sık raslanan bir durumdur. Ama genel olarak dürüst ve kusursuz bir yaşam sürdürür. Patronun yürürlükte bulunan törelere uyması elbette yalnızca siyaset ahlakı konusunda kendini gösterir; bu konuda bizim sermayecilerimizden ayrı bir yanı yoktur onun; yaşadığımız bu kapkaççılar döneminde sermayecilerimiz iktisat ahlakı konusunda da buna benzer bir tutum içindeler. Patron başkalarının kendisini **profesyonel** olarak görmesine, meslekten siyasetçi olarak görmesine aldırmaz, en büyük devlet görevlerine yükselmediği ya da yükselmek istemediği zaman, alçakgönüllülüğü ona birtakım üstünlükler sağlar: gerçekte partiye yabancı kafaların, kişiliklerin aday olarak gösterilmesinde, patron bu insanların partinin seçim şanslarını yükseltebile-

ceğini düşünüyorsa, yadırganacak bir şey olamaz. Durum ülkemizdekinden çok daha değişiktir, bizde her zaman partinin yaşlı ileri gelenleri aday gösterilir. Bu nedenle, öğretisel temelden yoksun, ama toplumun aşağıladığı iktidar sahipleri tarafından kışkırtılmış bu tür partilerin yapısı devlet başkanlığına değerli kişilerin gelmesini sağladı; böylesi kişiler bizim ülkemizde hiçbir zaman «kendilerini gösteremez»lerdi. **Patronlar** seçim sırasında gelir ve güç kaynaklarını tehdit edebilecek **yabancılara** karşı elbette tutum alırlar. Ama seçmenlerin yakınlığını kazanmak konusunda ortaya çıkan rekabetten ötürü de, bazen görevlerinden çekilmek ve ahlaksızlığa karşı durur gözüken adayları kabul etmek zorunda kalırlar.

Demek ki bu durumda güçlü bir sermayeci yapıya sahip siyasal bir girişimle karşı karşıyayız; bu girişim katı bir biçimde tepeden tırnağa örgütlenmiştir ve son derece güçlü klüplerce, örneğin **Tammany Hall** gibi klüplerce desteklenmektedir. Bir tarikat gibi örgütlenmiş buna benzer klüpler siyasal yönetimden, özellikle de belediye yönetiminden - Amerika'da belediyeler ganimetin en büyük bölümünü oluşturmaktadır - çıkar sağlamayı düşünürler yalnızca. Partilerin bu biçimde örgütlenmeleri Birleşik Devletler demokratik bir ülke olduğu için olanaklıydı. Ama bu ayrıcalı yapı bu sistemin yavaş yavaş ölüme mahkum olmasına yol açtı. Amerika artık yalnızca hevesliler tarafından yönetilemezdi. On beş yıl önce Amerikalı işçilere aşağı gördükleri insanlar tarafından yönetilmeyi niçin bile bile kabul ettikleri sorulduğu zaman şu yanıtı veriyorlardı: «Yüzümüze tüküren bu memurlar loncası tarafından yönetilmektense yüzlerine tükürebileceğimiz memurlar tarafından yönetilmeyi yeğliyoruz.» Amerikan «demokrasi»sinin eski bakış açısı bu sözlerde gizlidir, ama o dönemde bile ülkenin toplumcu çevreleri daha değişik düşünüyorlardı. Bugün bu durum katlanılır olmaktan çıkmıştır. Heveslilerin yönetimi ülkenin yeni koşulla-

rına artık ayak uyduramıyor ve **Civil Service Reform** daha şimdiden, giderek artan bir oranda, emekli aylığını da kapsayan meslekten memurluk görevleri yaratıyor. Böylece, üniversitede yetişmiş ve bizim memurlarımız kadar namuslu memurlar görevleri üstlenebilecekler. Daha şimdiden 100 bin görev seçim yarışının ganimeti olmaktan çıkmıştır, ama bunlara birtakım niteliklere sahip olmaları koşuluyla emeklilik hakkı tanınmaktadır. Bu yeni formül yavaş yavaş **spoil sistemini** geriletecektir. Sonunda parti yönetimlerinin yapısı da değişikliğe uğrayacaktır, bu değişikliğin yönünü şimdiden kestiremeyiz.

Almanya'da bugüne kadar siyasal girişimin belirleyici koşulları şunlardı: en önce Parlamento'nun güçsüzlüğü koşulu geliyordu. Buna göre önder kişiliğine sahip biri hiçbir biçimde uzun bir süre için Parlamento'ya giremez. Böyle bir insanın Parlamento'ya girmek istediğini varsayalım, orada ne yapabilir? Hükümete bağlı bürolarda kadro açılınca atamalardan sorumlu yönetim müdürüne: «Seçim bölgemde işinize yarayacak çok yetenekli bir adamım var onu işe alınız» diyebilir. Ve işler çoğu zaman böyle yürür. Gerçekte bir alman parlamenterinin iktidar hırslarını doyurmak için yapabileceği tek şey hemen hemen budur - böyle bir hırsı varsa elbette.

Bu duruma birinci koşulu belirleyen ikinci bir koşul eklenir, o da meslekten memurluğa Almanya'da çok önem verilmesidir. Kuşkusuz bu alanda dünyanın öndegelen toplumuyuz. Ama bu durum memurların yalnızca memurluk görevlerini değil, aynı zamanda bakanlık görevlerini de elde etmeye kalkışmaları sonucunu doğurdu. Geçen yıl Bavyeralıların perhiz gününde, parlamenterciliğin kabul edilmesine ilişkin tartışma sırasında, bakanlıklarla ilgili görevler parlamenterlere verilirse iş başındaki memurların görevden çekileceklerini duymadık mı? Ayrıca ülkemizde İngiltere'dekinin tersine kamu hizmeti yönetimi sistemli bir biçimde parla-

mento kurullarının denetiminde tutulmaktaydı. Bu yüzden Parlamento - az görülür birkaç durum dışında - bir yönetim mekanizmasını gerçek bir biçimde yönetmeye yetenekli siyasal önderleri kendi içinde yetiştirmek olanaksızlığıyla karşı karşıya bırakılıyordu.

Amerika'da olup bitenlerden bütünüyle ayrı olan üçüncü bir etken de Almanya'da siyasal öğretiye sahip partilerin bulunmasıdır, öyle ki bu partiler en azından öznel bir **bona fides** ile üyelerinin belli bir «dünya görüşü»nün temsilcileri olduklarını savunabilirler. Ama bu türün en önemli iki partisi, bir yandan Merkez Partisi öte yandan Sosyal Demokrat Parti şimdilik yazık ki azınlık partileri olarak ortaya çıktılar ve böyle olmasını istiyorlar. Gerçekte Merkez Partisi'nin yönetici çevreleri Alman İmparatorluğu'nda parlamenterciliğe karşı olduklarını hiçbir zaman gizlemediler, çünkü budala yerine konulmaktan korkuyorlardı ve içlerinden birini bir kamu yönetimine atamak istediklerinde hükümete baskı yapmak açısından bugüne göre daha çok güçlük çekeceklerdi. Sosyal Demokrat Parti ilke olarak bir azınlık partisidir ve böylece parlamenterleşmeye karşı bir engel meydana getirdi, çünkü burjuva diye kınadığı kurulu düzenle ilişki kurup lekelenmek istemiyordu. Bu iki partinin kendilerini parlamenter sistemin dışında tutmaları olgusu parlamenter sistemin Almanya'ya girişini engelleyen başlıca nedendir.

Bu koşullarda Almanya'da meslekten siyaset adamlarının yazgısı nedir? Bunların bugüne kadar ne gücü ne sorumluluğu oldu. Bu durumda bunlar ileri gelenler arasında ikincil bir öneme sahiptiler. Başka ülkelerde çok belirgin bir şey olan gelecek kaygısı bunlarda yeni yeni canlanıyor. İleri gelen kişiler küçük avantalarını yaşamlarının amacı durumuna getirdikleri için onlara benzemeyen birinin yükselmesi olanaksızdı. Her partide - elbette Sosyal Demokrat Parti'de de - siyasetle ilgili birçok meslek sayabilirim; bu meslekler trajediden başka bir şey değildir, çünkü bu bireyler ön-

der niteliklerine sahip insanlar olduklarından, ileri gelenler bunlara hiçbir zaman iyi gözle bakmamışlardır. Böylece tüm partilerimiz ileri gelenler topluluğuna ayak uyduruyordu. Örneğin Bebel zekaşının kıtlığına rağmen yaradılışıyla ve kişiliğiyle gene de bir önderdi. Bebel'in kahraman olması, kitlelerin güvenini hiçbir zaman kötüye kullanmaması (elbette kitlelerin gözünde) onu hiç çekinmeden izlemeleri sonucunu doğurdu. Ve partisinde onu başarısızlığa uğratacak ciddi bir muhalefet hiçbir zaman çıkmadı. Ama bu durum onun ölümüyle birlikte sona erdi ve memurların saltanatı başladı. Sendikalı memurların, parti sekreterlerinin, gazetecilerin ortaya çıktığı görüldü: böylece parti bürokratik isteklerin boyunduruğu altına girdi. Bunlar kuşkusuz çok namuslu memurlardı, hatta başka ülkelerin memurlarıyla, özellikle de Amerika'nın çoğu kez bozulmaya yatkın olan sendikalı memurlarıyla karşılaştırıldıklarında son derece namusludurlar. Memurların ayrıştırmış olduğumuz egemenliğinin sonuçları bu partide bugün de ortaya çıkmaktadır.

Aşağı yukarı 1880'den bu yana burjuva partileri ileri gelenler topluluklarından başka bir şey olamadılar. Bazen propaganda amacıyla partiye yabancı kişilere de baş vurmak zorunda kaldılar, bu onlara «bu bizim adamımız, öbürü bizim adamımız» demek olanağını veriyordu. Ama bu adların seçimlerde kendilerini göstermelerini engellemek için düşünülebilecek tüm önlemler alınıyordu. Yalnızca ayak oyunlarına katılmaya yanaşmayanların adaylıklarını koymalarına göz yumuluyordu. Parlamento'da da aynı anlayış geçerliydi. Parlamento topluluklarımız lonca görünümündeydiler ve böylece kaldılar. **Reichstag'ın** genel oturumlarında yapılan tüm konuşmalar büyük ölçüde partilerin sansürüne uğruyordu. Bu durum partilerin neden olduğu kaçınılmaz hoşnutsuzlukta kendini gösteriyor. Önceden belirlenmiş milletvekili dışında kimsenin söz alamaya hakkı yoktur. İngiliz parlamento geleneklerine bundan

daha ters düşen bir durum düşünülemez - bu durum buna tam karşıt nedenlerden ötürü fransız geleneklerine de ters düşmektedir.

Alay etmek için devrim diye adlandırdıkları şiddetli sarsıntıdan sonra şimdilerde bir değişiklik ortaya çıktı sanki. Sanki diyorum ama bu da hiç belli değil. Bugün en önce yeni partilerin kurulmasıyla övünülüyor. Ama bu yeni kuruluşlar şimdilik meraklı topluluklarından başka bir şey değiller. Bunları özellikle bu amaçla kavga veren büyük okulların öğrencileri oluşturuyor. Bu öğrenciler önder niteliklerine sahip olduğuna inandıkları ve «biz kotaralım size uygulaması kalır» diyebilecekleri bir adam bulmaya çalışıyorlardı. Bununla birlikte ticari nitelikte olan siyasal aygıtlar da ortaya çıktı. Gün oldu kendiliğinden bazı kişiler ortaya çıktı, yeni kuruluşlar bu kişilerde önder nitelikleri bulduklarına inanıyorlardı, bu önderlerin her yeni seçim için belli bir tutar para karşılığı yandaş toplayabilecek yetenekte olduklarına inanıyorlardı. Bu durumda bu iki yoldan hangisinin siyaset tekniği açısından daha güvenli gözüktüğünü içtenlikle söylememi isteseydiniz, sanıyorum ikincisini yeğlerdim. Ama her iki durumda da yükselmesiyle patlaması bir olacak sabun köpükleriyle karşı karşıyayız. Bu kuruluşlar yeniden eskisi gibi çalışmaya başlayan el altındaki aygıtları kullanmakla yetindiler. Gerçekte parmak bastığımız iki olgu, önderler bulunması koşuluyla yeni aygıtlar ortaya çıkabileceğini gösteren belirtilerden başka bir şey değildir. Bununla birlikte orantılı temsil sisteminin teknik özellikleri bu yeni kuruluşların gelişmesini engelleyecektir. Bugüne kadar ortaya çıktığını gördüğümüz tek şey bir avuç diktatör oldu; bunlar halkı kışkırttılar ve çok kısa sürede ortadan çekiliverdiler. Gene de yalnızca bu diktatörlerin yandaşları gerçekten örgütlenmiş durumdaydı ve sıkı bir disipline uyuyordu: bugün için gelişmeleri duraklamış olan bu azınlıkların gücü buradan gelmektedir.

Durumun değiştirilebileceğini varsayalım. Buna göre şimdiye kadar söylediklerimizi toparlarsak şu önemli olguyu gözönünde tutmak gerekir: partiler plebisitçi önderler tarafından yönetilir ve kışkırtılırsa bundan bir «ruhsuzlaşma» doğar, ya da daha açık söylersek partinin yandaşlarında manevi bir proleterleşme ortaya çıkar. Böylesi bir aygıtta örgütlenen yandaşlar ancak körü körüne boyun eğerlerse, yani Amerika'da olduğu gibi, ne ileri gelenlerin işe yaramazlığına ne özgün kişilik savına dokunan bir makinanın yönetiminde birleşirlerse önderlere yararlı olabilirler. Lincoln, partisi böyle bir örgütlenmeyi benimsedikten sonra seçildi, daha önce gördüğümüz gibi aynı olgu Gladstone'un yararına **caucus** sisteminde ortaya çıktı. Bir partinin başına gerçek önderler geçmesi için ödememiz gereken karşılık işte budur. Tek bir seçeneğimiz var: bir demokrasi ya başında bir önder bulunmasını kabul eder ve dolayısıyla bir «makina» nın varlığına katlanır ya da önder kabul etmez ve böylece çekiciliği olmayan «meslekten siyasetçiler»in boyunduruğu altına girer; bu kişiler önderleri belirleyen büyük iyilikçi özelliklerden yoksundurlar. Bu durumda parti içindeki muhalefetin «fesatçılar» egemenliği diye adlandırdıkları şeyle karşı karşıya kalırız. Biz alman partilerinin yapısında şimdilik siyasetçiler egemenliğinden başka bir şey görmüyoruz. Bu durumun sürüp gitmesi, hiç değilse federal devlette sürüp gitmesi önce federal kurulun canlandırılmasıyla kolaylaşacaktır. Bunun zorunlu sonucu olarak Meclis'in gücü sınırlandırılacak ve aynı zamanda önderlerin ortaya çıkması olanaksız duruma gelecektir. Bu durum orantılı temsil sisteminin şimdiki biçimiyle çok daha elverişli bir ortam bulacaktır. Gerçekte bu sistem öndersiz bir demokrasinin belirgin örneğidir, yalnızca listelerin oluşturulmasında ileri gelenler yararına oyunları kolaylaştırdığı için değil, aynı zamanda böylece büyük çıkar topluluklarına, siyasal oluşumları kendi memurlarından bazılarını listelere koymaya zor-

lamak olanağını verdiği için; öyle ki sonunda siyaset dışı bir Parlamento'yla karşı karşıya kalınır, burada gerçek önderlere artık yer yoktur. Önderlerin eksikliği karşısında ancak **Meclis** Başkanı bir güvenlik subabı olabilir, o da Parlamento'ca değil plebisitle seçilmiş olmak koşuluyla. Önderler ortaya çıkarmak ve bunlar arasında bir seçim yapmak ancak onları önce bir belediye yönetiminde deneyerek onlara yeteneklerini gösterme olanağı tanımakla, çevrelerindeki insanları seçme hakkını onlara bırakmakla olanaklı olur. Amerika'da olduğu gibi ahlaksızlığa karşı saldırıya geçmeye kararlı, plebisitle gelmiş bir belediye başkanının sahneye çıkması sırasında görüldüğü gibi. Partiler bu tür seçimlere bağlı olarak örgütlenselerdi beklenebilecek sonuç bu olurdu. Ama önderlere duyulan küçük burjuva düşmanlığı tüm partileri, bu arada Sosyal Demokrat Parti de özellikle içinde olmak üzere, kışkırtan bu düşmanlık partilerin gelecekteki örgütlenmelerinin yapısını, aynı zamanda belirtmiş olduğumuz olasılıkları belirsiz kılmaktadır.

Bu nedenle «eğilim» olarak yaygın siyasal etkinliğin görünüşte nasıl bir yol tutturacağını bugünden kestirmek bütünüyle olanaksızdır, o kadar ki siyasete yatkın kişilere doyurucu bir siyasal görev verme olanağını nasıl bulabileceğimizi bilemiyoruz. Dünyalığını sağlamak üzere siyaset yaşamına girmeye zorlanan kişi şu seçenekten kurtulamaz: ya gazetecilik ve parti bürokrasisi yolunu benimseyecektir ya da bazı çıkarları savunmakla yükümlü bir kurumda, örneğin sendikalar, ticaret odaları, meslek odaları, çalışma örgütleri, iş bulma kurumları, vb yerlerde görev bulmaya çalışacaktır ya da belediyenin birinde uygun bir görev arayacaktır. Siyaset mesleğinin bu dış görünümü konusunda başkaca bir şey söylenemez, bir siyasal parti memurunun gazeteciyle **aynı kesimi paylaşması** dışında. Örtülü bir biçimde de olsa her zaman «ödenekli yazman» ya da «ödenekli konuşmacı» olarak görüldüklerini an-

layacaklardır. Bu sövgüleri kendine yediremeyen ve kendi kendine gerekli yanıtı veremeyen kişi bu tür mesleklere bulaşmasa çok daha iyi eder; bazı yorucu eğinimleri saymazsak bu meslekler insana sürekli düş kırınlıklarından başka bir şey getirmezler.

Bu durumda siyaset mesleğinin, onu benimseyen kişiye verebileceği büyük sevinçler neler olabilir ve bunun için hangi öncesel koşulları varsamak gerekir?

Siyaset mesleği elbette en önce güçlülük duygusu verir. Başka insanlarda etki uyandırmanın bilinci, iktidarı paylaşmak duygusu ve özellikle de oluşmakta olan tarihin önemli bir gücünü ellerinde tutanlar arasında bulunmanın bilinci meslekten siyaset adamını, hatta ikincil bir yerde bulunan kişiyi gündelik yaşamın bayağılığından kurtarabilir. Ama bu noktada da şu soru çıkar ortaya: meslekten siyaset adamının kendini, kullandığı iktidarın boyutuna, (bu boyut ne kadar küçük olursa olsun) dolayısıyla bu iktidarın kendisine yüklediği sorumluluğun boyutuna uygun görmesini sağlayan nedenler nelerdir? Bu soru bizi ahlak sorunlarının alanına götürür. Gerçekte, parmaklarını tarih tekerleğinin çubuğuna sokmaya hak kazanmak için nasıl bir insan olmak gerekir sorusu bu tür fikirlerle ilgilidir.

Siyaset adamına biçim veren üç belirleyici nitelik bulunduğunu söyleyebiliriz: tutku, sorumluluk duygusu ve göz keskinliği. Tutkuyu «gerçekleştirilecek şey» anlamına kullanıyorum, yani efendisi saydığı bir «amaç»a, bir tanrıya ya da şeytana tutkulu bir istekle bağlanmak anlamına kullanıyorum. Bu durumun müteveffa dostum Georges Simmel'in «kısır uyarı» dediği bütünüyle ruhsal olan tutumla ilişkisi yoktur; sözkonusu tutum rus yanlısı birtakım aydınlara özgü bir tutumdur (bütün aydınlara özgü değil elbette), bu tutum bugün aydın çevrelerimize korku vermektedir, «devrim» gibi gösterişli bir adla süslenmiş bu şenlik büyülemiştir onları. Bütün bunlar «düşünsel açıdan ilginç» olanın duyguculuğudur ancak, onda sorumluluğun nesnel duy-

gusu eksiktir. Boşa işleyen bir duygudan başka bir şey değildir bu. Gerçekte, ne kadar içten olursa olsun tutku tek başına yetmez. Bir bir amacın sorumluluğunu etkinliğimizi belirleyici bir biçimde yönlendiren bir uç nokta gibi ele almadığımız zaman bir tutku bir amacın hizmetine girerse bir insanı bir siyaset önderi durumuna getirecek güce sahip olamaz. Bir de siyaset adamının belirgin ruhsal niteliği olan göz keskinliği gereklidir. Yani siyaset adamı derin düşünme ve ruh dinginliği içinde olguların kendisini etkilemelerini sağlamak yeteneğine sahip olmalı ve dolayısıyla, şeylerle ve insanlarla arasında **uzaklık** bulundurmalıdır. «Uzaktan görebilme eksikliği» siyaset adamının öldürücü günahlarından biridir. Genç aydın kuşağımızın kafasına kaçınılmaz bir şey olan uzakgörüşlülüğü küçümsemeyle karşılamak düşüncesi sokulsaydı, bu kuşak siyasal güçsüzlüğe mahkum edilmiş olurdu. Bu durumda şu sorun ortaya çıkmaktadır: bireyde hem ateşli tutkuyu hem soğukkanlı bakışı nasıl bir arada tutmalı? Siyaset kafayla yapılır, bedenin başka bölümleriyle ya da ruhla değil. Bununla birlikte siyasal bir amaca bağlılık önemsiz bir düşünsel oyundan öte bir şeyse, içtenlikle sürdürülen bir etkinlikse, bunun tutkudan başka kaynağı olamaz ve o bu tutkudan beslenmek zorundadır. Ama ruhunu etkin bir biçimde eğitmek gücü, tutkulu siyaset adamını belirleyen ve onu yalnızca kısır uyarıyla şişirilmiş basit siyaset heveslisinden ayıran bu güç, ancak uzakgörüşlülük - sözcüğün tüm anlamlarında uzakgörüşlülük - alışkanlığı sağlanması koşuluyla anlam taşıyabilir. Siyasal kişiliğin «gücü» dediğimiz zaman bundan en önce o kişinin bu niteliğe sahip olduğu anlamını çıkarırız.

Siyaset adamının her gün her saat yenmek zorunda olduğu çok kaba, çok insani bir düşman da son derece alışılmış bir şey olan **kendini beğenmişliktir.** Her türlü amaca bağlılığın ve her türlü uzakgörüşlülüğün ve sözünü ettiğimiz durumda kendi kendine uzaktan bakabilmenin öldürücü düşmanıdır bu duygu.

Kendini beğenmişlik ortak bir duygudur ve kimse bundan bütünüyle kurtulamaz. Hatta bilimsel çevrelerde ve üniversite çevrelerinde bu duygu bir tür meslek hastalığı olmuştur. Ama bu duygu bilgin kişide kendini gösterdiği zaman, ne kadar sevimsiz olursa olsun ancak bir ölçüde saldırgandır, öyle ki genel olarak bilimsel etkinliği bozmaz. Oysa siyaset adamı için durum bütünüyle değişiktir. İktidar isteği onun için kaçınılmaz bir araçtır. Sık sık söylendiği gibi «güçlülük içgüdüsü» gerçekte siyaset adamının olağan niteliklerinden biridir. Siyaset adamının kendi eğiliminin İsa'sına karşı işlediği günah da amaçsız bir güçlülük isteğidir; bu duygu ancak bir «amaç»ın hizmetine girecek yerde kişisel sarhoşluğa yol açmaktadır. Gerçekte siyasette önünde sonunda yalnızca iki öldürücü günah vardır : hiçbir amacı savunmamak ve sorumluluk duygusu taşımamak - bu iki şey, her zaman olmasa da çoğu kez özdeştir. Kendini beğenmişlik ya da başka bir deyişle, olabildiğince görünür bir biçimde kendini kişisel olarak öne çıkarmak gereksinmesi genellikle siyaset adamını bu iki günahtan birini ya da her ikisini işlemeye kışkırtır. Demagog «uyandırdığı etki»yi göz önüne almak zorunda olduğu ölçüde ya da başkalarında uyandırabileceği şeylere kendini çok kaptırıp eylemlerinden doğan sonuçların sorumluluğunu çok hafife aldığı ölçüde şarlatan rolü oynamak tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Bir yandan bir amaca hizmet etmek istememek onu gerçek iktidar yerine iktidarın görüntüsüne ve parlaklığını aramaya götürür, öte yandan da sorumluluk duygusundan yoksunluk onu hiçbir olumlu amaca yönelmeksizin gücü yalnızca kendi yararı için kullanmaya götürür. Gerçekte güç siyasetin vazgeçilmez aracı ve dolayısıyla güçlülük isteği de onun devindirici güçlerinden biri olmakla birlikte ya da daha çok böyle olduğu için sonradan görme biri gibi, ya da gücüyle kibirlenen Narkissos gibi, kısacası buna benzer iktidar hayranları gibi iktidarla oynayan yalancı pehlivandan daha yıkıcı bir

siyaset karikatürü düşünülemez. İktidarda bulunan sıradan siyasetçi bile kuşkusuz büyük etki uyandırabilir - bizde böyle birine coşkunluk dolu bir hayranlık duyulmaktadır - ama bütün bunlar boşlukta ve saçmalıkta yitip giderler. «Güce dayalı siyaset»i eleştirenler bu noktada bütünüyle haklılar. Bu tutumun bazı belirgin temsilcilerinde görülen ani ahlak çöküntüsü bize kibir dolu, ama tam anlamıyla boş bazı davranışların arkasına gizlenmiş zayıflık ve güçsüzlük tanıklıklarını görme olanağı sağladı. Bu tür bir siyaset ancak bıkkın, son derece yüzeysel ve zavallı, insan etkinliğinin her türlü anlamına kapalı bir kafanın ürünüdür; hiçbir şey her eylemde, özellikle de siyasi eylemde bulduğumuz acılının bilincine bu anlayış kadar uzak değildir.

Yadsıyamayacağımız bir şey var, hatta bu tarihin temel bir olgusudur, ama bugün bu olguyu gözönünde tutamayız, siyasal etkinliğin en son sonucu ender olarak siyaset oyuncusunun ilk eğilimini karşılar. Hatta genel kural olarak hiç karşılamadığı ve çoğu kez en son sonuçla başlangıçtaki eğilimin çelişkili olduğu söylenebilir. Ama bu belirleme bir amaca hizmet etmekten çekinmeye bahane olamaz. Çünkü eylem bu durumda her türlü iç sağlamlığını yitirir. Siyaset adamına iktidarı aratan ve kullandıran amacın doğasına gelince bu konuda bir şey söyleyemeyiz: bu herkesin kendi kişisel kanılarına bağlıdır. Siyaset adamı ulusal ya da insani amaçlara, toplumsal, ahlaki ya da kültürel, dindışı ya da dinsel amaçlara hizmetedebilir. Siyaset adamı «ilerleme» konusunda - bu terimin değişik anlamlarında elbete - sağlam bir inançtan destek alabileceği gibi, bu inancı bütünüyle yadsıyabilir, yalnızca gündelik yaşamla ilgili maddi amaçlardan yararlanmak isteyebilir. Bununla birlikte bütün bu durumlarda bir inanç ya da bir iman zorunludur, yoksa görünüşte çok sağlam olan siyasal başarı şonssızlıklar içinde insanı yararsızlığa kadar iter.

ÇEVİRENLER : AFŞAR TİMUÇİN — MEHMET SERT

SPİNOZA
SİYASET İNCELEMESİ

DOKUZUNCU BÖLÜM

I. — Buraya kadar soyluluk devletinden söz ettik, bu devletin adını tek bir kentten aldığını varsamıştık. Şimdi birçok kentin iktidarı paylaştığı bir devleti incelememiz yerinde olacak, bu koşulun yeğlenmesi gerektiğine inanıyorum. Ama bu iki devlet biçimi arasındaki ayrımı ve bunlardan hangisinin daha üstün olduğunu anlamak için bundan önce ele aldığımız devlet biçiminin ilkelerini gözden geçireceğiz, artık uygun düşmeyen ilkeleri atacağız ve bunların yerine başka ilkeler koyacağız.

II. — Buna göre site hukukunu ellerinde bulunduran kentler öyle kurulmalı ve güçlendirilmelidir ki bu kentlerden hiçbiri ötekiler olmadan ayakta duramasın, buna karşılık devletin bütününe büyük zarar vermeksizin öbür kentlerden kopamasın; böylece kentler her zaman birlikte olacaklardır. Bu biçimde kurulmuş kentler ne kendilerini koruyabilirler ne de öbürlerini korkutabilirler, bu kentler özerk değil birbirlerine bağımlı olacaklardır.

III — Bundan önceki bölümün IX. ve X. paragraflarında belirtiğimiz ilkeler soyluluk devletinin ortak yapısından alınmıştır; patrisyenlerin sayısıyla halk kitlesi arasında bulunması gereken ilişki için de, patrisyenler topluluğuna çağırılacak kişilerin yaşı ve durumu için de aynı şey sözkonusudur. Buna göre bir ken-

tin ya da birçok kentin devletin başında olması bir şeyi değiştirmez. Ama yüce Meclisin durumu başkadır: bir kentin bu meclisin toplanma yeri olması gerekirse, gerçekte o kent devletin merkezi olacaktır. Bu durumda ya her kent sırayla merkez olmalı ya da site hukukuna sahip olmayan ve eşit ölçüde her kentin olan bir yer seçmelidir. Elbette bu iki çözümün uygulanması dile kolay bir iştir: binlerce insanın kentlerden uzakta bir yere gitmelerini ya da bir o yerde bir bu yerde toplanmalarını sağlamak için ne yapılabilir?

IV. — Buna göre soyluluk devletinin doğasına ve durumuna uygun olarak nasıl davranmamız gerektiğine ve Meclisler'in ve Kurullar'ın nasıl kurulması gerektiğine doğru bir biçimde karar vermek için bu belirlemelere dayanmalıyız: kent bireyden daha güçlü olduğu ölçüde ondan daha büyük bir hukuka sahiptir, dolayısıyla devletin içinde yer alan her kent kendi surları içinde ya da kendi yargılama alanının sınırları içinde gücü kadar hukuka sahiptir. Ayrıca bir antlaşmayla basit bir biçimde birbirine bağlanmış kentler değil, tek bir devlet meydana getiren birleşik ve ortak kentler sözkonusudur, bu durumda gene de her kent daha güçlü olduğu ölçüde devlet içinde daha çok hukuka sahip olacaktır; çünkü eşit olmayanlar arasında eşitlik sağlamak istemek saçmadır. Yurttaşlar eşit olabilirler, çünkü tüm devletin gücüyle karşılaştırıldığında yurttaşların tek tek gücü göz önünde tutulmayacak kadar azdır. Ama her kentin gücü tüm devlet gücünün bir bölümünü meydana getirir ve bu bölüm bu kent daha önemli olduğu ölçüde daha büyüktür. Kentleri birbirine eşit düşünemeyiz, her kentin hukukunu gücüne ve büyüklüğüne göre değerlendirmemiz gerekir. Öte yandan tek bir devlet meydana getirmek üzere kentleri birbirine bağlaması gereken bağlar en önce Senato ve Adalet Divanı'dır. Tüm kentlerin gene de olabildiğince özerk kalarak nasıl birbirlerine bağlanmaları gerektiğini kısaca göstereceğim.

V. — Böylece her kentte patrisyenlerin - sayıları kentin büyüklüğüne göre daha az ya da daha çok olabilir - yüce güce sahip olmalarını, o kente özgü yüce bir Meclis'te bir araya gelmelerini, istihkamların yapılmasına, surların genişletilmesine, yasaların çıkarılmasına ya da kaldırılmasına karar vermekte mutlak bir güce sahip olmalarını ve genel anlamda kentin korunması ve gelişmesiyle ilgili tüm gerekli kararları alabilmelerini tasarlıyorum. Devletin ortak işlerini ele almak üzere, geçen bölümde gördüğümüz koşullar içinde bir Senato oluşturulacaktır, yalnız şu değişiklik olacaktır, bu yeni devlette Senato kentler arasında başgösterebilecek uyuşmazlıkları da düzeltmeye çalışacaktır. Çünkü bu devlette başkent bulunmadığı için bu uyuşmazlıklar tüm patrisyenlerin toplandığı yüce Meclis'ce düzeltilemez.

VI. — Bunun dışında, devletle ilgili reformlar ya da çözülmesi güç bir sorun, senatörlerin kendilerini yetersiz gördükleri bir sorun olmadığı zaman bu genel Meclis toplantıya çağırılmayacaktır. Demek ki tüm patrisyenlerin Meclis'e çağırılmaları az görülen bir durum olacaktır. Bu yüce Meclis'in başlıca görevi daha önce de söylediğimiz gibi yasalar yapmak ya da yasaları yürürlükten kaldırmak ve bir de devlet memurlarını atamaktır. Ama yasalar, hiç olmazsa tüm devlet için ortak yasalar bir kere yapıldılar mıydı artık değiştirilememelidirler; bununla birlikte koşullar yenı bir yasa yapılmasını ya da yürürlükteki bir yasanın değiştirilmesini gerektiriyorsa bu sorun önce Senato'da ele alınmalıdır ve senatörler aralarında uyuştukları zaman Senato'ca değişik kentlere özel görevliler gönderilecektir ve bu görevliler her kentin partisyenlerine Senato'nun düşüncesini açıklayacaklardır. Kentin çoğunluğu bu düşüncede birleşirse, bu düşünce kabul edilmiş sayılacaktır yoksa geri çevrilecektir. Ordu komutanlarının ve başka ülkelere yollanacak elçilerin seçilmesiyle ayrıca savaş ve kabul edilecek barış koşullarıyla ilgili

olarak daha önce tanıtladığımız yöntem sürdürülebilir. Ama her kentin olabildiğince özerk kalması ve devlet içinde o ölçüde hukuka sahip olması gerektiğinden öbür devlet memurlarının seçimi için şu yol izlenecektir: her kentin patrisyenleri senatörler seçeceklerdir, yani patrisyenler meclisi Senato'da bulunmak üzere aralarından belli sayıda patrisyeni seçecektir; bu sayının patrisyenlerin toplam sayısına oranı bire on iki olmalıdır. Bu Melis aynı zamanda birinci, ikinci, üçüncü ve öteki bölüklerde yer alacak patrisyenleri belirleyecektir. Böylece her kentin patrisyenleri kentin önemine göre, biraz daha çok ya da biraz daha az sayıda senatörü atayacaklar ve senatörleri Senato'nun kapsaması gerektiğini söylediğimiz sayıda bölüğe dağıtacaklardır. Buna göre her kentin her bölükte önemiyle orntılı olarak belli sayıda temsilcisi bulunacaktır. Bölük başkanlarına ve bunların yardımlarına gelince, bunların sayıları kentlerin sayısından daha azdır, bunlar Senato ve konsüller tarafından kurayla seçileceklerdir. Aynı yöntem Yüksek Mah keme üyelerinin seçiminde de uygulanacaktır, yani büyüklüğüne göre her kent için daha az ya da daha çok sayıda patrisyen seçilmiş olacaktır. Ve böylece her kent kamu memurlarının seçiminde olabildiğince özerk kalacak ve her kent daha güçlü olduğu ölçüde Senato'da ve mahkemede daha büyük güce sahip olacaktır; böylece kamu işleriyle ilgili olarak alınacak kararlarda ve uyuşmazlıkların giderilmesinde izlenecek yöntem bundan önceki bölümün XXXIII. ve XXXIV. paragraflarında izlediğimiz yöntem olacaktır.

VII. — Birlik komutanları ve askeri görevliler patrisyenler topluluğundan seçilmelidir. Gerçekte her kentin devletin güvenliği için kentin önemiyle orantılı sayıda asker bulundurmakla yükümlü tutulması yerinde olur, dolayısıyla patrisyenlerin beslemek zorunda oldukları alayların sayısını göz önünde tutarak, silahlı gücün bu bölümünün örgütlenmesi için gerekli olan askeri görevlileri, her rütbeden memuru ve sancaktarı ata-

maları doğru olacaktır.

VIII. — Senato uyruklar için herhangi bir vergi belirlemeyecektir; Senato'nun karara bağladığı kamu harcamalarını karşılamak için uyruklar değil kentler vergilendirilecektir; öyle ki her kent önemi ölçüsünde daha az ya da daha çok yük altına girecektir. Kentlileri sağlanması gereken tutarın yükünden kurtarmak üzere her kentin patrisyenleri işlerine gelen bir yöntemi benimseyeceklerdir: dolaysız vergi uygulamasıyla ya da çok daha doğru olanı dolaylı vergiler koyarak.

IX. — Ayrıca devletin tüm kentleri liman kentleri olmasalar da ve senatörleri atayacak kentler yalnızca deniz kıyısında bulunan kentler olmasa da senatörlere verilecek ödenekler bundan önceki bölümün XXXI. paragrafında belirtiğimiz ödenekler gibi olabilir. Bu amaçla devletin yapısına uygun önlemler alınabilir; bu önlemler kentler arasında daha sıkı dayanışma bağları kuracaktır. Senato, Adalet Divanı ve genel olarak tüm devletle ilgili öbür hükümler konusunda bundan önceki bölümde belirttiğimiz kuralları uygulamak yerinde olur. Böylece birçok kentten oluşmuş bir devlette yüce Meclis'i belirli bir yerde ve tarihte toplantıya çağırmak gerekmeyecektir. Ama Senato ve Adalet Divanı için oy hakkı bulunmayan bir köy ya da kenti merkez olarak belirlemek gerekir. Şimdi de ayrı ayrı kentleri ilgilendiren konulara geliyorum.

X. — Kent ve devlet memurlarının seçiminde ve kamu işleriyle ilgili kararlarda herhangi bir kent meclisince izlenecek yöntem bundan önceki bölümün XXXII. ve XXXVI. paragraflarında belirttiğim yöntem olacaktır, çünkü aynı koşullar burada da sözkonusu. Bu Meclis'in emrine bir temsilciler kurulu verilmelidir; bundan önceki bölümde belirttiğimiz temsilci kurullarının tüm devleti temsil eden Genel Meclis'le ilişkisi nasılsa bu kurulun Meclis'le ilişkisi de öyle olacaktır. Bu kurulun görevi de kentin yargılama alanı içinde aynı olacak ve bu kurul aynı biçimde ödenek alacaktır. Kent ve dolayı-

sıyla patrisyenlerin sayısı ancak bir ya da iki temsilci atayacak kadar küçükse iki temsilci tek başlarına bir kurul oluşturamayacakları için kentin yüce Meclis'ince işleri incelemek üzere yargıçlar belirlenecektir, ya da konu yüce temsilciler kuruluna götürülecektir. Gerçekte yasaların bozulmadan kalmasını gözetmek ve oylamalarda yer almaksızın Senato'da bulunmak üzere her kent Senato'nun toplandığı yere birkaç temsilci göndermelidir.

XI. — Her kentin patrisyenleri aynı zamanda konsül diye adlandırılacaktır; bunlar bu kentin Senato'sunu oluşturacaklardır. Bunların sayısını saptayamam, bunun gerekli olduğunu da sanmıyorum, çünkü kentin çok önemli sorunları kent yüce Meclis'ince incelenecek, tüm devleti ilgilendiren sorunlarsa büyük Senato'ca ele alınacaktır. Konsüllerin sayısı azsa bunların düşüncelerini büyük meclislerde olduğu gibi oy pusulalarıyla değil, halka açık olarak kendi kurullarında belirtmeleri gerekecektir. Gerçekte gizli oylamayla çalışan küçük meclislerde biraz kurnazlık gösteren kişiler meslektaşlarının oylarını kestirebilmekte ve pek dikkatli olmayanları yanıltabilmektedirler.

XII. — Her kentte yargıçları atamak yüce Meclis'in görevidir; bununla birlikte suçüstü ya da suçlunun itirafı gibi durumlar dışında devletin yüksek mahkemesine başvurmak olanağı da bulunacaktır. Ama bu noktayı daha çok açmak gerekmiyor.

XIII. — Geriye hiçbir özerklikleri bulunmayan kentlerin durumunu incelemek kalıyor. Bu kentler bir eyalette ya da devletin sınırları içindeki bir bölgedeyse ve bu kentlerde oturanlar aynı ulustansalar ve aynı dili konuşuyorlarsa bunları, bu arada köyleri de, komşu kentlerin bir bölümü olarak düşünmek zorunludur, öyle ki bu kentlerden herbiri şu ya da bu özerk kentin egemenliği altında bulunacaktır. Bunun nedeni patrisyenlerin devletin yüce meclisince değil her kentin kendi meclisince seçilmiş olmasıdır; bu meclislerin üyele-

ri bu kentin yargı alanı içine giren kentlilerin sayısına göre daha az ya da daha çoktur. Özerk olmayan bir kent halkının özerk olan bir kentin nüfusu içinde yer alması ve bu kente bağımlı olması zorunludur. Ama savaşla elde edilmiş ve devlete katılmış kentler devletin hısımları olarak ve çıkar bağıyla bağlanmış kentler olarak düşünülmelidir; ya da site hukukuna sahip sömürgeler devletin dışına atılmalı ve daha önce orada oturmakta olan halk başka yere aktarılmalı ya da yokedilmelidir.

XIV. — Böylesi bir devletin temel ilkeleri bunlardır. Bu devletin durumunun, adını tek bir kentten alan devletten çok daha iyi olmasını her kentteki patrisyenlerin, insan için doğal olan bir istekle hem kentlerinde hem Senato'da hukuklarını elde tutmaya, yapabilirlerse bu hukuku güçlendirmeye çalışmalarına bağlıyorum; dolayısıyla halk kitlesini kendilerine çekmeye, iktidarı korku uyandırarak değil de iyilikle uygulamaya ve sayılarını artırmaya çalışacaklardır, çünkü ne kadar kalabalık olurlarsa o kadar çok senatör seçecekler ve aynı zamanda devlet içinde daha çok güce sahip olacaklardır. Şunu da yadsıyamayız, her kent kendi çıkarlarını gözettiği ve öbür kentleri kıskandığı için aralarında sık sık uyuşmazlıklar çıkacak ve tartışmalarla zaman yitirilecektir. Romalılar aralarında tartışırken Sagunto kenti yokolduysa, bunun gibi bir avuç insan her şeye kendi içinden geldiği gibi karar verdiğinde de özgürlük ve ortak yarar yokolur. Gerçekte insanların kafası her şeyi bir anda kavrayamayacak kadar kalındır; ama insan zihni düşünüp taşınmayla, dinlemeyle ve tartışmayla açılır, deneyip araştıra araştıra sonunda insanlar aradıkları çözümü, herkesin onayladığı çözümü, başkaları bulmadan buluverirler. Bir kont olmadan ya da onun yerini tutacak bir kont temsilcisi olmadan uzun zaman ayakta kalamadı diye Hollanda devletini eleştirecek miyiz? Bence özgürlüklerini korumak için Hollandalılar kontlarını yerinde tutmayı ve

devleti başsız bırakmayı yeterli gördüler. Bununla birlikte devlette reform yapmayı düşünmediler ve devletin tüm bölümlerinin olduğu gibi kalmasına izin verdiler, öyle ki Hollanda kontluğu kontsuz olarak ve Hollanda devleti de adsız olarak varlığını sürdürdü. Bunda şaşılacak bir şey yok, uyruklar egemenliğin kimin elinde bulunduğunu çoğu kez unuturlar. Durum böyle olmasaydı bile iktidarı ellerinde tutanların sayısı gerçekte kitleyi yönetemeyecek ve devletin güçlü düşmanlarını ezemeyecek kadar azdı. Böylece düşmanlar güçlü iktidar sahiplerine komplo hazırladılar ve sonunda onları devirdiler. Bu birdenbire olan devrim görüşmelere çok zaman ayrılmasından değil, devletin eksikli kuruluşundan ve yöneticilerin az sayıda olmasından kaynaklanıyordu.

XV. — İktidarın birçok kent arasında bölüşüldüğü bu soyluluk devleti çok daha yeğdir, çünkü öbür soyluluk devletinde olduğu gibi yüce Meclis belli bir yerde ve belli bir tarihte toplanmadığı için, yüce Meclis'in birdenbire saldırıya uğramasından ve yıkılmasından korkmak gerekmez. Ayrıca güçlü yurttaşlar bu devlette pek az şeyden korkacaklardır: bu devlette birçok kent özgürlükten yararlanmaktadır, iktidarı ele geçirmeye kalkışan birinin her şeye egemen olmasına tek bir kenti elde etmesi yetmeyecektir. Özgürlük bu devlette çok daha büyük sayıda insan için ortak bir yarardır, çünkü bu devlette tek bir kent egemen olsaydı öbür kentlerin iyiliği ancak egemen olan kente uygun düştüğü ölçüde göz önünde tutulurdu.

ONUNCU BÖLÜM

I. — İki soyluluk devleti tipinin temel ilkelerini açıkladıktan sonra geriye böyle bir devlet düzeninin dağılmasına ya da dönüşmesine yol açabilecek bazı iç nedenler bulunup bulunmadığını araştırmak kalıyor. İlk olası dağılma nedeni çok kavrayışlı bir Floransalının (Machiavelli) Tite-Live adlı yapıtının üçüncü kitabıyla ilgili birinci konuşmasında belirttiği nedendir: **bir devlette insan bedeninde olduğu gibi her gün bir takım ögeler başka ögelere katılırlar ve bunların varlığı zaman zaman tıbbi bir tedaviyi gerektirir.** Buna göre, demektedir Machiavelli, yapılacak bir müdahale bazen devleti temel aldığı ilkelere yeniden kavuşturur. Bu müdahale yapılmazsa kötülük giderek artacak, sonunda ortadan kaldırılamaz duruma gelecektir, elbette bu arada devlet yıkılmamışsa. Bu müdahale, diye eklemektedir Machiavelli, ya rastlantıyla ya uyanık bir yönetim sayesinde ya da olağanüstü erdeme sahip bir insanın bilgeliği sayesinde gerçekleşir. Artık burada son derece önemli bir durumun sözkonusu olduğunu ve kötülüğe çare bulunmazsa devletin kendi erdemiyle değil olsa olsa mutlu bir raslantıyla ayakta kalabileceğini yadsıyamayız. Tersine gerekli çare uygulanırsa devletin yıkılışı içteki bir kötülüğün değil kaçınılmaz bir yazgının sonucu olabilir ancak, buna az sonra değineceğiz. Akla gelen ilk çare her beş yılda bir yüce bir diktatörün iki üç aylığına getirilmesidir, bu diktatör senatörlerin ve tüm devlet memurlarının davranışlarıyla ilgili olarak soruşturma açmak, onları yar-

gılamak, kararlar almak ve dolayısıyla devleti ilkesine yeniden kavuşturmak hakkına sahip olmalıdır. Ama bir devleti tehdit eden kötülükleri temizlemek için ona kendi yapısıyla uyuşan ve kendi ilkelerinden çıkarsanabilen çareler bulmak gerekir; yoksa bir kötülükten kurtulalım derken daha kötüsüne düşeriz. Yöneticiler de yönetilenler de cezasız kalarak ya da çıkar sağlayarak suç işlemesinler diye çekebilecekleri işkencelerin ve uğrayabilecekleri kötülüklerin korkusuna tertipli davranacaklardır; öte yandan bu korku hem iyi yurttaşlara hem kötü yurttaşlara acı veriyorsa devlet en büyük tehlikeyle karşı karşıya demektir. Diktatörün iktidarı mutlak olduğundan bu kişinin kimsenin kuşku duymadığı biri olabilmesi düşünülemez, hele bizim istediğimiz gibi belirli bir tarihte atanacak bir diktatör sözkonusuysa; çünkü herkes ün kazanmak hırsıyla bu onuru canını dişine takarak ele geçirmek isteyecektir. ayrıca barış zamanında insanlar erdemden çok varlıklılığa önem verirler, öyle ki bir insan ne kadar kibirli olursa, itibarlı yerlere yükselmesi o kadar kolay olur. Belki de Romalılar bu yüzden diktatörleri belli bir tarihte değil, beklenmedik bir zorunlulukla güç durumda kaldıklarında atıyorlardı. Bununla birlikte Çiçeron'un sözlerini anımsayacak olursak, bir diktatörün gürültüsü iyi yurttaşlar için çekilmez bir şeydir. Ve bir diktatörün iktidarı bir kralınki gibi mutlak olduğundan Cumhuriyet için büyük tehlike olmaksızın bu diktatörün iktidarı, geçici bir süre için de olsa mutlakyönetim iktidarına dönüşebilir. Bir diktatörün atanması için belirli bir tarih belirtilmemişse, birbirini izleyen iki diktatör arasında gözetilmesini önemli gördüğümüz bu zaman aralığı bulunmayacaktır ve bu kurum pek az bir kararlılığa sahip olduğu için kolayca kafalardan silinecektir. Bu diktatörlük sürekli ve kararlı değilse, tek bir insana kalmıyorsa soyluluk yönetiminin sürdürülmesine ters düşen bir şeydir - bu kesinliksiz bir iktidar olacaktır ve onunla birlikte Cumhuriyetin

esenliği de korunmamış olacaktır.

II. — Tersine devlet biçimi korunduğu halde diktatörün kılıcı sürekli olarak yalnızca kötülere yönelebilseydi ve yalnızca onlar için korkulur olabilseydi kötülük ortadan kaldırılamayacak kadar ya da düzeltilemeyecek kadar ağırlaşmazdı. Biz bu koşulları sağlamak için genel meclisin emrine bir temsilciler kurulu verdik, öyle ki sürekli olarak işleyen kılıç doğal bir kişiliğin eline değil de, üyeleri devleti bölüşemeyecek kadar ya da bir cinayette anlaşamayacak kadar kalabalık olan toplumsal bir kişiliğin elinde olsun; bir de bu kişilere öbür devlet görevlerinin yasak edildiğini, bu kişilerin silahlı güce ücret ödemediklerini ve son olarak sürüp giden ve güvenli bir durumu tehlikeli yeniliklere yeğleyecek bir yaşta olduklarını düşünün. Demek ki bu kişiler devlete hiçbir tehdit yöneltemezler, ancak kötüler için gerçekten korkutucu olurlar ve olacaklardır, iyiler için değil. Suç işlemek konusunda güçsüz olmakla birlikte canice girişimleri önlemek için gerekli güce sahip olacaklardır. Ayrıca kötülüğü tohum halindeyken ezebilirler (çünkü kurulları süreklidir), kınadıkları ya da mahkum ettikleri bir iki güçlü adamın kinini uyandırmaktan korkmayacak kadar kalabalıktırlar; hele düşüncelerini oy pusulalarıyla belirttikleri ve yargının tüm kurul adına verildiği düşünülürse.

III. — Roma'da halk tribünleri de sürekliydi, ama bunlar bir Scipion'un gücünü kıracak kadar yetenekli değillerdi; Tribünler ayrıca Senato'ya gerekli gördükleri önlemleri benimsetmek zorundaydılar, ne var ki onlar Senato'nun elinde oyuncak oluyorlardı. Senato plebin desteği senatörlerin en az korktukları kişiye yönelsin diye bakıyordu çünkü. Bu tribünlerin patrisyenlere karşı tüm gücü halkın desteğinden geliyordu ve plebe baş vurdukları zaman bir Meclis'i toplantıya çağırmaktan çok bir ayaklanmayı kışkırtmış oluyorlardı. Bundan önceki iki bölümde tanıtladığımıza benzer bir devlette böyle bir uyarsızlık ortaya çıkmayacaktır.

IV. — Bununla birlikte temsılcilerin bu yetkisi ancak devlet biçimini korumayı, yasaların bozulmasını önlemeyi ve hiç kimsenin, kim olursa olsun canice bir eylemden yararlanmamasını sağlayabilir. Bol boş vakti olan insanların düştüğü türden kötülüklerin sızmasını engelleyemez, sürekli olarak devletlerin yıkılmasına neden olur bu kötülükler. İnsanlar barış sayesinde bir kere korkudan kurtuldular mıydı, daha önce uygar ve insancıl kişiler olsalar da yavaş yavaş vahşi ve barbar kişiler durumuna gelirler ve bu yüzden gevşekliğe ve tembelliğe düşerler; birbirlerine artık erdemle değil gösterişle ve bollukla üstün gelmeye çalışırlar, yurtlarının törelerini tiksintiyle karşılamaya ve yabancıların törelerini benimsemeye başlarlar, yani köleleşmeye başlarlar.

V. — Bu kötülüğü temizlemek için çoğu kez gösterişli yasalar çıkarmaya kalkışılır, ama boşuna. Çünkü öbürlerine dokunulmadan bozulabilen kurallar her zaman alay konusudur. Bu kurallar istekleri ve tutkuları yumuşatmak şöyle dursun tersine daha da azdırırlar, çünkü bize yasaklanmış olana karşı eğilimimiz vardır ve bize verilmeyen şeyleri isteriz. İşsiz güçsüz insanlar tam anlamıyla yasaklanması olanaksız konularda yürürlükteki kurallardan sıyrılmak için her zaman yeterince çare bulundururlar kafalarında, yalnızca aşırıya kaçıldığında kötü olan şölen, kumar, mücevher vb. şeylerdir bu çareler, bunlara yalnızca servetle değer biçilebilir ve bu gibi konularda genel yasalar konulamaz.

VI. — Böylece şu sonucu çıkarıyorum, burada sözünü ettiğimiz barış zamanıyla ilgili bu kötülüklerle doğrudan doğruya değil dolaylı olarak, temel ilkeler belirleyerek savaşmak gerekir, çoğunluk bilgece bir biçimde yaşamaya çalışmaz (bu olanaksız bir şeydir), kendini duyguların akışına bırakır, devlet de bundan olabildiğince yararlanmaya bakar. Özellikle zenginlerin tutumlu olmalarını hiç olmazsa zenginliklerini çoğalt

maya istekli kişiler olmalarını gözetmek gerekir. Çünkü evrensel ve değişmez bir tutku olan bu açgözlülük üne kavuşmak isteğinden de destek alıyorsa insanların büyük bir çabayla onursuz yollara başvurmaksızın varlıklarını çoğaltmaya girişeceklerdir, böylece itibar sahibi olmayı ve utançtan kurtulmayı umabilirler.

VII. — Bundan önceki iki bölümde tanıtladığımız iki soyluluk devletinin temel ilkelerini incelersek, bu durumun orada söylediklerimizin bir sonucu olduğunu görürüz. Her iki devlette de yöneticilerin sayısı zenginlere yönetimde ve yüksek devlet görevlerinde yer tanıyacak kadar çoktur. Ayrıca borcunu ödemeyen patrisyenlerin haklarını yitirecekleri ve bir talihsizlik sonucunda mallarını yitirmiş patrisyenlerin yerlerine yeniden kavuşacakları belirtilirse hiç kuşkusuz herkes elinden geldiğince servetini korumaya çalışacaktır. Patrisyenlerin ve kamu görevlerine aday olanların özel bir giysiyle öbürlerinden ayrılması kararlaştırılırsa çoğunluk yabancılar gibi yaşamayı istemeyecek ve yurdunun törelerini hor görmeyecektir: Bu konuyla ilgili olarak 8. bölümün XXV. ve XXXX. paragraflarına bakınız. Her devlette yörenin yapısıyla ve ulusun özelliğiyle bağdaşan başka düzenlemeler yapılabilir ve bu gibi konularda herşeyden önce uyrukların bunlara yasal bir zorlamanın etkisiyle değil de kendi istekleriyle uymalarına özen göstermek gerekir.

VIII. — İnsanları yalnızca korkuyla yönetmeyi amaçlayan bir devlette egemen olan şey erdemden çok kötülüğün bulunmayışıdır. Ama insanları öyle yönetmek gerekir ki yönetilmekte olduklarına değil de kendi özgür iradeleriyle ve kişiliklerine uygun bir biçimde yaşadıklarına inansınlar, demek ki insanları yalnızca özgürlük aşkıyla, varlıklarını çoğaltmak isteğiyle ve itibarlı yerlere yükselme umuduyla çekip çevirmek gerekir. Gerçekte heykeller, zafer alayları ve onur verici öbür şeyler özgürlük işaretlerinden çok kölelik işaretleridir. İyi davranışlarından ötürü özgür insanlara değil

kölelere ödül dağıtılır. İnsanların bu tür uyarıcılara karşı çok duyarlı olduklarını kabul ediyorum, ama başlangıçta büyük insanlara onursal ödüller verilirse, daha sonra kıskançlık giderek artacağından tüm iyi yurttaşların büyük tiksintisine rağmen sıra tembelere ve zenginliklerinin kibiri ile şişmiş kişilere gelir. Ayrıca yakınlarının heykellerini ve zaferlerini sergileyenler bu kişileri öbürlerinin üstüne çıkarmazlarsa aşağılanacaklarına inanırlar. Son olarak şunu söyleyeceğim: Özgürlük - özgürlüğün yitirilmesi zorunlu olarak ortak özgürlüğün yokolmasına yol açar ancak büyük onurlar devletce çıkarılmış bir yasayla başarılarıyla seçkinleşmiş insanlara verilirse korunabilir.

IX. — Bu noktayı açıkladıkdan sonra tanıtladığımız türden devletlerin kendilerine bağlı birtakım nedenlerle yıkılıp yıkılamıyacaklarını inceleyelim. Ayakta kalabilen devlet bir kere iyi belirlendi miydi artık yasaları bozulamayan devlettir elbette. Çünkü yasalar devletin ruhudur. Onlar varlıklarını korudukları ölçüde zorunlu olarak devlet de ayakta kalır. Ama yasalar hem akılca hem de insanlarda ortak olan duygularca korunmuyorsa bozulmadan kalamaz; başka bir deyişle yasaların akıldan başka dayanağı yoksa geçerlilikleri çok azdır ve kolayca dirençleri kırılır. Bu iki tür soyluluk devletinin yasaları insanların duygularıyla uyuştuğuna göre, varlığını sürdürmeyi başarmış devletler varsa bunlar bu tür devletlerdir ve bu tür devletler yıkılabiliyorsa bu özel bir eksiklikten ötürü değil kaçınılmaz bir yazgıdan ötürü böyledir.

X. — Devletin az önce ortaya koyduğumuz yasaları aklın ve ortak duyguların koruyuculuğu altında olsalar da, gene de kimsenin bozamıyacağı kadar sağlam değillerdir biçiminde bir eleştiri yöneltilebilir. Çünkü karşıt bir duyguca yenilmeyecek duygu yoktur; ölüm korkusu başkasının iyiliğini istemek gibi bir duyguyla açıkca yenilebilir. Düşmanın korkuttuğu kişileri hiçbir korku durduramaz: bunlar düşmanın kılıcından

kurtulmak için kendilerini suya, ateşe atarlar. Site ne kadar iyi düzenlenmiş olursa olsun, kurumları ne kadar yetkin olursa olsun sıkıntı anlarında herkes, çoğu kez görüldüğü gibi kendini korkulu bir bozguna kaptırınca insanlar geleceği de yasaları da unutarak korkunun uzlaştığı yana teslim olurlar, bütün bakışlar zaferin ortaya çıkardığı adama çevrilir. O tüm yasaların üstüne konur ve iktidarı genişletilir (olabileceklerin en kötüsü) tüm kamu işleri ona teslim edilir. Roma devletinin yıkılmasına da bu neden oldu. Yukarıdaki eleştiriyi yanıtlarken en önce şunu belirteceğim: iyi kurulmuş bir cumhuriyette bu tür bir korku, haklı bir nedene dayanması dışında hiçbir zaman görülmeyecektir; bu tür bir korku, bu tür bir karışıklık ancak her türlü insan sakınıklığını güçsüz bırakan bir nedene dayandırılabilir. Ayrıca bizim kanıtladığımız gibi bir devletde bir-iki kişi herkesi kendine çekecek kadar üne sahip olamaz. Elbette bu kişilerin belli sayıda yandaşı bulunan birçok hasımı olacaktır. Demek ki korku devletde birtakım karışıklıklara neden olsa da kimse yasaları hiçe sayarak ve hukuka aykırı olarak birliklerin yönetimi için bir kurtarıcı getiremez, böyle bir kişi getirildiğinde, ne olursa olsun, önerilmiş olan kişiyle yandaşlarının öne süreceği öbür kişiler arasında rekabet başlayacaktır. İşleri yoluna koymak için elbette daha önce yapılmış, herkes tarafından kabul edilmiş yasalara dönmek ve devlet işlerini yasaların buyurduğu gibi düzenlemek gerekecektir. Buna göre tek bir kentin iktidarda bulunduğu ya da daha iyisi birçok kentin iktidarı paylaştığı devlet, açık açık söyleyebilirim her zaman ayakta kalcaktır, yani kendi içindeki bir nedenden ötürü ne yıkılacaktır ne de dönüşüme uğrayacaktır.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

I. — Şimdi de üçüncü devlet türüne, hiçbir biçimde mutlak olmayan ve demokrasi adını verdiğimiz devlet türüne geçiyorum. Bu devletle soyluluk devleti arasındaki ayrım, daha önce söylediğimiz gibi özellikle şu noktadadır : soyluluk devletinde şu ya da bu kişinin patrisyen olması yüce Meclis'in istemine ve özgür seçişine bağlıdır yalnızca; buna göre hiç kimse kalıtsal olarak oy hakkına ve kamu görevlerini elde etme hakkına sahip değildir. Kimse, bir demokraside olduğu gibi hak isteğinde bulunamaz. Gerçekte medeni haklardan yararlanmakta olan anababalardan doğmuş ya da ulusal topraklarda doğmuş bütün kişiler ya da Devlet'te bulunmaya hak kazanmış ya da başka birtakım nedenlerle site hukukundan yararlanmaya yasal olarak hak kazanmış bütün kişiler, bir kere daha söylüyorum bütün kişiler, oy hakkına sahiptir ve kamu görevleri alabilirler; bu kişiler haklarını arayabilirler ve bir cinayetten suçlu bulunmaları ya da namussuz diye bilinmeleri dışında bu hakları ellerinden alınamaz.

II. — Buna göre, yalnızca belli bir yaşa gelmiş insanlar ya da yasal yaşa ulaşmış ilk çocuklar ya da devlete belli bir vergi ödeyen kişiler yüce Meclis'te oy hakkına ve kamu görevlerine gelme hakkına sahip olurlarsa, bu düzenlemeler gereğince yüce Meclis, az önce tanıtladığımız soyluluk devletinin yüce Meclis'inden daha az sayıda üye de içerse, devlet gene de demokratik bir devlet olarak nitelendirilecektir, çünkü yönetime getirilen insanlar yüce Meclis'ce en iyiler olarak seçilmiş olmayacaklardır, yasadan aldıkları iktidarı gerçekleştirmiş olacaklardır. Yönetime en iyilerin değil, mutlu bir raslantı sonucu zengin olanların ya da ilk çocuk

olanların getirildiği bir devlet soyluluk devletinden aşağı gözükse de işlerin nasıl yürüdüğünü göz önünde tutarsak hiç de aşağı bir devlet değildir. Gerçekte patrisyenler için en iyiler her zaman en zengin olanlardır ya da hısımları, dostlarıdır. Patrisyenler meslektaşlarının seçiminde her türlü ortak duygudan bağımsız olsalardı ve yalnızca kamu esenliğini düşünerek davransalardı, hiçbir yönetim soyluluk yönetimiyle karşılaştırılamazdı. Ama, deneyin de yeterince hatta baştan sona gösterdiği gibi gerçek çok daha başkadır, özellikle patrisyenlerin isteminin, rekabetçilerin bulunmayışı nedeniyle yasadan çok saptığı topluluk erklerinde. Gerçekte bu yönetimde en değerli patrisyenler Meclisten titizlikle kaçarlar ve kendi bağımlılık alanlarındaki kişileri kendilerine bağlamaya çalışırlar, öyle ki böyle bir devlette işler çok daha kötü gider, çünkü patrisyenlerin hertürlü yasanın ötesindeki yargıları birkaç kişinin mutlak olan keyfi istemine bağlıdır.

III. — Buraya kadar söylediklerimizden değişik demokrasi biçimleri düşünülebileceği çıkıyor ortaya; amacım bunların tümüne değinmek değil, yalnızca herkesin ülke yasalarınca yöneltildiği, hiçbir biçimde bir başkasının egemenliği altında bulunmadığı ve herkesin onurlu bir biçimde yaşadığı, yüce Meclis'te oy hakkına sahip olduğu ve kamu görevlerine gelebildiği bir düzen üzerinde duracağım. Bir başka devletin yabancı uyruklarını dışta bırakmak amacıyla bile bile **yalnızca ülke yasalarınca yönetilen** sözlerini kullandım. Bu sözlere bir de **bir başkasının egemenliğinde bulunmayan** sözlerini ekledim, bunu da kocalarının ve efendilerinin yetkesi altında bulunan kadınları ve hizmetçileri, anababalarının ve vasilerinin yetkesi altında bulunan çocukları ve yetimleri dışta tutmak için söyledim Son olarak da bir cinayet nedeniyle ya da onur kırıcı bir yaşam sürdürdüğü için namussuz diye bilinen kişileri dışta tutmak için **onurlu bir yaşam** sözlerini kullandım.

IV. — Kadınlar doğaları gereği mi yoksa toplum-

sal olarak mı erkeklerin yetkesi altındadırlar gibi bir soru sorulabilir. Toplumsal olarak bu durumdaysalar hiçbir neden bizi kadınları yönetimin dışında tutmaya zorlayamaz. Gene de deneye başvuracak olursak bu durumun onların zayıflığından geldiğini görürüz. Dünyanın hiçbir yerinde erkekler ve kadınlar birlikte egemen olmadılar, erkeklerin ve kadınların bulunduğu her yerde erkeklerin egemen olduğunu, kadınlarınsa yönetildiklerini görüyoruz, böylece iki cins uyumlu bir biçimde yaşamaktadır; bir geleneğe göre Amazonlar erkeklerin kendi ülkelerinde yaşamasına izin vermiyorlardı, yalnızca dişi çocukları besliyorlar, doğurdukları erkekleri öldürüyorlardı. Kadınlar doğaları gereği erkeklerle eşit olsalardı, ruh güçleri erkeklerle aynı düzeyde olsaydı ve insan türündeki gücün ve dolayısıyla hakkın ögeleri durumunda olan zihinsel niteliklere erkeklerle aynı ölçüde sahip olsalardı, bu kadar değişik ulus içinde hem iki cinsin aynı ölçüde egemen olduğu hem de erkeklerin kadınlar tarafından yönetildiği ve kendi zihinsel niteliklerini ortaya çıkartacak bir eğitim gördükleri bir yerin bulunmaması düşünülmeyecek bir şey olurdu. Ama bu hiçbir yerde görülmemiş bir şeydir ve sonuç olarak kadının doğası gereği erkekle eşit olmadığını söyleyebiliriz, ayrıca iki cinsin eşit ölçüde egemen olması, hele erkeklerin kadınlar tarafından yönetilmesi olanaksızdır. Üstelik insan duygularını göz önünde tutarsak, erkeklerin kadınlara duydukları aşkın genellikle cinsel istek dışında kökeni bulunmadığını, erkeklerin kadınların zihinsel niteliklerini ve bilgeliklerini güzellikleri kadar önemsemediklerini, sevdikleri kadınların kendilerinden başkalarını da beğenmesine katlanamadıklarını düşünürsek barışa büyük zarar vermeden erkeklerle kadınların eşit ölçüde egemen olmalarının sağlanamayacağını kolayca görebiliriz. Ama bu noktada gereğinden çok durduk.

(Bu yapıtın sonraki bölümleri elde bulunmamaktadır.)

— S O N —

Çevirenler: AFŞAR TİMUÇİN - MEHMET SERT

SANAT VE EDEBİYAT

ADALET AĞAOĞLU
ŞİİR VE SİNEK

Oh, dedi Şükriye hanım, ohh, kızım geliyor. Oh Allahım, hiç aklımda yoktu, taa yaz ortaasını bulur artık, başka gelemez diyordum, oh ne iyi oldu, bayram seyranlar da bitti artık peşpeşe, taş çatlasa mektebi koyup gelemez diyordum, geliyor işte, hey güzel Allahım, ne diye kapatıyorlar mektepleri böyle durup dururken, oh iyi oldu, çok şükür oh, kızım geliyor.

«Kızım geliyor İsmayilefendi, duydun mu, geliyormuş işte. Bak böyle yazıyor, oku da bak, nah işte mektubu, oğlun da okuyuverdi zaten, inanmazsan ona sor, yahut sen sormayı falan boşver de İsmayilefendi, koşuver ne olursun, çabucak koş git, bir kilo köftelik kıyma yaptır bana, al işte para, yeter mi, yeter yeter, sen köftelik de de, ben bir ekşilisini yapayım kızıma güzelcene, pek sever, aman maydanoz, maydanozu unutma İsmayilefendi, bir de dereotu İsmayilefendi kuzum, ha unutma dereotu, kendi kendime olunca, cinbaşıma, işte görüyor musun, hiçbir şeyler almaz oldum, aldırmaz da oldum, ye ye, yalnızlık; ne yiyeceksin, geçende makarnayı da size veriverdim zaten, bitiremedim, böyle tamtakır kurubakır bir ev oldu benim ev işte, sen bir kilo da şöyle en kırmızısından domates al bana, haa bir kilo da patlıcan kuzum İsmayilefendi, söyle o meymenetsiz zerzavatçıya, Şükriye hanım kızına imambayıldı yapa-

cakmış deyiver de toparlansın kazıkçı pis, yine çekirdekli acı patlıcanları sokuşturmasın benim gibi birine, deyip kış turfanıdır, sokaktan toplamıyoruz parayı, bol keseden yaşamıyoruz, bir emekli maaşı bizimkinden, kime yetsin, kızıma mı, bana mı ha, ah Güler'im ah, kimbilir ne özlemiştir benim yemeciklerimi, ah okumak. Okumak. İyi. Güzel. Güzel de, koş git İsmayilefendi, hadi gecikmiyelim, yesin. İşte canım okusun kızım, amaan, dilim şeydiyor, koş..»

Okumak. İyi. Güzel. Her an yüreğim ağzımda lakin. Hiçbir dakka şöyle rahatça gözlerimi yumamaz oldum, uykular zehir zıkkım, koş İsmayil olasıca, ne ağır yürür bu adam da, sallana sallana şuna bak. Saat kaç oldu kimbilir ayol, ne kaldı şurda akşama, gebertme işte geberesice. Hay kızım, şu mektubu daha bir önden atsaydın olmaz mıydı, yollarda mı gecikti nedir, postalar da bir alem zaten hesabetsene, tam geleceği gün öğreniyorum geleceğini, ondan sonra hadi bakalım iki ayağın bir pabuca, yağ yok, un yok, et yok, seğirt dur artık, yetişebilirsen yetiş, zaten otur otur, ağırlaştım, yalnızlıktan iş güç tutmaz oldum, ha deyince toparlanıp kalkamıyorum ki.. Bir güzel sofra kurayım yavrucuğuma, evine geldiğini anlasın bari çocuğum. Oh çok şükür, sağsalim ya, aman ne yapayım, neyi ne kadar yetiştirirsem o kadar artık, sağsalim gelsin, girsin de şu kapıdan içeri hele, off bacaklarım, kemik kemik, iki saat çözülüp açılmaz artık, hadi Şükriye, hadi gayret, kımılda, hiç aklında var mıydı, kızın geliyor işte...

Anaların, diyor Şükriye hanımın kızı Güler, anaların yüreği hep ağzında. Hep böyle oldular. Uykularında - uyanıklıklarında ölülerimizi görür oldular bütün bütün. Analara, analara, en çok onlara yazılmalı şiirler çocuklar. en çok onları anlatmalı. Hep anlatmalıyız, okul kapılarına varamayan, hiç değil her akşamüstü, oh çok şükür sağsalim geldi bu gün de, diyemeyen, her günün her akşamını bile bekleyemeyen, yarına da-

yanmak için her günün her akşamüstü olsun sevinemeyen, hep uzaktan, aylar ucundan kıvranıp duran analarıı, onları anlatmalıyız. Şiirleri onlar üstüne, onlar için yazmalıyız çocuklar. Anaları çocuklar, insanları çocuklar, tutarsa şirimiz ayakta tutar. En yakınımızdan başlamalı, onlara, onlara, onlar için en güzel şirleri yazmalıyız.

Güler, bir akşamüstü anaevine vardığı zaman da, son yazdığı şiirinin en güzel şiiri olduğunu düşünüyor: Arkadaşlarım da onayladılar zaten, en katı kafalımız Zehra bile, ben şiirimi okuyunca yurtta, kızım anandan önce işçimi yazsana sen, diyemedi. Benim şiirimi dinledi dinledi de, kirpikleri çipildedi, gözüne inen yaş perdesini gizledi. Sesi bulandı da, «Sağol Güler» i bile çatallı çıktı, anlamaz mıyım? Anaları, anaları, şiirlerimizde onları da anlatıp, onlara da okumalıyız şiirlerimizi. Her şeyin içinde kendilerini de düşündüğümüzü bilsinler, başkaları da bilsin bunu, güzel olsun ama şiirlerimiz, en güzeli olsun; en çok buna çabaladım. Bir kutu çikolata, bir şişe kolanya, ya da üç metre kumaş. Yok. Ama benim bir şiirim var. Güzel olmasına özenilmiş bir şiirim. Evi onunla donatacağım. Annemi...

Şimdi, daracık bir mutfakta annesinin kan-ter içinde ekşili köfteyi terbiyeleyişine, tezelden soğusun diye imambayıldıyı bir tepsi suyun içine oturtuşuna bakıyor, onun açıklamalarını - savunularını - dinliyor Güler: «Tabi kızım, tabi, geciktim, buzdolabına da sıcak sıcak konulmaz ki, daha doğru dürüst kullanamadan bozuluverir, paltonu bile yaptıramadan biz, buna sıvanmıştık, yazık değil mi?»

Salatanın maydanozunu, dereotunu ince ince kıyıyor Şükriye hanım, hiç olmadık bir sabırla, özene bezene, sızıldanarak bir yandan: Ah bak, sen gelmeden herbir şeyleri hazır edeyim dedim, yetişemedim, kap-

lumbağa gidişli İsmayilefendiyle ne olacak zaten, olacağı bu. Elim mi ağırlaştı benim de, yapmaya yapmaya unuttum mu yapmasını? «Güler kızım, şu zeytinyağı şişesini uzat hele.» Yoksa belki helecandandır, elim ayağıma dolanıyor, ay bak şişeyi kaydırıyordum nerdeyse, ilâhi Şükriye karısı e mi, senden ne ot olur, ne ocak, derlensene, işte kızın tam bir hafta seninle, tam bir hafta dizinin dibinde. «Bir hafta demiştin, değil mi Güler, mektebi kapamalarıyla?.» Acaba bir kilo daha patlıcan alsak mı? Camları silsek mi?

Güler patlıcandan, camlardan habersiz, annesinin beş günü bir hafta yapıvermesine sevecenlikle gülümsüyor: Arayı şiirle kapatırım. Şiir unutturur ona bir hafta değil, beş gün kalacağımı, şiir onu sevindirir.

«Anne, bu kadar inceleme canım, hadi oldu, yeter oturalım şöyle başbaşa, sana ben...»

«Ah» diyor Şükriye hanım büyük bir çığlıkla, «Ah, acıktın tabi! Yoldan geldin. Geç kaldım. Tamam, Hemencecik tamam ederim. Şu tuzu uzat hele!» Sabırsızlanıyor tabi, Güler, kızım, işte yine iğne iplik, avurtları iyice çökmüş, yurtlarda öyle, hısım akraba evlerinde kim bakacak ona tabi, kimse bakmaz, kim kımıldayacak yerinden onun için, kendi de bakmaz kendine zaten, nasıl baksın, yollayabildiğim para belli, benim durumum belli, o koca şehirde nasıl olur insan, nasıl doyunur? «Al, atıver ağzına sıcacık bir muska böreği hadi, şimdi otururuz, sofraya ekmek koyduk mu biz?»

«Geldiğimden beri koşturuyorsun anne, ekmeği koydum» diyor Güler: Sesim hırçın çıktı. Acıktığıma veriyor, mideme. Daha kapıdan girince ilk işim şiirimi okumak olsun anneme, şiirini onun, demiştim. Hadi kahve, diye tutturdu, mutfağa seğirtti. Hadi limonata, diye tutturdu, mutfağa seğirtti, akan musluğu anlattı. Elimden gelmiyor, tamirciler ateş pahası, ya bir de buzdolabı bozulursa ne yaparım, diyor. On dakika henüz bozulmamış bir buzdolabı için hayıflanıp durdu;

ya ölürsem ne olursun, diyor. Kimin öleceği önden sırayla belli mi, artık sırası sekisi mi kaldı işin? Herşey durulsun, dinsin; şiiri okuyayım ona, diyorum. Artık böyle olunca, dursun. Yemekten sonra. O zaman okurum.

«Otur anne, şimdi sana bir şiir okuyacağım.»

Öyle ya, artık tamam. Artık tam sırası. Evi dip köşe temizledik. Annemin başedemediği camları, kapıları sildim. Sürünüp giremediği yatakaltlarının tozunu. Musluklar ovuldu. Yeniden yemekler pişti. Çürük sebzeler ayıklandı. Yerlerine yenilerini taşıdık. Üçüncü gün banyo sobası yakıldı. Kendimiz de temizlendik. Akşamın altısı oldu. Çayını demledim. Geciktik. Eline yününü aldı. Şimdi içi enikonu rahat artık. Evin heryanı yeni ovulmuş pirinç kaplar gibi pırıl pırıl. Su kapları dolu. Gaz tüpleri dolu. Artık kafasının takılıp kalacağı tek nokta yok. Ben de dişimi sıktım, iyi sıktım. Sabırla bu saati bekledim, üç gün önce kapıdan girince ben, gözü şöyle bir elime kaymadı mı, yarım kilocuk kaymaklı lokum getirdi mi acaba diye? Ona elim boş, büsbütün armağansız gelmediğimi anlayacak şimdi. Gerçekte ben belki günlerce hep bu ana hazırlandım. Şu anın annemi için çalıştım. Şiirini geceler boyu ince bir nakış işler gibi, ona güzel bir hırka örer gibi işleyip ördüm, maydanozu, dereotunu pul pul kıyar gibi. Ben için için hep dedim ki, analara, analara, şiirler en çok onların uykusuz, tedirgin gecelerine, doğranmış yüreciklerine. Zaman benim yalnız annemi yapayalnız yüklenilmiş tedirginliklerinden çıkarmama izin vermiyor olur mu? Onlara, onlara Durma ovulmuş, durma parlatılmış eski bakır taslarına bir demet çiçecek koymalıyız.

O zamandı. Üçüncü günüm. Şiirini, - şiirimi - çantamdan çıkardım. Tam başlıyordum: Otur anne, şimdi sana bir şiir okuyacağım. İçerde ve içimde şiirimi

yeniden gözden geçiriyordum. İyi ki ilk gece ya da dün sabah, gaz tüpünü değiştirmeye koştururken o beni, aceleye getirmemişim, - musluğu ingiliz anahtarıyla gevşettim, kenevir sarıp sıkıştırdım, su sızması durdu - iyi ki o su cız cız akarken okumamışım, iyi ki bu zamanı beklemişim, diyordum. Öyle. Güzel bir şiir bu. Musluğa keneviri sararkenden biliyorum, güzel. İnsanların tarih boyu tek taşını, tek özverisini atlamamış, onların dolanık günlerine ufacık ufacık tığlarıyla karşı koyuşlarını atlamamış bir şiir. Güzel örülmüş, dört kıyısına da iğneoyalarından bir sıra biber çiçeği dikilmiş. Artık zamanı. Okuyacağım onu. İşte annem, oturmuş, yünü elinde, dingin. Benim de elim cebimde, kendi üstüne katlanmış bir kağıtta; yanına gidiyorum. Açacağım, kendi üstüne katlanmış.........

....

«Acaba dolaptaki imambayıldıyı da versek mi İsmayilefendiye?»

Durduğum yerde durup kaldım. Elim cebimdeki, kendi üstüne katlanmış kağıtta, kağıttan bir kaç milim uzaklaşmış olarak. Şiir benden kaçıyor sanki. Hemen kavradım kağıdı, cebimden çıkarıverdim. İşte şiir elimde. Şiirimiz. Görürgörmez imambayıldıyı unutur sanıyorum.

«O kalan yemeklerle birlikte imambayıldıyı da verelim. Yemedin. Bari onlar yesin. Üç gündür dolapta durup duruyor. Boşuna yer işgal ediyor.»

Kalan yemekler, İsmayil efendiler, dolapta yer tutan imambayıldı zihnini kurcalayıp duracak. Şiirini iyice bir dinleyemiyecek. Şiir şiirsiz kalacak. En iyisi bunu da bitirmeli.

«Çok istiyorsan götürüp vereyim. İsmail efendi kapının önünde oturup duruyor.»

«İyi olurdu ya, yorulacaksın. Çağır gelsin, yorulma.»

Yoruldum, doğru. Ama kendi de bitti. Durma didindik. Şiir? Henüz yok. Çay demleniyor. Annemin bir

tepsiye dizdiği yemeklerle imambayıldıyı aşağı indirdim. İsmail efendiye verip döndüm. Yukarı, annemin yanına çıkıyorum. Şiirimden soğumuş gibiyim. Şiirimden. Yok. Cayma. Şiiri duyunca anlar, sevinir. Hele kendisi için yazılmış olduğunu öğrenince.

«Çay koyayım mı?»

«Koy ya. Oturup içelim. Bir oh diyelim.»

Üç gündür yanındayım, hep bu anı bekledim.

Böyle dedim ya, sanırım duymadı.

«Çay güzel demlenmiş» dedi, çay bardağını ona uzatırken ben. «Kendine koymadın mı?»

«Koydum. Getiriyorum.»

Çayımı alıp karşısına oturdum. Az önce, imambayıldı nedeniyle yeniden cebime, - içeri - tıkıştırdığım şiirim var ya, şiiri, şiir yani, orda bumburuşuk duruyor. Çıkarıp hışırtıyla düzleyeceğim. Artık okuyacağım. Pencereden üstümüze güzel bir akşam alacası süzülüyor. Şiirin duvarını, desteğini kurmağa hazır.

«Kuru kuru içme Güler, biraz bir şey ye kızım, bak orda pandispanya var» diyor. İspanya üşüşüyor aklıma. Kartpostallar, turizm acentalarının duvarları. İspanya. Annemin elinde plastik bir sinek öldüreceği, şıp diye sedirin kıyısına vuruyor o zaman.

«Nerden çıktı bu? Onca da dikkat ediyorum. Eve sinek sokmamaya çalışıyorum, bu saatte bile çekilip gitmiyorlar baksana.»

Ah, İspanya! Gitmeli. Batması uzun süren güneşler. - İnsanları böyle uzun süre yalnız bırakmamalı. Sanki bile isteye kaçıyoruz onlardan, sonra da avuçlarımızda şiirlerle geliyoruz, titizliği ondan arttı, öyle olmasaydı, sana bir şiir okuyacağım anne, dediğim sıra alt kata verilecek imambayıldıdan sözetmez, tek bir karasinek peşine düşmezdi. - Belki ne dediğimi anlamadı annem. Gözlerini de, plastik sinek öldüreceğini de tümüyle karasinek peşine takması ondandır.

«Uzat bakayım ayaklarını şöyle. Bir de sigara yak. Sana anne, tamam mı, senin için yaptığım bir şiiri o-

kuyacağım şimdi.»

Öyle ya; bu da var: Okuyacağım şiirin herhangi bir kimsenin, herhangi bir kimseye herhangi bir şiiri olduğunu sanmasın. Bizim şiirimiz bu.

Yüzünde uçuk bir pembelik. Batan gün akşamın külrengine erguvan tozlarını serpiyor.

«Benim için öyle mi?»

Sevindi. Pembelik. Ellerim çok kıpırtılı. Şimdi ona sunuyorum işte, lüks lambasının gömleğini dağıtmadan, toz etmeden, işte başlıyorum.

«Bu masa oraya yakışmadı. Yarın duvarın dibine çekelim mi? Oda daha genişler hem.»

Doğru. Oda çok dar. İspanya'yı geriletip pandispanyadan alıyorum bir lokma; içimi bastırsın. Şurama saplanan bir kurşun parçasını, şu lanet kılçığı içerlerime itsin.

«Şimdi çekeyim istersen?»

«Yok, yok. Sen yemeğin altını söndür de, onu yarın çekeriz. Ocağı söndür, yahninin altı tutmasın, cânım et, ağız tadıyla ye bari..»

Ocağı söndürdüm. Çayı bitmiş. Yenisini koymak istedim.

«Şiir okuyacaktın ya, çayın acelesi yok» diyor

Şiir yere düşmüş, biber çiçeklerinin birazı solmuş, artık çok kötü olacak okumam, biliyorum. Yine de en büyük özlemim, dileğim kaç yerinden dilim dilim bölünmemiş, gün batmamış, odada yalnız daha koyu bir külrengilik kalmamış gibi - İspanya'mı anlamasın - geri oturuyorum karşısına. Şiiri yerden kucağıma taşıyorum, biraz sırtım ağrıyor, ya da bir yerim, ama başlıyorum. Annemin elinde plastik sinek öldüreceği. Gözü bir yastığın üstünde. Bekliyorum. Sinek avlayıcısını yastıktaki sineğe nişan almıştı çünkü: Kızıma konma.

Bekliyorum. Plastik şeyi pat diye vurdu sonra yastığa.

«Hay Allah!» dedi.

Yine kaçırdı sineği.

Sonra işte, bir süre bekledik. Yaaa çocuklar, uzun süre bekledik.

Ah, diyor Şükriye hanım, ah İsmayilefendi, apartopar kalkıp gitti, bir hafta dedi, üç günde gitti, mektebi açılıverdi, ne var açılıvermeseydi, artık İsmayilefendi, yeniden bekle de bekle, şurda yatarken üç gün geceleri bir uyanıyordum, şuramda bir rahatlık duyuyordum, hayırdır inşaallah ne oldu, birden bakıyordum İsmayilefendi, tabi ya, kızım yanımda, şimdi yine say dakkaları, say, sabah olmaz, gördün ya çöpeye dönmüş, biraz toparlansın dedim, yedirdim içirdim çok şükür, lakin şu karasineklere de bir çare bulmalıyız İsmayilefendi, rahatsızlık veriyorlar, getirdiğin domateslerin ise yarısı çürük çıktı inan, söyle o pis zerzavatçıya, burnumuzun dibinde karasineklerini çekiyoruz bir de, olmaz böyle İsmayilefendi, olmaz! Ah sahi! Bak, tüh! Bir şey mi unuttuk biz?

İçim öyle diyor.

1968......1978......

— T. Tuna'ya —

I

Tükenir çay saatleri
Çürük ikindiler aşılır
Güneş kanlı ayaklarıyla boşaltır kenti
Yaklaşırken göğün ünlü korsanı
Germek için üstümüze kara yelkenini

Birileri 'gitmelerle dolu'dur
Yazılmamış şiirler aramaya
Bırakmıştır tüm yükünü gözlerinin
Yüreğimizin yalnızlıklar limanına

II

Akşam
Gene alkolü çağrıştıran
Kendimizle bir düello öncesi
Giysidir yalnızlık kumaşından
KORO
Dinsin bu yorgun gezinmeler
İçimizde çağıldayan özsuyu
Coğrafya kitapları yazmıyorsa da
Vardır elbet aşkların da döküldüğü denizler

MUSTAFA ÖNEŞ

ZENCİYSE YÜREK

Yüreğim bir zencinin yüreğidir
Yoksa nasıl dayanır bu acılara
Bu yakan türküleri nasıl söyler
Bir akşamüstü sevdalandığım yalnızlığa
Nasıl dayanır zenci olmasa
Akşamüstü kötü zaman
Orospu pabuçları kadar dayanıksız gözler
Karşılıyor beni çaldığım kapıdan
Tutsaklığımın kaç milyonuncu günü
Duvarlarım tebeşir boydan boya
Parmaklarımın ucunda tutuyorum güneşi
Gevşesem kaçıp gidecek
Yüreğim zenci olmasa
Nasıl tutarım güneşi
Şu dört duvar arasında

PERİHAN MAĞDEN

YASAKLARLA

Son kuş uçar senden bana
en arlanmaz zamanında gecenin
sevdanın rüzgârını getirir
bir kuş uçar sınırından gecenin

Bir kuş uçar senden bana
umudun zonkladığı zamanında gecenin
yasaklarla büyür ezgi çoğalır
süpürür karanlıklarını gecenin

ADNAN AZAR

YAŞAMAK KUŞKUSU

Kimse geceyi karanlık sanmasın
aldanmasın soluksuz uykulara
eskimiş bir yalnızlık
başlarsa içinin daralan sokaklarında

Sabah
hücresinin duvarları aydınlanmasın

Kimse beklemesin dönüşünü
tutkuyla gidenlerin
sözü yok çocuklara kanadı kırık kuşlara
yüksek dağların karını sevenlerin

Kimse korkmasın yıkılır bu dağlar
bu yağmursuz günlerde
yaşamak kuşkusu
balkonumuzda solan çiçeklere
sabahların serinliğini özletirse

Dalgalar bozmaz denizin rengini
bir yaz gecesi gibi güzelse
toprağa düşen çocuğun gözleri
Kimse kullanmasın ölüm kelimesini
kuş uçtuğu dala konmazsa

ÖMER ATEŞ KIZILTUĞ

YOL AYRIMI

Denizlerin köpüğünce mavi
Uçurumları kuşatınca derin gözlerin
Gül yüzün solmasın isterdim senin
Ve çağıltın yitmesin isterdim dalgada
Donatınca sözcükleri âsi sesin.

Yaşam nasıl çiçeklenirdi
Bir martının gözyüzüne
Kanadını batırdığı yerde

Dağyeli apartması bir gül
Buharlaşırdı dudaklarımızda

Şehir ne yana düşmüştü
Serin-mavi deniz ne yana
Yüzyıllık çınarlar fabrikalar
Okyanuslar dalgalar yangınlar
Artık biliyordun hepsini
Sevdalıca sığ sulara inişini
Sürek avlarından
Nişangâhlardan
Kurtulan yüreği

Üstelik kalbine sıradağlar dizili
Bir tornacı çırağının saçtığı
Kıvılcımları duydun teninde

Bir yol ayrımındasın şimdi
Köhne sığınaklara giden
Göğsünde engerekler çıbanlar

Gün boyu boğuldun kirli odalarda
Yakıcılığına karşı yalazın
Korkak sinsi arsız
Ve küstahça yaklaşmaktasın
Uçsuz bucaksız ufkumuza
Paslı silahlar kuşanarak

And içtim gelen kışı sindirmeye
Bundan böyle kullanacağım güneşi
Sırtımda aile ilişkilerine batmış
Eskimeye başlayan ceket yerine

Gocuğunda boğulmaktasın sense
Gece gibi karanlık düşüncelerin
Ve inancın paslı kalbinde
Üşümektesin

Ey akşamüstü kalbe düşen çıngı
Yol almaktasın bahara doğru
Demirden maskeleri eriterek
Bağları çubukları esnaf çarşılarını
Kapalı kepenkleri aralayarak

Gökyüzünün
En parlak yıldızını veririz biz
Bu koşunun bayrağını taşıyana
Tökezleyip bir kişi uğramışsa kazaya
Varsın uğrasın, beklemek boşuna
Sarptır yolumuz

Bir bildiriyle çarpsın hıncımız
Varoşlarda fabrikalarda
Örselensin gül omzumuz
Haydi haber salma vaktimiz
Acıyla yaralı o martıya

AHMET ADA

KUŞ

(bir barış kuşu uçar yurdumuzdan dünyaya)

Kuş uçar
Aman ne güzel uçar kuş
Çözülür göğsünden bulutların düğümü
Toplanır kanat uçlarına.
Kuş uçar
Onun oyuncağıdır akşam üstleri
Gündüzleri yıldızlar kadar yüksektedir
Barış içinde görmek ister tüm milletleri.
Kuş bilinçle sözleşmiştir
Yakalanmaz iki bulut arasındaki yağmura
Özgürlüktür kuş
Kuş çınlayıştır
Barıştır.

MELAHAT KAÇAMAK

DÜNYA BİR

Dünya bir
Biz parçalıyoruz onu
Biz dilimliyoruz
Bu senin
Bu benim

İnsanlar bir
İnsanlar kardeş
Biz yapıyoruz onları yabancı
Biz yapıyoruz onları düşman

Hava bir
Ekmek bir
Su bir
Biz bölüyoruz onları
İstediğimiz gibi
Size şu kadar
Bize bu kadar

Yaşamak güzel
Biz çirkinleştiriyoruz
Biz kötüleştiriyoruz onu
Kimine çiçek
Kimine diken

Sen
Hangi yönü tutarsan tut
İnsanlara götürür bütün yollar...
Dünya bir
Tüm kötülükleri
Yok edecek olan insanlar

NİYAZİ HÜSEYİN

KALDIRAÇ

Keskin kötü kokusuyla
Bakır bir tütsü kabından
Yayılan buğu
Küfler ve yokeder çağın
Görünmezden yarar uman
İlkel soyutluğunu

Bir gül düşer kırmızı
Işığın yanıbaşına
Elle tutulan inancın
Sıcak parmaklarından
Akmaya başlar giderek
Pıhtılaşma korkusunu
Kafamızdan silen kan

Aldanışlardan gelmişiz
Taşlardan ateşlerden
Mucizeler umarak
Yeni biçimler verdik
Evrenin yapısına
Ve elyordamıyla aklın
Vardık dehlizin güneşe
Açılan kapısına

ABDÜLKADİR BUDAK

DERGİDEN

BEHÇET NECATİGİL
BİR FİKİR ADAMININ ÖLÜMÜ

Türk kültür hayatı bir felsefeciyi daha yitirdi. 1950 - 1955 yıllarında İstanbul'da Kabataş Erkek Lisesi'nde birlikte çalıştığımız Dr. Ziya Somar bu felsefeci.

Ziya Somar, ders kitaplarının dar dörtgeni içinde kalmayan, derslerini ve sohbetlerini renkli, şaşırtıcı buluşlarla yüklü artistik bir yaratma biçimine dönüştürmede usta bir öğretmendi. Öğrencilerinin, dostlarının belleğinde daima canlı bir anı olarak kalmasının nedeni, dikkat ve merakı hiç gevşetmeyen bir kültür birikimiyle rahat, dolu, ilginç konuşmalarında aranmalıdır. O bir kalıp, bir dogma adamı değil, bilgilerini akışkan hayata aktarırken onlara geniş boyutlar katmasını bilen bir aydındı. Felsefe ile edebiyat arasındaki bağları vurgular, bağlamlar kurar; aklın, sezginin, yöntemin hakkını verir ve bu bolluk içinde kendini dağıttığı da olurdu. Konuşmaları, tartışmaları bir çağlayan gibi akardı boyuna.

Kabataş Erkek Lisesi'nin ekyapılarından birindeki odasına girdiniz mi kendinizi döşemeden tavana yığın yığın ve kullanılmaktan yıpranmış kitap dizilerini arasında şaşkın, çaresiz hisseder, dakikalar ilerledikçe dirilir ve Somar'ın büyülü havasında ısınırdınız. İncelemelerini, çevirilerini bastıramayıştan gelen hırçınlıklar altında, iç aydınlığı olan, iyimser bir adamdı Somar. Üzüntülü kimseleri neşelendirmesini bilir, sofralarda sanatın, edebiyatın eşliğinde güleryüzlü, konuşkan olunsun isterdi.

Eserleri arasında «Yakın Çağların Fikir ve Edebiyat Tarihimizde İzmir», Somar'ın büyük tasarılarından biriydi. Kendi olanaklarıyla ancak (uzun süre sık sık

okuduğum, okuttuğum) birinci cildini bastırabildiği ve Halit Ziya'nın İzmir yılları, İzmir'de yazdığı eserleri, İzmir'deki çevresi üzerine araştırması, Somar'ın edebiyat ve fikir tarihimizde ilginç, yetkin eserlerinden sadece bir tanesidir. Bu monografinin tamamı, sonra Mehmet Emin Yurdakul ve Halide Edip Adıvar üzerine yazdıkları kitaplaşamadan kaldı. Dosya dosya tamamlanmış, tamamlanmak üzere eserlerini ara-sıra çıkarıp gösterdikçe acı bir gülüşle güler, sonra her zamanki neşesine dönerdi.

Değerli dostum 26 Kasım 1978 pazar günü, kısa bir hastalıktan sonra ölüm yolculuğuna çıktı, onu 28 Kasım Salı Erenköy Sahrâyıcedit mezarlığında, çok gençken bir deniz kâzasında ölmüş oğlunun yanına gömdük ve anılar fanusunda titreşen parıltılara dalarak gündelik hayatımıza döndük.

29 Ekim 1970'de bir ziyaretimizde bana el yazısıyla yaşamöyküsünü vermişti. Ömrünü felsefe ve edebiyata adamış bir fikir adamının, değeri ilk kaynak olmaktan gelen bu belgesinin yayın yeri elbette Felsefe Dergisi olmalıdır:

> Ziya Somar. Doğum yeri: Yanya, yılı: 1906. İlk, orta ve lise öğrenimini Bursa lisesinde yapmış, son sınıfı Konya lisèsinde bitirmiştir. Üniversiteyi, İstanbul Darülfünunu Felsefe şubesinde tamamlamış, oradan 1929'da diploma alarak, sırasıyla Konya, Sivas, Erzurum, Edirne ve İzmir liselerinde felsefe ve edebiyat öğretmenliği yapmıştır. 1948'de İstanbul Üniversitesinde «Türk Felsefe Düşüncesinde İdealist Akım ve Mehmet İzzet» üzerine bir doktora tezi ile felsefe doktorluğunu kazanmış, fakat tezini bastıramamıştır.
>
> 1950'den 1963'e kadar İstanbul'da Kabataş Erkek, Haydarpaşa, Erenköy Kız ve Galatasaray liselerinde felsefe öğretmenliğinde bulunmuş, 1963 - 1965 yıllarında da Erzurum Atatürk Üniversitesi Felsefe Öğretim görevlisi olmuştur. 1969

yılında İstanbul Galatasaray lisesinden emekliliğini istemiştir.

Çıkan eserleri :

Bergson Hayatı ve Felsefesi, İlmî Felsefe (Reichenbach'tan tercüme), Yakın Çağların Fikir ve Edebiyat Tarihimizde İzmir (cilt 1, 1944) Bir Şehrin ve Bir Adamın Tarihi: Tevfik Nevzat (1948),

Yazılmış ve Basılmamış Eserlerinden Bazıları :

Sokrates ve Ölümsüzlüğün Apolojisi, Felsefe ve Aşk. Abelard ve Heloise, Felsefe ve Cinnet: Schopenhauer, Nietzsche ve Ahlaksızlığın Ahlakı, Alain: Felsefe Adamı ve Öğretmen, Bizde ve Dünyada Anarşizm ve Anarşistler (iki cilt), Baha Tevfik ve Fikir Hayatımızda Bunalım, Jaures: İnsan ve Sosyalizm, Mehmet Emin: Türk Şairi ve Türkün Sazı ve başkaları.

Anısı önünde saygıyla eğiliriz.

KİTAPLAR

SADIK HİDAYET'İN 'KÖR BAYKUŞ'U

Modern İran Edebiyatı'nın kurucuları arasında, en önde gelen Sadık Hidayet, 1951'de Paris'de intihar etmişti. Ölümü sırasında pek az kişi tarafından bilinen etkileyici edebiyatı, geçen yıllarda, gittikce artan bir ilgiyle dünyayı sarmaktadır.

Gene o yıllarda, sosyal-gerçekçi bir edebiyatın öncülerinden Muhammed Mes'ud, bir gece kulübünden çıkarken, Tahran'da, Şahlık diktatörlüğünün gizli polisince katledilmişti. Muhammed Mes'ud'un katledilmesi olayı, bizde 1948 yılında Sabahattin Ali'nin katledilmesi olayına benzer. Bu bakımdan politik kaderlerindeki bazı farklılıklara karşı, önemli benzerlikler de bulunan İran'la Türkiye'de, aynı yıllarda gerçekçi yazarların öldürülüşü temelde aynı politik anlayışların sonucudur. Sadık Hidayet'in de, İran'da kalsaydı, genç aydın kuşaklar üzerinde yarattığı derin etkiden ötürü, gizli polisce öldürüleceği düşünülebilirdi.

Muhammed Mes'ud'u, çağdaş Türk Edebiyatı'nın kurucularından Sabahattin Ali'ye, Orhan Kemal'e benzetirsek, Sadık Hidayeti de Sait Faik çizgisine koymamız gerekir. Ama gene de arada önemli farklar var: Sadık Hidayet, eski İran Edebiyatı'ndan olduğu gibi, çağdaş Batı Edebiyatı'ndan da, modern İran Edebiyatı'na daha çok şey taşımıştır; ayrıca da, kendi kuşağı ile, kendinden sonra gelen aydın İran kuşaklarını politik alanda da, duygulanım ve dünya görüşü alanında da daha çok etkilemiştir.

Geçlik yıllarında, 1959 yılı ile sonrası yıllarda, İstanbul'da tanışıp arkadaş olduğum genç İranlı öğrenciler içinde, bana Sadık Hidayet'in yapıtlarından birçok

parçaları ezberinden okuyan genç insanlar vardı. Bu gençler aynı zamanda Ömer Hayyam üzerinde de çalışıyorlardı. Gene yaşamının tümüyle, Sadık Hidayet'in yapıtlarında çizdiği, metaforlarla, imgelerle zenginleştirdiği o anlatımı büyülü hikâyelerindeki kahramanlarla, aynı hayatı yaşadığını düşünen genç iranlılara rastladım.

Jean - Paul Sartre'ı okuduğumuz dönemlerdi. **'Kör Baykuş**'u o dönemlerde, okumadan tanımış oluyorduk. Ardından Sadık Hidayet'in fransızcaya çevrilmiş (ya da fransızca yazılmış) **'Lunatique'** adlı öyküsünü okuduk; ünlü **'Üç Damla Kan'** adlı hikâye kitabından, özel olarak yapılmış - yayınlanmamış - çeviriler okudum.

Sadık Hidayet'in Fransa'daki yıllarında Sartre'la olduğu gibi, André Breton, P. Soupault, Vallery - Radot ile ilişkileri var. Ayrıca, Jensen gibi, Knut Hamsun gibi bazı İskandinav yazarları da derinlemesine okuduğu biliniyor. **'Kör Baykuş**'daki bazı bölümlerin bir Lautréamont coşkunluğuna vardığı da açıklıkla görünüyor.

Sadık Hidayet'in, eski İran Edebiyatı'nın benzetme sanatlarından, iğretilemelerinden, sembollerinden, tematiklerinden de yararlanan, - onlardan kopmadan - yapıtını çağdaş Batı Edebiyatı'nın ruhuyla dolduran sarsıcı yapıtı, İran toplumunun 20. yüzyılda yaşadığı politik kaderle de, kuşaklar boyu büyük bir acıyı, sancıyı çeken İran aydınının bireysel kaderiyle de tam bir uygunluk, derin ve etkileyici bir uygunluk göstermektedir.

İran Edebiyatı uzmanları belki daha açık seçik bir biçimde bilirler; ama, öyle sanıyorum ki, modern İran Edebiyatı'nın en büyük olgusu, derin yetenekli yazar Sadık Hidayet'tir. Onun da en tanınmış yapıtı, şimdi Behçet Necatigil'in seçkin bir içten - yaklaşımla çevirdiği **'Kör Baykuş**'tur. Sanırım ki, gene Behçet Necatigil'in çevirisi olan Rainer Maria Rilke'nin 'Malta Lauridts Brigge'nin Notları' ile Dostoyevki'nin 'Yeraltından Notlar'ından sonra, Kör Baykuş, çağdaş Türk

Edebiyatı'nın yaşamı içine sokulmuş en edebiyatsal metin (texte) çevirisidir. Öyle ki, Kör Baykuş'un iki yerinde ortaya çıkan (kokular ile korkular' konularında) Rilke'yle tema, hatta metin benzerliği (dahi) bu yargının geçerliliğini bozamamaktadır.

Bir roman, daha da doğrusu eşsiz bir edebiyatsal metin olarak 'Kör Baykuş' derin bir sanrının anlatımıdır.

Tarihsel verilerin getirip önüne yığdığı, toplumsal, kültürel, politik kuşatmalar altında, derin bir bunalım içinde kıvranan iranlı aydının, çağımızda bir ölçüde de 'tekil' olan varoluşsal sorunlarının müthiş bir sanatsal anlatımı.

«Sanki çok derin bir uykuya gömülmüştüm ve böyle bir rüya görebilmek için de gerçekten derin bir uykuya dalmış olamak gerekirdi ve o uykunun o sessizliği, benim için edebî bir hayatın işareti gibiydi» (S. 17). Kör Baykuş'un kahramanı, gerçekle düşün karıştığı, düşün gerçekmiş gibi göründüğü, gerçeğin de düşsel bir gerçek-dışılık taşıdığı dünyası içinde, imgelere kapılan ama gene de sürünmesi içinde direnen, kendisini ezen bunaltıyı yaşarken, gerçeğin kendisini «ilk kez bir güneş ışını»nı (s. 6) arayan çağdaş İranlı aydındır. Başka birisi değil!

Bu anlatının kahramanı gerçekte ya da düşte melek kılığında görünen ölü kadınlar görür, ardından bu ölü kadının kendisi varoldu olalı, karanlık odada hep yanında...' soğuk, hissiz, hareketsiz bir ölü' (s. 21) olarak bulunduğunu kavrar. Yaptığı minyatür resimlerden kambur bir ihtiyar fırlar, anlatının içinde şeytansı bir gerçeklik kazanır. Ölüm, öldürüm, asılarak öldürme ve yığınla mezarlık mezarlık, ölüm, ölüm simgeleri... «İçim dışım bir ceset kokusuyla, çürümüş et kokusuyla dolmuştu. Sanki bende eskiden beri, hep vardı bu koku, sanki ben ömrüm boyunca bir kara tabutta uyuyordum hep, ve yüzünü görmediğim kambur bir ihtiyar, hayalet gölgeler, sisler içinde beni gezmeye çı-

karmıştı.» (s. 29). Öncesi belirsiz bir adamın annesi babasının Hindistan'da bir Lingam tapınağında âşık olduğu bir bayader (rakkase) dir (s. 45). Babasıyla ikiz kardeşi amcası, yılanlı bir odaya kapatılarak sınavdan geçirilmişlerdir, çetin sınavın sonunda odadan çıkan babası mıdır? amcası mıdır? belli değildir bu.

Bir Doğu masalında olduğu gibi, birbiri içinden çıkan, birbirine bağlanarak sürüp duran bu acılı sanrıların kahramanı, düşsel gerçeğin içinde kimi zaman Muhammadiye Alanı'na çıkar, Suren Irmağı yakınlarına gelir, eski çağ kenti Rey'e gider. Ağır, parçalanmış cesetler taşır. Bütün bu büyülü hikâyede karanlık öncelik - yaradılış - toprağın ayağın altından kaydığı sanrılı, acılı şimdiki zaman, karanlık gelecek, geleneksel İran Edebiyatı'na özgü imgelerle, maddesel olana birleşir, aynı zamanda Hayyam'a özgü materyalist - mistik bir kavrayışla özdeşleşir. Çelişkin görünecek ama, dine ve ölümden sonraki hayata inanmayan bir mistisizmdir bu.

'Kör Baykuş' İran toplumunun 20. yüzyıldaki kaderinin (Rıza Şah diktatörlüğünün, sonu trajediyle biten toplumsal mücadelelerin, bir an görünüp yiten Musaddık olayının, ardından daha da ağır olarak bastıran emperyalizm güdümündeki Şahlık diktatörlüğünün, bütün o sömürünün, halkın bırakılmışlığının, 20. yüzyılın en korkunç polis devletinin...) doğrudan doğruya verisidir. Aynı zamanda da önceden sezilmesidir. Hala yaşamakta olan görünüşleriyle, Sadık Hidayet'in kâbuslu düşlerinin gerçekliğini şimdi de bir bir gösteren - kurtulmaya çalışan, başkaldıran, nereye varacağı kestirilemeyen - bu toplumsal olgunun aydın bireyde yarattığı yabancılaşmayı, birçok aydının uyuşturucularla - bir ölçüde - gidermeye çalışmış olduğunu saklamaya ne gerek var! Sadık Hidayet'in sanrılarının doğruluğuna, bugün yaşanan İran olayları en gerçek tanıktır. «Tek ilâç şarap yardımıyla unutmaktır; afyonun ve uyuşturucu maddelerin sağladığı sahte uykudur. Ama ne yazık

ki bu tür devaların da etkileri geçicidir, acıyı kesecekleri yerde çok geçmeden daha da şiddetlendirirler... O günden sonra, içtiğim şarap ve afyon miktarını çoğalttım, ama ne yazık ki ümitsizliğe karşı bu davalar, ne zihnimi uyuşturdu, ne derdimi unutturdu bana.»

Sadık Hidayet bu varoluşsal bunaltıyı, toplumsal kökenlerinden büsbütün soyutlamadan - ama semboller, metaforlar katına sıçrayarak - özünde de İran geleneksel söz sanatlarının, benzetmelerinin imajlarının, figürlerinin - öyle ki metin yer yer bir İran minyatürünün imgesel ama aynı zamanda bir düzeye dökülmüş resimsel - biçimini almaktadır - alanından yararlanarak, en çağdaş biçimiyle ortaya koymuştur. Hidayet'in edebiyatının 1950 kuşağı öykücülerinin edebiyat anlayışıyla karşılaştırılması, ilgi çekici bir toplumbilimsel eleştiri yaklaşımı olabilir. Sadık Hidayet'in intiharla biten yaşamının, derin kötümserliğinin, gerçeklikten sık sık sanrılar, alegoriler dünyasına geçişinin belli bir edilgenliğe yolaçacağını sananlar vardır. Yapıtının temelinde yeralan, erdemli aydın direnişini gözden kaçıracaklar çıkabilir. Ama bana öyle geliyor ki, gerçek ne denli kötümser bir biçimde anlatılırsa anlatılsın, kendisi de ne denli kötümserlik verecek biçimde olursa olsun, sırf gerçeğin anlatılması, başka bir deyişle karamsar imgelerin içindeki gerçeklik payı, gerçeğin değiştirilmesi için gereken direnme gücünü verecektir insana. Hidayet'in edebiyatı, bu anlamda gerçeklikten kaçmayan, ama tarihsel olarak derinlere yerleştirilmiş bir edebiyattır.

Behçet Necatigil'in Sadık Hidayet çevirisi, edebiyatın has dünyasına yapılmış büyük bir katkıdır.

DEMİR ÖZLÜ

KÖR BAYKUŞ, Sadık Hidayet, 103. sayfa, 15 lira, Varlık Yayınları (H. Alavi'nin bir yazısı da ekli).

ALNINDA MAVİ KUŞLAR

Genç kadın yazar Aysel Özakın yalın ve başarılı

ilk romanı **'Gurbet Yavrum**...'dan sonra ikinci bir roman yayınladı: **'Alnında Mavi Kuşlar'**. Romanın oluşmasıyla ilgili bütün güçlüklere karşın, duyarlık, biçim, teknik yönünden çağdaşlaşma sancıları içinde gelişmekte olan Türk Romanı'nın bugünkü aşamasında üzerinde durulması gerekli bir yapıttır **'Alnında Mavi Kuşlar'**.

Özakın'ın ilk romanı **'Gurbet Yavrum**...' duyarlı sadeliğine karşı eleştirmenlerce, önemli ölçüde, otobiyografik (özyaşamsal) bulunarak eleştirildi. Türkiye'deki romancılığın gelişmesinin varacağı zorunlu aşama eğer 19. yüzyılda Batı'da olduğu gibi, nesnel bir gerçekçilik olacaksa, bu eleştirilerdeki temel kaygıyı bir ölçüde haklı bulmak mümkün. Ama bir yapıtı otobiyografik öğelere fazlaca yaslandığı için eleştirirken, gene de yapıtın kendisine bakılmasının doğru olacağını düşünürüm: öyle ya yapıt hem özyaşamsal, hem de iyice gerçekçi olabilir; başka bir deyişle, özyaşamsal dır ama toplumla ilgili bir çok gerçekliği de yansıtabilir. Özakın'ın **'Gurbet Yavrum**...' bu türden bir romandı işte.

'Alnında Mavi Kuşlar'sa özyaşamsal olmaktan yarı yarıya, belki de biraz daha fazla, uzaklaşıyor, içinde gene de özyaşamsal öğeler barındırıyor. Kendini okutan, sevimli bir roman. Yukarı paragrafta, yazarın ilk romanı ile ilgili olarak ilettiğim roman, - özyaşam ilgisi üzerine, daha genel plânda şunları da eklemek isterim: bütün yapıtları, büyük ölçüde, otobiyografi öğeleriyle dolu çağdaş büyük romancılar vardır: Joyce, Musil... bunların, ilk aşamada anılmaları gereken büyük örnekleridirler. Özakın'ın roman çizgisi, bu çeşit yazarların yarattıkları platformlar üzerinde gelişmiyor. İlk romanında da görüldüğü gibi, İtalyan gerçekçileri - Pratolini, Vittorini... - bizden de Orhan Kemal gerçekçiliğinin açtığı yolda ilerliyor.

Romanın kahramanı Armağan, taşradan büyük kente - İstanbul'a gelmiştir, edebiyatla uğraşır. Burada,

1950 kuşağı üyelerinden olgunluk çağına yaklaşan biriyle, Sinan'la ilişki kurar. Romanda, Armağan'ın geçmişinden, yetişmesinden kesitler verilir, iki erkek kardeşi ile ilgili bölümler ve romanın öteki kişilerini yansıtan bölümler, yapıtın örgüsünü oluştururlar. Kahramanların dünyaya bakışları ile, sınıfsal konumlarının ve yapıp ettiklerinin anlatımı, romanın aslında en başarılı yanı olan **düşünce yapısını** oluştururlar. Daha bir vurgulamak gerekirse: **'Alnında Mavi Kuşlar'ın** en başarılı yanı, roman kişilerinin dünya görüşleriyle sınıfsal konumlarını ve bu her ikisi arasındaki ilişkiyi aramaya çıkmış olmasıdır.

Sinan, bizim kuşaktan bir aydındır, gençlik yıllarında varoluşculuğun da etkisinde kalmıştır, solcu bir aydındır. Dünyaya bakışında kötümser motifler de vardır. Armağan'ın küçük erkek kardeşi Tahir, romanın yapısı içinde, daha bir 'olumlu tip'e yakındır. O sınıfsal kökeninin - taşra küçük burjuvası - kendisini getirdiği yerde, yeni toplumsal oluşumlar içinde, işçi sınıfı içinde kalıp çalışmayı - sendikacılığı - seçer. Bütün bu dünya görüşleri, kişilerin birbirlerine yönelttikleri eleştiriler ile özeleştirilerde, yazarın sosyalist kavrayışına ilkel sosyalist (eşitlikçi - égalitariste) öğeler de karışır. (Orhan Kemal'in Aydınlık Gerçekçiliğinde de, sendikacılar, olumlu tipler olarak belirip, görünürler. Toplumsal kaos'un sefaletin, karmaşanın, yönsüzlüğün oluşturduğu yoz ortam içinde, Orhan Kemal de sendikacı tiplere, yeni bir düzenin ilk belirtilerini, ışıklarını taşıyan olumlu tiplermiş gibi sarılır. Bence, sendikacıların olumlu tipler olup olmadıkları sorulması gerekli bir sorudur. Sendikacılar, şu yaşadığımız son yirmi yıl içinde, olumlu roller oynamışlar mıdır? Ya da bu kuşku götürür bir durum mudur? Aslında, sağlıklı bir Parti mücadelesi olmaksızın, olumlu tip de belirgin olmayacak, kimin olumlu, kimin olumsuz olduğu pek anlaşılmayacaktır. Aydınla işçi Parti içinde, ancak birbiriyle kaynaşabilecek, belki de olumlu tip,

sendikacı gibi aracı zümreler arasında bulunamıyacak, doğrudan doğruya işçiden, ya da geleneğimiz içinde aydından çıkacaktır.)

'Alnında Mavi Kuşlar' bence, bütünüyle romansal yetkinliğe tam ulaşmış bir yapıt değil. Çok iyi anlatılmış, biçimlenmiş bölümleri yanında, bir roman taslağına yaraşır, iyice olgunlaşamamış bölümleri de var. Bir çeşit roman - öncesi bölümler... Bu yazarın yaşamasıyla ilgili bir tamlaşma - tamlaşamama sorunu (deney eksikliğine dayanan bir sorun) olduğu gibi, romanın oluşturulmasındaki belli bir acelecilikten de kaynaklanabilir. Ama, yazışla ilgili bu önemli eksikliğin yanında, roman kişilerinin, devrimci eylem karşısındaki tavırları, iç - hesaplaşmaları, sorumluluklarını aramaları kitabın en iyi yanı. Zaten Özakın'ın sorumluluk arayışı arasına abur - cubur düşünceler dolmuyor; kitap ideolojik açıdan oldukca arınmış oluyor, içinde taşıdığı çelişkiye benzeyen, zıt düşünceler gibi görünen öğelere karşın, organik bir düşünsel bütünlük taşıyor, emekçi sınıfının ideolojisinin canlı uzantısı içinde kalıyor.

'Alnında Mavi Kuşlar', eleştirdiğim yanlarıyla da, erdemleriyle de, dikkatle üzerinde durulması gereken yılın önde gelen romanlarından biri; belki de en çok dikkat edilmesi gerekeni.

DEMİR ÖZLÜ

ALNINDA MAVİ KUŞLAR, Aysel Özakın, roman, 229 sayfa, 30 lira, e yayınları, İstanbul, 1978.

DİMİTROF GEÇİYOR

Ünlü romancı ve hikayecimiz Kerim Korcan, Dimitrof'un yaşamöykusünü kendi gezi anılarıyla da süsleyerek akıcı bir anlatımla veriyor, bu arada Bulgaristan'daki kalkınmayı anlatıyor. Kitabın ilgi çekici bir yanı da bölüm aralarına şiirler serpiştirilmiş olması. (A.T.)

ÖMRÜMDEN YAPRAKLAR

Şair ve edebiyat öğretmeni Haşim Nezihi Okay'ın şiir kitabı. Kemalettin Kamu, Behçet Kemal, Ömer Bedrettin kuşağından olan Haşim Nezihi Okay bu kitabında 1935'den bu yana yazdığı şiirlerini toplamış. Haşim Nezihi Okay adı **Fikirler, Varlık, Yücel** okurlarının yakından tanıdığı bir ad. (A.T.)

DEĞİNMELER

BİR OLAYIN ARDINDAN

Zekeriya Sertel'in Nazım Hikmet'le ilgili yazı dizisine Türkiye Yazarlar Sendikası'nın verdiği yanıtın **Milliyet** gazetesinde kırpılması konusuyla ilgili olarak arkadaşımız Afşar Timuçin Türkiye Yazarlar Sendikası'ndan istifa etmişti. Aziz Nesin'in arkadaşımıza yolladığı ve istifasının kabul edilmediğini bildiren mektubu ve arkadaşımızın yanıt mektubunu yayınlamayı uygun gördük.

Sayın
Afşar Timuçin
Milliyet gazetesinde yayınlanan «Zekeriya Sertel' in Yanlışları ve Doğruları» adlı TYS'nin cevap yazısında yazdığınız giriş bölümünün açıklamadan çıkarılmasında Yönetim Kurulumuzun bir sorumluluğu olmadığını belirtmek isteriz. Çünkü Yönetim Kurulumuz, açıklamanın tamamının yayınlanmasından yanadır.

Yazık ki giriş bölümü Milliyet Gazetesinin yazı işleri müdürü tarafından çıkarılmıştır. Ayrıca yazının bütünden de kimi çıkarmalar yapılmıştır. Yönetim Kurulunun bundan haberi olmamıştır.

Durumdan yalnız Genel Sekreter haberli kılınmıştır. Ya çıkartmalar yapılarak yazı yayınlanabilecektir, ya da tümü konmayacaktır. Bunun cevabının da bir gün içinde verilmesi gerekmektedir. Bu cevap verilmediği takdirde başka bir tefrika araya girip cevap hakkı büsbütün yokolacaktır.

Bu durum karşısında Genel Sekreter önce bizi arayarak durumu görüşmek istemiş bulamayınca Kemal Sülker'le görüşerek çıkarmalarla yayınlanmasını

kabul ettiklerini Milliyet'e bildirmiştir. Örnek alınan durum da öteki kişi ve kurum cevaplarını da aynı gazetenin kısıntılı olarak yayınlaması olmuştur. Yazının tamamının dörtlü yazım komitesinde de görüşüldüğü gibi ya bir broşür ya bir kitapta yayınlanacağı kararlaştırıldığına göre, Genel Sekreter bu kararı alabilmiştir.

Böyle bir durum karşısında Yönetim Kurulumuz, 25 Ekim 1978 tarihli istifa mektubunuzu görüşmemiş, istifanızı geri almanızın Sendikal birlik ve beraberlik için yararlı olacağını düşünmüştür.

Durumu en kısa zamanda olumlu bir sonuca bağlamanız için Yönetim Kurulumuzla görüşmenizi rica ederiz.

Saygılarımızla.

Türkiye Yazarlar Sendikası
Genel Başkanı
Aziz Nesin

İstanbul, 29 Kasım 1978

Sayın Aziz Nesin,
Türkiye Yazarlar Sendikası
Genel başkanı
İstanbul

Zekeriya Sertel'in **Milliyet**'te yayımlanan ve bizce toplumcu dünya görüşünü ve Nazım Hikmet'i yıpratmaktan başka bir amaç gütmeyen sözde inceleme yazısına en başta tepki gösteren örgüt sendikamız olmuştur. Zekeriya Sertel'i yanıtlamak için oluşturulan kurula ben de alındım. Hazırladığımız yanıt yazısı, sizin de mektubunuzda açık açık belirttiğiniz gibi, TYS ve **Milliyet** işbirliğiyle kırpılmıştır, böylece insan haklarının en önemlilerinden biri olan yanıtlama hakkı tam anlamında sakatlanmıştır. Tarihin düşünceyle, kanla, alınteriyle ince ince ördüğü peteklere çomak sokarak tarihsel akışı yavaşlatabileceğini uman sözden özgürlük tutkunu kişiler bu sakatlama olayından kısa vadede çok şey kazanmışlardır. Böyle bir girişim örgütümüzün

onayını almamalı, örgütümüzden hoşgörü toplamamalıydı. Ömründe doğru dürüst bir tek mısra yazmamış, doğru dürüst bir tek cümle kurmamış kişiler tüm ömrünü insanlığa, tüm gücünü dile ve düşünceye adamış insanların yanlışlarını ortaya çıkaracaklarsa, bu çabalarında da en başta düşünen insanlardan hoşgörü toplayacaklarsa bu dünya çok gülünç bir dünya olur.

Ben sendika adına yazdığımız yanıt yazısının giriş bölümünde büyük insanların yaşamıyla ilgili incelemelerin nasıl yazılması gerektiğini, böyle bir incelemenin bilimsel - nesnel koşullarının neler olabileceğini anlatarak Zekeriya Sertel'in kaleminden çıkmış olan sözkonusu yazının bir yaşamincelemesi de bir anıyazısı da olmadığını mesleki bilgilerimin de yardımıyla belirlemiştim. Son günlerde yaygınlaşan ve yaşamincelemesi yapmak görünümü altında insanların en merak edilmemesi gereken yanlarını yalan doğru ortaya dökmeyi amaçlayan anahtar deliği gerçekçiliğinin ancak bu yolla, işi temelden alarak açık düşürülebileceğini görüyoruz. Gazete yöneticilerinin özellikle bu bölümü çıkarması anlamlıdır: gazete yöneticileri yalnız bu bölümü bütünüyle atmışlardır.

Benim istifam - sizin mektubunuzda belirlediğiniz tüm gerekçelere karşın - üzüle üzüle bir TYS - **Milliyet** işbirliği olarak nitelemek zorunda olduğum tutumu örgüt disiplinini bozma kaygısına düşmeden açık açık eleştirebilmek içindi. Bu yolda girişimlerim olacağını istifa mektubumda sizlere açıklamıştım. Bunun sizce sakıncası olmadığı anlaşılıyor. Örgütten ayrılmamamın sizin için bir sakıncası yoksa benim için de yoktur.

Ben bundan böyle sizden yani başkanı olduğunuz yönetim kurulumuzdan yalnızca düşünce emekçileri olan biz yazarların çeşitli haklarını kurulu düzen karşısında savunmanızı bekleyeceğim. Öte yandan, çıkarları çıkarlarımızdan çok değişik olan kurum ve örgütlerle - bu kurum ve örgütler günün koşulları içinde bizimle aynı çizgide görünmek durumunda ve çabasında olsalar

da - ilişkilerinizi daha titizlikle düzenlemenizi, bu kurum ve örgütlerin görünüşte özgürlükleri savunan ama özde baskıcı olan tutumları karşısında duyarlı bulunmanızı diliyorum. Yanıtlama hakkını «biz zaten yanıtları hep kırparız» gibi sudan ve gevşek gerekçelerle sakatlamaktan çekinmeyen bir tutumu sonuna kadar eleştirmenizi, gerekirse bu tutumu alan bir yayın organına karşı bütün üyelerinizi direnişe çağırmanızı beklerdim. Zekeriya Sertel'i tam olarak yanıtlayan bir broşürün bir gün çıkarılacağı konusuna gelince, siz de bilirsiniz ki geç gelen adalet adalet değildir.

«Ben «sendikal birlik ve beraberlik»i bozmayı elbette düşünmem.

Saygılarımı sunarım.

Afşar Timuçin

BİR AÇIKLAMA

Tanıtmaya çalıştığımız filozofların kimliklerinden ya da görüşlerinden ötürü bize falancalık ya da filancalık yakıştırmaya kalkan kişiler var. Bizim görüşümüz şudur: tarihin seçenekleri yoktur, tarihsel olaylar karşısında yandaşlıklar etmek ya da öngörülerde (daha doğrusu ard görülerde) bulunmak yanlıştır. Stalin mi iyiydi Troçki mi iyiydi ya da Stalin olmasaydı da Troçki olsaydı gibi sorunları bizler gerçek sahiplerine yani günümüz sofistlerine bırakmışızdır. Geçmişte gerçekleştirilmemiş güzellikler kalmıştır diyerek tarihi bir yanıyla hortlatmaya çalışanlar her şeyden önce bağlı olduklarını bildirdikleri toplumcu dünya görüşüne ters düşmekle gülünç oluyorlar. Biz bu işleri bilmek zorunda olan kişiler olarak söyleyelim: bağlı olduklarını söyledikleri kuramda böyle bir şey yoktur. Bizler hiçbir özel ya da yerel yoruma yer bırakmayacak gerçek toplumcu dünya görüşünün sıradan yandaşlarıyız, bu arada yalnızca filozofların görüşlerini bilmek ve aktarmak çabasındayız, amacımız ne bir siyasal bölüntü yaratmak ne de eski bir filozofun ya da devlet adamının kuyruğunda dev-

rim turuna çıkmaktır. Yarınki devrimin bazı sinirli mirasçıları karşısında da herhangi bir hak öne sürmüyoruz. Gemi azıya alan ve ihvanı toplayıp hakkımızda çalakalem mahkeme kararı aldırmaya kalkan bazı bîhûşları ruhbilimin ve ruhhekimliğinin bunca geliştiği bir çağda gönül rahatlığıyla ve acil şifalar dileyerek sinir hekimlerine havale ediyoruz. (A.T.)

BEHÇET NECATİGİL İÇİN KENDİMLE SÖYLEŞİ

Yazarların, sanatçıların geçmişi etkilerle doludur. Benim de geçmişimde nice etki var. Bu etkileri özümleyebildim mi, kendime yaraşır bir biçimde kendimin kılabildim mi, ne bileyim. Ben ki yalnızca iyi şeylerden etkilenmemişimdir, kötü şeylerden de etkilenmişimdir. Siz de öylesiniz ya. Benim belleğimde nice kötü şiir vardır, sizin belleğinizde de vardır elbet. Kötünün insana iyi kadar yararlı olduğunu hepimiz biliyoruz. Bir Eskiçağ filozofu adaletsizliğin ne olduğunu bilemezdik adalet olmasaydı diye düşünür. Behçet Necatigil benim için büyük etkilerden, etkilerin en olumlularından, en güzellerinden biridir. Daha lise zamanımızdan edebiyat matineleri zamanından tanırım Sayın Necatigil'i. Kabataş'lıların öğretmeniydi. Biz İstanbul Lisesi'nden giderdik. Her zaman sarhoştum ya, ayakta duramayacak kadar sarhoş olurdum o matinelerde. İlk tanışmamızı anımsayamam şimdi, ama onun bana yavş yavaş işleyen varlığını görür gibiyim. Ustam saydığım birkaç büyükten biridir. Ben bunları yazarım, bilirim ki o beni iyi tanır, benim adam tavlamak için kalem oynatmayacağımı bilir. Bilir o benim «rind» olduğumu, sonra ele avuca sığmaz olduğumu. «Bu dikkafalılığın yüzünden çok şey yitirdin» der bana. Ben de ona yitirmelerin kazanmalardan daha güzel olduğunu söylerim.

Beyler'ini yollamıştı. Kitaptaki yepyeni tadları yavaş yavaş, ince eleye sık dokuya, sindire sindire oku-

dum. Türkçe'yi bu kadar güzel, bu kadar kıvrak kullanabilen biri ne yazsa şiir olur. Behçet bey de böyle bir ustalığa varmış çoktan. Bir ara pek kapanık şiirler yazıyordu, okuru olarak bu yüzden çok kızmıştım ona, şimdi gene o hep bildiğimiz, hep alıştığımız, hep çok sevdiğimiz şiirlere, demet demet çiçekler gibi şiirlere, renk dürbünü görünümündeki şiirlere döndü, ne güzel. Biliyorum, bu bir eleştiri yazısı değil, düpedüz bir övgü yazısı. Ben de zaten eleştiri yazacağım diye oturmadım daktilonun başına, övgü yazacağım diye oturdum. Böylesine usta bir kalem övülebilir ancak. Bir övgü de bizden olsun. Gene bir gün otururuz Beşiktaş'taki meyhaneye, gene ben doldururum bardağını, «yahu Afşar, gene beni sarhoş ediyorsun» der, o arada belki de övgüme kızar, ya da kızmış gibi yapar.

Çok sevdiği bireyselliğine, bir türlü engelleyemediği toplumculuğu katıldıkça nice **Beyler** yazacaktır, uzun ömürlü olsun. Ama Behçet bey neden eleştirir Nazım ustamızı, neden gider de **Hürriyet** gazetesinin ödüllerini dağıtmaya katılır, ben bir türlü anlayamam. Bana birkaç dost kendisine açık açık sor bunu dedi, ben de sizin önünüzde soruyorum kendisine. Bana gücenmeyeceğini bildiğim için böyle açık açık soruyorum. Bunları sorduğum için bana gücense de ben kendisine hiç mi hiç gücenmeyeceğim. Belki hiç sesini çıkarmayıp için için kızacak bana, belki ne var bunda diyecek, kim bilir?

Ömür'ün Etiler'deki evinde içtiğimizi, sonra onları taksiyle yolladığımızı hatırlarım. Gürol'a yer kalmamıştı da onu da bagaja yerleştirmiştik. Nice günler geçti aradan, biz onu her geçen gün biraz daha sevdik, o bizim gözümüzde hep o büyük usta olarak kaldı. Kimseye kazık atmamış insanların dinginliği içinde kaldı hep. Köşesinde usul usul ördü öreceğini. Gene de örüyor, gene de örecek. Ustalar çıraklarının sorularına gücenirler mi?

İçimden geldi böyle yazdım. Ne diye dizginleyey-

dim kendimi. Keşke hep birbirimizde övülecek, yüceltilecek şeyler bulsak, değil mi? Biz onu falanca kulübün vereceği edebiyat ödülünün seçiciler kurulunda değil, Beyler'de görmek istiyoruz. Daha nice Beyler'de görüşüp karşılaşmak dileğiyle!

Dünya durdukça dursun şiirleri. Kendisi de en az yüz yaşına kadar yaşasın! (A.T.)